

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

TABERÎ TEFSİRİ'NDE HİRİSTİYANLIK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümeyye ERDOĞAN

BURSA-2022

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

TABERÎ TEFSİRİ'NDE HİRİSTİYANLIK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümeyye ERDOĞAN

Danışman:

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BURSA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701921021 numaralı Sümeyye Erdoğan'ın hazırladığı “Taberî Tefsiri’nde Hıristiyanlık” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 2022 günü- saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin olduğuna ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman

SAYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÜÇ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

..... /...../ 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Taberî Tefsiri'nde Hıristiyanlık" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

27.06.2022

Adı Soyadı: Sümeyye ERDOĞAN

Öğrenci No: 701921021

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Dinler Tarihi

Statüsü: Yüksek Lisans

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/06/2022

“Taberî Tefsiri’nde Hıristiyanlık”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak Sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısmından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 27/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtreler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %15’dir.

Uygulanan filtremeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/06/2022

Adı Soyadı : Sümeyye ERDOĞAN
Öğrenci No : 701921021
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Dinler Tarihi
Statüsü : Yüksek Lisans

Danışman
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
27/06/2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sümeyye ERDOĞAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi :/...../20....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

TABERÎ TEFSİRİ'NDE HİRİSTİYANLIK

Bu çalışmada müfessir Taberî'nin yazmış olduğu “Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân” adlı tefsirindeki Hıristiyanlık ve Hıristiyanlarla alakalı düşüncelerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Öncelikle çalışmada Hıristiyanlıkla ilgili ele alınan konular hakkındaki âyetler aktarılmış ve bu âyetlerde önemli görülen kelimelerin üzerinde durulmuştur. Ardından Taberî'nin ele alınan konu hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri belirlenmiştir. Ayrıca gerekli görülen yerlerde diğer müfessirlerin görüşlerine ve Hıristiyan kutsal kitaplarından alıntılara da yer verilerek benzerlikler ve farklılıklar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, sınırları, yöntemi ve kaynakları hakkında genel bilgiler verildikten sonra Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et- Taberî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve tefsiri hakkındaki bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde Taberî'nin tefsirine göre Hz. Meryem ve Hz. İsa ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Taberî Tefsirinde Hz. İsa'nın Akıbeti işlenmiştir. Bu bölümde Hz. İsa'nın vefatı, ref'i, nüzûlü ve Mesihliği gibi konular, Kur'an-ı Kerim, İnciller ve Taberî'nin tefsiri esas alınarak karşılaştırmalı bir şekilde çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Taberî tefsirindeki Hıristiyanlık eleştirisine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise ulaştığımız bulgular ortaya koyulmuş ve çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hıristiyanlık, Tefsir, Taberî, Kur'an, İncil

ABSTRACT

Name and Surname : Sümeyye ERDOĞAN
Üniversity : Uludağ Üniversity
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy And Religious Sciences
Branch : History of Religions
Degree Averded : Master
Degree Date :/...../20....
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

CHRISTIANITY in the COMMENTARY of TABERÎ

In this study, it is aimed to reveal the thoughts about Christianity and Christians in the commentary "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an" written by the exegete Taberî. Primarily, the verses about the topics related to Christianity are mentioned and the words that are considered important in these verses are emphasized. Then, Taberî's views and evaluations on the subject discussed are determined. In addition, the similarities and differences are tried to be revealed by including the opinions of other commentators and quotations from the Christian holy books where deemed necessary.

The study consists of an introduction and three main parts. In the introduction part of the study, general information about the subject, purpose, limits, method and sources of the study is given. Afterwards, the information about Abu Jafar Muhammad b. Cerir et-Taberî's life, scientific personality, works and commentary is presented. In the first part of the study, Hz. Mary and St. Jesus has been dealt with separately according to Taberî's interpretation. In the second part of the study, Hz. The Fate of Jesus is handled. In this part, The death of Hz. Jesus, his ref', his descent and his Messiahship, the Qur'an, the Bibles and the interpretation of Taberî have been studied in a comparative way. In the third part of the study, the criticism of Christianity in Taberî's commentary is mentioned.

Key words: Christianity, Commentary, Taberî, Quran, Bible

ÖNSÖZ

Hıristiyanlık, günümüzde geniş bir insan kitlesinin bağlı olduğu ilahi kaynaklı büyük dinlerden biridir. Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, Hıristiyanlığa ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Bu yapmış olduğum çalışmanın konusu da, hakkında birçok çalışma yapılan, her üç dinde de büyük öneme sahip olan Hz. İsa'nın hayatı ve yeryüzünde yaymaya çalıştığı dindir. Bu çalışmada Hıristiyanlığa, Taberî'nin kendi zamanında telif edilen çalışmaların en iyilerinden biri olan Câmîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân adlı eserini esas alarak bakmayı ve verilen bilgileri İslam dini ve Hıristiyanlık açısından değerlendirmeyi hedeflenmiştir. Taberî'nin tefsirinde Hıristiyanlarla alakalı birçok rivayete yer vermiş olması, Taberî tefsirindeki Hıristiyanlığı Dinler Tarihi açısından ele almayı önemli hale getirmiştir.

Çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, sınırları, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgiler verildikten sonra Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve tefsiri hakkındaki bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. Meryem'le ilgili bilgi verildikten sonra, Hz. İsa'nın babasız bir şekilde dünyaya gelmesi, çeşitli mucizeleri ve özellikleri aktarılmıştır. İkinci bölümde Taberî tefsirine göre Hz. İsa'nın Akıbeti işlenmiştir. Bu bölümde Hz. İsa'nın vefatı, ref'i, nüzûlü ve Mesihliği gibi konular, Kur'ân-ı Kerim, İnciller ve Taberî'nin tefsiri esas alınarak karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Taberî tefsirindeki Hıristiyanlık eleştirisine yer verilmiş ve Taberî'nin tefsiri temelinde Kur'ân-ı Kerim açısından genel olarak Hıristiyanlarla münasebetin ne şekilde olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmamın ortaya çıkmasında öncelikle Yüce Rabbime hamd ve senadan sonra, üzerimdeki emek ve haklarını asla ödeyemeyeceğim, tüm hayatım boyunca yanımda olan ve aldığım kararları her zaman destekleyen muhterem annem Nurgül ERDOĞAN ve babam Mustafa ERDOĞAN'a, çalışma sürecinde her türlü yol gösterici olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, yoğun çalışmaları arasında her gittiğimde bana vakit ayıran ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet GÜÇ'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Sümeyye ERDOĞAN

BURSA-2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLARI	1
2. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI	1
3. TABERÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	2
3.1. Hayatı.....	2
3.2. İlmî Şahsiyeti	10
3.3. Eserleri	13
4. TABERÎ'NİN CÂMIU'L-BEYÂN AN TE'VÎLİ ÂYİ'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	18

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM VE HZ. İSÂ

1. TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. MERYEM.....	23
1.1. Hz. Meryem ve İmran Ailesi.....	23
1.2. Hz. Meryem'in Doğumu, Mabede Adanması Ve Büyümesi	24
1.3. Hz. Meryem'in Özellikleri	28
1.4. Hz. Zekeriyya'nın Çocuk Sahibi Olması	30
1.5. Hz. Yahyâ.....	33
1.6. Hz. Meryem'in Seçilmesi Ve Hz. İsâ İle Müjdelenmesi	34
1.7. Hz. Meryem'in Hz. İsâ'ya Hamile Kalması Ve Hz. İsâ'nın Doğumu	36
2. TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. İSÂ.....	40
2.1. Hz. İsâ'nın Babasız Yaratılması.....	41
2.2. Hz. İsâ'nın Doğumu ile Hz. Adem'in Yaratılışının Karşılaştırılması.....	44
2.3. Hz. İsâ'nın Doğumu ile Hz. Yahyâ'nın Yaratılışının Karşılaştırılması	45
2.4. Hz. İsâ'nın Allah'tan Bir Kelime Olması	45
2.5. Hz. İsâ'nın Allah'tan Bir Ruh Olması.....	47
2.6. Hz. İsâ'nın Mucizeleri.....	48
2.6.1. Hz. İsâ'nın Bebekken Konuşması	49
2.6.2. Gökten Sofra İndirmesi.....	50

2.6.3. Çamurdan Kuş Yapması	53
2.6.4. Anadan Doğma Körleri ve Alacalı Hastaları İyileştirmesi	54
2.6.5. Ölülere Diriltmesi	55
2.6.6. Hz. İsa'nın Gelecekte (Gaybdan) Haber Vermesi.....	57
2.7. Havâirler.....	57
2.8. Hz. İsa'nın Peygamberliği ve Tebliği	59

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. İSA'NIN AKİBETİ

1. HZ. İSA'NIN VEFATI	61
1.1. Kur'an-I Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Vefatı.....	61
1.1.1. "Teveffî" Kelimesinin Tahlili	61
1.1.2. "Şübbihe Lehüm" İfadesinin Tahlili	68
1.2. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Vefatı	73
2. HZ. İSA'NIN REF'İ.....	76
2.1. Kur'an-I Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i	76
2.1.1. "Ref" Olayının Ruh ve Bedenle Gerçekleştiğini Savunanlar	77
2.1.2. "Ref" Olayının Manevi Olduğunu Savunanlar	80
2.1.3. Taberî'nin Değerlendirmesi	81
2.2. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i	82
3. HZ. İSA'NIN NÜZÛLÜ	83
3.1. Nüzûl-İ İsa'ya Delil Olarak Gösterilen Âyetler	83
3.1.1. "O, Salihlerden Olarak Beşikte İken ve Yetişkinlikte İken İnsanlarla Konuşacak" Ayeti	84
3.1.2. "Ehl-i Kitaptan Her Biri Ölümünden Önce O'na İman Edecektir" Ayeti	84
3.1.3. "O Kıyâmete Bir Alamettir" Ayeti	87
3.2. Nüzûl Olayını Kabul Etmeyenler	88
3.3. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Nüzûlü.....	91
4. HZ. İSÂ'NIN MESİHLİĞİ	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ'NİN TEFSİRİNDE HİRİSTİYANLIK ELEŞTİRİSİ

1. HZ. İSA'NIN TANRISALLIĞI VE TESLİS DOĞMASI.....	94
2. İNCİL'İN TAHRİFİ MESELESİ.....	102
3. TEBŞİRAT (PEYGAMBERİMİZİN MÜJDELENMESİ) MESELESİ.....	104
4. KEFARET PROBLEMİ	108
5. MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN MÜNASEBETLERİ.....	111
5.1. Yahudi ve Hıristiyanları Dost Edinmeme	111
5.2. Hıristiyanlarla Mübahale (Lanetleşme).....	112
5.3. Kitap Ehliyle Tartışma Metodu.....	113
6. HİRİSTİYANLARIN CENNETE GİRMESİ.....	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.y.	: Aynı Yer
b.	: Bin(ibn)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
d.	: Doğum
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
D. İ. B. Y.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
düz.	: Düzenleyen
ed.	: Editör
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSÂM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Miladi
no	: Numara
ö.	: Ölüm
R.A.	: Radıyallahu Anh (Allah Ondan Razı Olsun)
ss.	: Sayfa Sayısı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
ts	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLARI

Taberî, hicri 3. yüzyılda yaşamış, ilmi şahsiyeti ve yazmış olduğu eserler ile kendi zamanında iz burakmış ve kendisinden sonra da birçok alimi etkilemiş kıymetli bir âlimdir. Taberî'nin ciltler halinde kaleme aldığı tefsiri ise, kendi zamanında yazılmış olan en iyi çalışmalardandır.

Taberî ve tefsiri hakkında bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Biz de bu çalışmada onun, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân adlı eserini esas alarak Taberî'nin genelde dinler tarihi, özelde ise Hıristiyanlıkla ilgili görüşlerini sunmaya çalıştık.

Bu çalışmamızda Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında tartışmalı konuları hem Hıristiyanların kutsal kitabı açısından hem de Taberî'nin tefsirinde Hıristiyanlıkla ilgili verileri karşılaştırarak değerlendirmeye gayret ettik. Bu değerlendirmeyi yaparken geniş Hıristiyan literatürünü taramak yerine, konularla ilgili genel kabul görmüş Dinler Tarihi eserlerini de dikkate aldık. Ancak çalışmamız esas itibariyle Taberî'nin Hıristiyanlıkla ilgili görüşleri şeklinde sınırlandırılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda deskriptif, karşılaştırma ve fenomenolojik metodlarını kullandık. Taberî'nin Hıristiyanlıkla ilgili tespitlerini değerlendirmeye çalıştığımız bu tezimizde, öncelikle tefsiri baştan sona inceledik. Daha sonra Hıristiyanlıkla ilgili doğrudan veya dolaylı âyetleri ve yorumları tespit edip temel başlıklar altında toplamaya çalıştık. Çalışmamızda bu başlıkları ele alırken önce konu ile alakalı âyet-i kerimeleri verdik ve açıklamalarda bulunduk. Ardından Taberî'nin konu hakkındaki açıklamalarına ve değerlendirmelerine yer verdik. Bazı âyetler hakkında müfessirlerin getirmiş olduğu farklı yorumları da aktardık. Aynı zamanda gerekli görülen belirli konularda Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerle Hıristiyanların kendi kutsal kitaplarındaki bilgileri karşılaştırmalı olarak işlemeye gayret ettik.

Çalışmamızda kaynak olarak Taberî'nin Hisâr Yayınevi tarafından çıkarılan 9 ciltlik tefsirinin tercümesini temel aldık. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan mealini ve Kutsal Kitap'ın Yeni Yaşam Yayınları

tarafından çıkarılan tercümesini kullandık. Konuların daha iyi kavranması adına yer yer klasik ve modern tefsirlerimize de başvurduk.

3. TABERÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

3.1. Hayatı

Hicri üçüncü yüzyılın en tanınmış isimlerinden olan Taberî muhaddis, fakih, kâri, tarihçi ve müfessirdir.¹ Taberî'nin tam adı Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el- Bağdâdî'dir. Ebû Ca'fer künyesi ile tanınmıştır.² Babası sebebiyle "İbn-i Cerîr" olarak meşhur olmuştur. Memleketine nispetle "Taberî" olarak bilinmiştir.³ Doğduğu şehre nispetle "Âmülî" de denilmiştir.⁴ Yaşadığı şehre nispetle "Bağdâdî" olarak da anılmıştır.⁵ Kendinden bahsedilen eserlerde ise en çok "Taberî" ve "İbn Cerîr" isimleri zikredilmiştir. Taberî hicrî 224 (M.838) yılının sonları veya hicrî 225 (M.839) yılının başında Taberîstan'ın Âmül şehrinde dünyaya gelmiştir.⁶ Doğum tarihindeki bu farklılığın sebebini öğrencisi Kâdî (Ahmed) b. Kâmil, Taberî'ye sorduğunda ise Taberî; yaşadıkları bölgede insanların doğum tarihlerinin yıllara göre değil önemli olaylara göre belirlendiğini belirtmiştir. Taberî yıllar sonra kendi doğumundaki önemli olayın zamanını büyüklerine sorsa da net bir cevap alamadığını ifade etmiştir.⁷

¹ Fatih Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, (Doktora Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 4.; İsmail Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16 (1968), s. 80.

² Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2010, s. 314.

³ Kamil Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, (Yüksek Lîsâns Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 4.; Ali Yüksek, "Taberî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Karakteristik Özellikleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 26 (2015), s. 456.

⁴ Mustafa L. Bilge, "Âmül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 1991, s. 99.

⁵ Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, s. 4.

⁶ Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, c. 39, s. 314; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996, ts, c. 2, s. 124; Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerîr Et-Taberî Ve Tefsiri", s. 80; Hasan Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, (Yüksek Lîsâns Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1991, c. VII, 140 y., s. 57; Yüksek, "Taberî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Karakteristik Özellikleri", s. 456; İmam Celaleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân- Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi*, çev. Sâkîp Yıldız Hüseyin Avni Çelik, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987, c. 2, s. 588; İbnü'n Nedîm, *el-Fihrist*, 1. bs., Beyrut: Dârü'l Mağrife, 1994, s. 266; İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, ts, 1995, c. 11, s. 257; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân-Taberî Tefsiri*, çev. Kerim AYTEKİN, Hasan Karakaya, İstanbul: Hisar Yayınevi, ts, 1996, c. 1, s. 1.; Fikret Işıltan, "Taberî", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, c. 11, s. 594.

⁷ Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, ss. 7-8; Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, s. 5; Atik Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vîl Tercihleri*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004, c. V, 179 y., s. 5; Yakut el Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ",

Son zamanlarda telif edilmiş olan bazı eserlerde Taberî'nin soyunun Araplardan olup olmadığı tartışılmıştır. Carl Brockelmann gibi Bazı Batılı araştırmacılar onun Fars kökenli, bazı araştırmacılar ise Arap kökenli olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸ Bu konu Taberî'nin kendisine sorulduğunda ise o, Ru'be [b. el-Accâc] (ö. 97/715- 716)'ın şu cümlesiyle cevap vererek nesep işlerinin kendisi açısından bir önem teşkil etmediğini belirtmiştir: "Accâc [lakabım] şanımlı her yana yaymışsa da beni yalnızca ön adımla çağır; kâfidir. Nesep işlerine girersek çünkü, sözler bitmez ömür tükenir."⁹

Taberî ilk eğitimini doğduğu şehir Âmul'de almaya başlamıştır. Kendisi, 7 yaşındayken Kur'ân-ı Kerim'i ezberlediğini, 8 yaşındayken halka namaz kıldırmağa başladığını, 9 yaşında ise ders halkalarına katılıp hadis yazmaya başladığını söylemiştir. Babası çok küçük yaşlardan itibaren Taberî'nin iyi bir ilim tahsil edebilmesi için destek vermiştir. Taberî bunun sebebini babasının gördüğü bir rüyaya bağlamıştır. Taberî'nin babası rüyasında oğlunun taşlarla dolu bir torba ile Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulunduğunu ve taşları farklı taraflara attığını görmüştür. Babası bu rüyayı bir yorumcuya anlatmış ve yorumcu rüyayı "Bu çocuk büyüyünce Hz. Peygamber'in dinine karşı samimi olacak ve onun getirdiği dini savunacaktır." şeklinde tabir etmiştir.¹⁰ Bundan dolayı da babası Taberî'nin yetişmesi için elinden gelen yardımı esirgemez ve kendisine ciddi gelir getirecek bir arazi bırakmıştır.¹¹ Kuvvetle muhtemeldir ki babası, küçük yaşlardaki oğlunu ilme teşvik etmek için ona bu rüyayı sık sık anlatmış; Taberî'nin ilim öğrenme azmi gittikçe artmış ve hayatını öğrenmeye, öğretmeye ve kitap yazmaya adanmıştır.¹² Bundan dolayı Taberî, daha 12 yaşlarındayken ilim için yakın çevresine yolculuklar yapmaya başlamıştır. Yaklaşık beş yıl sürecek ilk yolculuğunu Rey'e (Tahran) yapmıştır. Orada İbn Humeyd er-Râzî ve Müsennâ b. İbrahim'den uzun süre hadis dersi almış, aynı zamanda çeşitli âlimlerden tarih ve Hanefi fihkî tahsil etmiştir.¹³

Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib (et-Taberî), çev. Fethi Ahmet Polat, Kahire: Dârü'l Fikr, 1980, s. 266.

⁸ Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 5.

⁹ Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ", s. 266.

¹⁰ Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ", ss. 266-67; Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, s. 6; Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 9; Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, s. 5; Nizamettin Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lîsâns Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010, c. IX, 173 y., s. 23; Abdülmecit Okçu, *Kirâat Açısından Taberî ve Tefsiri*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2000, ss. 3-4.

¹¹ Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, c. 39, s. 314.

¹² Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği* s. 9.

¹³ Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 10; Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, s. 7; Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", s. 314.

Taberî oradaki yaşantısı için şunları söylemiştir: “Muhammed b. Humeyd er-Râzî'nin ilim meclisinde hadis yazardık. Gece boyunca yanımıza gider gelir, kendisinden yazdıklarımızı bize sorar, onları bize okurdu. [Gündüz vakti] Rey'in merkezine belirli bir mesafede bulunan bir köyde ikamet eden [el-Hâfız Ebu Bişr] Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (ö. 310/923)'nin yanına gider [ondan okurduk. Daha sonra] İbn Humeyd'in derslerine yetişebilelim diye deliler gibi koşarak geri dönerdik.”¹⁴

20 yaşlarına geldiğinde ise uzak bölgelere seyahat etmeye başlayan Taberî, Ahmed b. Hanbel'den ders alabilme amacıyla Bağdat'a doğru yola koyulmuştur. Bağdat'a varamadan Ahmed b. Hanbel'in vefat haberini alan Taberî bu amacına ulaşamamıştır.¹⁵ Bağdat'tan sonra Basra, Kûfe, Şam, Mısır, Hicaz gibi dönemin önemli ilim merkezlerini gezmiş ve tahsilini arttırmıştır. Bu beldelerden sonra tekrar Bağdat'a dönmüş, ömrünün sonuna dek burada yaşamış, eserler tasnif etmiş, tefsir, meânî, kıraat, hadis, fıkıh ve tarih ilmi alanlarında yetkili bir alim haline gelmiştir.¹⁶ Taberî, dönemin ünlü âlimlerinden ders almış ve pek çok talebe yetiştirmiş; onlara eserlerini anlatıp yazdırmış; alimlerin toplantılarına ve sohbetlerine katılmış, sorulan sualleri cevaplamıştır.¹⁷

Taberî, Ebû Mukâtil, Muhammed b. Abdi'l-Alâ es-San'ânî, İmrân b. Musâ el-Gazzâz, Muhammed b. El-Muallâ, Ebû'l-Eşâş, Muhammed b. Beşşâr, Hannâd b. es-Sırrî et-Temîmî, İsmâil b. Musâ, Ebû Kureyb Muhammed b. el-Alâ el-Hemedânî, Süleyman b. Abdirrahmân et-Talhî, İshak b. İsrâil ve el-Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî gibi birçok kıymetli şahsiyetten ilim almıştır.

Taberî'den, Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil, Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî, Ali b. Abdülaziz ed-Dulâbî, Ebû Şuayb el-Harrânî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Abdullah b. Ahmed el-Fergânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Tabarânî, Abdu'l-Vâhid b. Ömer, Ebû Amr Ahmed b. Hamdân, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ, Ebû'l-Ferec el-Mu'âfi b. Zekeriyâ ve Ebû'l-Hasen ed-Dakîkî et-Taberî gibi birçok şahsiyet ders almış ve Taberî'nin öğrencisi olma şerefine erişmiştir.¹⁸

Fizik olarak esmer tenli, kara gözlü, zayıf yapılı, uzun boylu ve güzel çehreli olan Taberî'nin, temiz ve güzel giyindiği, son derece düzgün hitabeti ve fasih bir konuşması

¹⁴ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 267.

¹⁵ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, DİA, c. 39, s. 315; Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 268.

¹⁶ Cerrahoğlu, “Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri”, s. 81.

¹⁷ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, DİA, c. 39, s. 315; es-Süyûti, *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân- Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi*, c. 2, s. 588.

¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, ss. 126-127.

olduğu,¹⁹ insanlara karşı latife yaptığı, nazik ve hoş davranışlı olduğu,²⁰ ahlak olarak da rahat ve lüksten uzak, dinimizce şüpheli sayılan durumlardan uzak duran, yumuşak huylu ve cömert olduğu söylenmektedir.²¹ Taberî'nin öğrencisi olan Ebu Bekr b. Kamil onun hakkında şunları ifade etmektedir: “Uzun bir müddet yanında olmama rağmen, onda yanlış bir davranış görmedim onda hoş olmayan kötü bir söz duymadım. Yemin ettiğini hele hiç duymadım.”²²

Yemeklerde âdâb-ı muâşerete dikkat ederdi. Muhammed b. İdris el-Cemmal bu konuda şöyle demiştir: “Bir gün Ebû Cafer et-Taberî ile bir düğün yemeğine katılmıştık. Sofrada onun yanına oturmuştum da yemek yiyenlerin en kibarı, yarenlik edenlerin en zarifi olduğunu gözlerimle görmüştüm.”²³

Mütevazi bir hayatı tercih eden Taberî, kendisine teklif edilen memuriyetleri ve kadılık gibi görevleri ilmi şahsiyetine ve çalışmalarına zarar verir endişesiyle geri çevirmiştir. Dünya metana düşkün olmayan Taberî, karşılığını veremeyeceği ya da hak etmediğini düşündüğü hediyeleri kibarca geri çevirir, bazen de kamu yararına istekte bulunurdu.²⁴

Bu konuda şu rivâyet dikkat çekicidir: “Abbâsi halifelerinden Muktedir, üzerinde tüm âlimlerin ittifak edebileceği bir vakfiye yazdırmak istemişti ve kendisine bunu ancak Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin yapabileceği söylenince o, bu görevi Taberî'ye vermişti. Taberî görevini yerine getirince halife, Taberî'ye bir ihtiyacını söylemesini ve onu karşılayacağını söylemişti. Taberî hiçbir şey söylemese de halife ısrarcı davranmış; bunun üzerine Taberî, Cuma günleri dilencilerin cami maksûrelerine girmelerinin engellenmesini talep etmiştir. Halife de hemen Taberî'nin bu isteğini yerine getirmiştir.”²⁵

Taberî, babası yaşıyorken onun destekleriyle, vefat edince de babasından miras kalan gayrimenkullerin gelirleriyle hayatını idame ettirmiştir. Taberî'nin bir diğer özelliği ise o, hayatı boyunca hiç evlenmemiş, dolayısıyla da çocuğu olmamıştır; fakat sünnete saygısı sebebiyle “Ebu Câ'fer” ismini de kullanmıştır.²⁶

¹⁹ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 262; Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 6; *El-Bidâye ve 'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, c. 11, s. 257.

²⁰ Okçu, *Kirâat Açısından Taberî ve Tefsiri*, s.2.

²¹ Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s.6.

²² Aliyev, *Kehf Sûresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, s.5.

²³ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 288.

²⁴ Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, s.5.

²⁵ *El-Bidâye ve 'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s. 259.

²⁶ Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*, s.23.

“Taberî’nin ömrünün son dönemlerinde Bağdat’ta Hanbelî mezhebine mensup insanların nüfuzu ve etkinliği artmaktaydı; ancak bu nüfuz artışı ilme değil, taassup ve kaba kuvvete dayalı bir artış idi. Bu durum, Taberî’nin vefatından sonra daha çok belirginleşmiş ve bazı tarih kitaplarında hicri 323 yılının kayda değer olayları içinde ‘Bağdat’taki” Hanbelî fitnessi’ olarak zikredilmiştir. Bağdat’ta hayatı yaşanmaz hâle getiren Hanbelîler, gördükleri yerde içkileri dökmüş, şarkı söyleyenleri döverek onların müzik aletlerini kırmış, insanların alışverişine müdahale etmiş, yanında bir kadın veya çocuk gördükleri kimseleri fuhuş ile itham edip güvenlik görevlilerine teslim etmiş, insanların namaz kılma şekillerine müdahale etmiş ve diğer mezhep mensuplarına kötü muamelede bulunmuşlardır.”²⁷

Elbette Hanbelîler’in bu bağnazca tutumlarının ucu, görüşlerini cesurca ifade eden Taberî’ye de dokunmuştur. Taberî de ömrünün son zamanlarında denk geldiği Bağdat’taki Hanbelî ve Zâhirîlerin kendisine olan düşmanlıkları yüzünden büyük sıkıntı çekmiştir.²⁸ Hanbelîlerin Taberî’ye karşı olan bu tutumlarının sebeplerinden biri; Taberî’nin Ahmed b. Hanbel’i fakih olarak değil muhaddis olarak kabul etmesi ve bundan dolayı İhtilâfu’l Fukahâ adlı eserinde ismini ve görüşlerini zikretmemesidir.²⁹ Hanbelîlerin “Makâm-ı Mahmud” (el-İsrâ 17/79) ifadesini, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) göklerin en yükseğinde Allah’ın sağ yanında oturacağı yer şeklinde tevîl etmeleri ve Taberî’nin bunu imkansız görmesi bu düşmanlığın bir diğer sebebi olarak gösterilmiştir.³⁰ Aralarındaki ihtilafın bir diğer sebebi ise, önceden Şafîî mezhebine mensup Taberî’nin etrafında bir fıkıh mezhebi gelişmesidir. Ceririyye adında gelişen mezheb kendisinden sonra bazı öğrencileri tarafından devam ettirilmiş sonra tabii kalmamıştır. Bu mezhebin bugün mensubu bulunmamaktadır.³¹ Bütün bunlar sonucunda gerek Taberî yaşıyorken, gerekse vefat ettikten sonra aleyhinde konuşmalar yapılmış, Taberî ilhâd ve Râfızîlik ile itham edilmiştir.³² İbnü’l-Esîr, Ali b. İsa’nın, bu ithamları yapan dönemin halkı için şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Vallahi, bu adamlara Râfızîlik ve ilhâdın ne demek olduğunu

²⁷ İbnü’l-Esîr / Çev : Ahmet Ağırakça, *el-Kâmil fi’t-Târih*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts, 2008, ss. 621-622.

²⁸ Mustafa Fayda, “Taberî, Muhammed B. Cerîr - Tdv İslâm Ansiklopedisi”.

²⁹ *el-Kâmil fi’t-Târih*, c. 6, s. 480; Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî’nin Kur’ân Anlayışı ve Te’vil Tercihleri*, s. 7.

³⁰ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 315.

³¹ Atar, *Fıkıh Usulü*, s. 454.

³² Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur’an İlimleri Açısından İncelenmesi*, s.36. ; İbn Kesir / Çev : Mehmet Keskin, *el-Bidâye ve’n Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995, c.11, s. 260.

sorsanız kesinlikle cevap veremezler, bunun ne olduğunu bilmez ve anlamazlar.”³³ Buna rağmen söylemlere devam edilmiş ve bazı tutucu Hanbelîler tarafından evi taşlanmıştır. Rivâyetlere göre Taberî'nin evini o kadar çok taşa tutmuşlar ki, atılan taşlardan kapının önünde bir tepe oluşmuş ve bu tepeyi onu korumaya çalışan bir grup kişi temizlemiştir.³⁴ Hanbelîler'in düşmanlığı Taberî'den ilim tahsil etmek isteyenleri engellemeye kadar bile gitmiştir. Bazıları Taberî'nin, Hanbelîler'in yapabileceklerinden korktuğu için Bağdat'ın dışına çıkamadığını da söylemişlerdir.³⁵

Taberî'nin abdest alırken iki ayağın yıkanmasıyla beraber meshedilmesini de câiz görmesi, bazı kişilerin onu Rafîzi kabul etmesine sebep olmuştur.³⁶ Bu konuda Şîîler'le aynı görüş içinde bulunduğu ithamına da muhatap olmuştur.³⁷ Bazı âlimler Taberî'nin böyle bir şey söylemediğini ifade etmişlerdir. Bunlardan biri olan İbn Kesîr de insanların Taberî'nin maksadını kavrayamadıklarını hayretle belirtmiştir. O şöyle demiştir: “Abdestte ayak yıkamanın farz olmadığı, meshin yeterli olduğu görüşü Taberî'ye nisbet edilmiş ve o bu görüşle meşhur olmuştur; oysa tefsirine bakılacak olursa, onun ayak yıkamayı abdestin farzlarından saydığı, yıkama ile birlikte ovma anlamına gelen meshi de gerekli gördüğü rahatlıkla anlaşılabilirdiği hâlde, insanların çoğu onun maksadını idrak edememiştir.”³⁸

Rafîzilik ile itham edilmesinin bir diğer sebebi ise onun, Şîîler'in Hz. Ali'nin imameti konusunda çok önemli gördükleri “Gadîr-i Hum” hadisi hakkında bir kitap yazması³⁹ ve tarihinde (Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk) Hz. Ali ve oğullarına “aleyhi's selam” demesidir.⁴⁰ Bununla birlikte Taberî Hz. Ali'yi övmekle birlikte, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hatta Hz. Abbas'ın faziletini konu alan eserler de (Kitâbu Fedâîli Ebî Bekr ve Ömer ve Kitâbu Fedâîli'l Abbas) yazmıştır.⁴¹ Ayrıca İbn Kesîr, Taberî'nin Gadîr-i Hum konusunda eser yazmasının, onun Şîî olmasından değil, muhaddis olmasından kaynaklandığını söylemiştir.⁴²

³³ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. 6, s. 479.

³⁴ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 272.

³⁵ Okçu, *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, s.5.

³⁶ *et-Taberî, a.g.e.*, c. 1, ss. 218-31.

³⁷ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 315.

³⁸ *El-Bidâye ve'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s. 260.

³⁹ a.yer.

⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996, c. 2, s.126.

⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s 129.

⁴² *el-Bidâye ve'n Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, ss. 258-260.

Bütün bunlara rağmen Taberî hakkında Şîilik iddialarını bırakmayanlar da olmuştur ki bunlardan biri de Zehebî'dir. Zehebî, Taberî'nin güvenilir olduğunu, aynı zamanda da Şîiliğe meyyal biri olduğunu belirtmek istemiştir.⁴³ İbn Kesir ise, bu iddiaların h. 310'da vefat eden meşhur müfessir ve tarihçi İbn Cerir Et-Taberî'ye değil, aynı isme sahip olan Şîi bir âlime yönelik olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu rivâyet etmiştir.⁴⁴

Taberî, Hanbelîler'le olan bu mücadelesi sebebiyle huzuru evde devamlı ilim tahsil edip, eser yazmada bulmuştur.⁴⁵ Bazı rivâyetlerde Taberî'nin ne kadar kolay ve çok yazabildiğini belirtmek üzere her gün kırk sayfa yazı yazdığı ifade edilmiştir.⁴⁶ Bir rivâyete göre de onun bülûğ çağına girdiği zamandan vefatına dek telif ettiği sayfa sayıları yaşadığı gün sayısına bölününce, her gününe on dört sayfa düştüğü zikredilmiştir.⁴⁷ Taberî çok kitap yazmıştır fakat ne yazık ki onun yazdığı çoğu kitap günümüze ulaşamamıştır. Onun yeni bir mezhep kurmak amacıyla yazdığı eserler kaybolduğu gibi, büyük dünya tarihi de tüm içeriğiyle günümüze kadar ulaşamamıştır.⁴⁸

Taberî'nin ne kadar çalışkan ve gayretli olduğunu Ebû Amr Ubeydullah b. Ahmed es-Simsâr ile Ebu'l-Kâsım b. Âkil el-Verrâk'ın şu rivâyetinden anlayabiliriz: Taberî, talebelerine tefsir yazmak üzere kendisiyle çalışıp çalışamayacaklarını sordu. Talebeleri, büyüklüğünün ne kadar olacağını sorunca Taberî de, otuz bin sayfa düşündüğünü ifade etti. Öğrencileri bunun tamamlanmasına tek ömrün yetmeyeceğini, bu işin birkaç ömür süreceğini söylediler. Bunun üzerine Taberî tefsirini kısalttı. Daha sonra Taberî, öğrencilerine dünya tarihi yazmak için kendisine yardım edip edemeyeceklerini sordu. Öğrencileri büyüklüğünün ne kadar olacağını sorunca Taberî, yine otuz bin sayfa olacağını belirtti. Taberî'nin öğrencileri tekrardan yukarıdaki cümleye benzer bir cevap verdiler. Bunun üzerine Taberî, "Ah, ah! Himmet ve gayretler ölüp gitmiş." dedi ve tarihini de ihtisâr etti.⁴⁹

Taberî hicri 310/923. Senenin Şevval (26) ayının bitimine iki gün kala seksen beş ya da seksen altı yaşındayken vefat etmiş ve kendi evine defnedilmiştir. Hamevî, Taberî'nin vefat ettiğinde üzerinde yaşlılık alametlerinin görülmediğini; saçındaki ve sakalındaki

⁴³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 126.

⁴⁴ *el-Bidâye ve'n Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s. 260.

⁴⁵ Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", s. 81.

⁴⁶ Işıltan, "Taberî", İA, c. 11, s. 594.

⁴⁷ Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ", s. 268.

⁴⁸ Işıltan, "Taberî", İA, c. 11, s. 595.

⁴⁹ Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ", s. 263.

siyah kılların sayısının fazla olduğunu rivâyet etmiştir. Yine Hamevî, Hatîp El-Bağdâdî dışındakilerin, “Şîlik ithamına maruz kaldığından, avam tepki gösterebilir diye defni gece vakti gerçekleşmiştir.” şeklinde bir açıklamada bulunduğunu, Hatîp El-Bağdâdî’nin ise defin işinin ertesi gün olduğuna dair şunları kaydettiğini ifade etmiştir: “Taberî’nin vefatı hiç kimse tarafından duyurulmadığı halde cenazesine, sayısını Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çok insan iştirak etmiştir. Kabri başında gece gündüz, aylarca dualar okunmuştur. Dinî ilimlerde temayüz etmiş pek çok âlim ve edebiyatçı, onun ardından mersiyeler yazmıştır.”⁵⁰ İbn Kesîr ise Bağdat’ın her yerinden insanların Taberî’nin cenaze namazına katılmak için toplandığını, hatta vefatından aylarca sonrası içinde bile insanların mezarına gidip ziyarette bulduklarını belirtmiştir.⁵¹

İbn Hallikan, kabrine dair şu bilgileri aktarmıştır: “Mısır’da Garâfetu’s-Suğrâ’da ziyaretgâh olan bir kabir gördüm. Mezar taşında, bu İbn Cerir et-Taberî’nin kabridir, diye bir yazı vardı. İnsanlar onun (Taberî) için ‘Tarih sahibi (Tarih Bilgisi Olan) budur.’ diyorlardı. Kabri ile ilgili bu bilgi doğru değildir. Sahih olan kabrinin Bağdat’ta olmasıdır.”⁵²

Taberî’nin vefatı nedeniyle birçok alim ağıt yakmıştır. Bunlardan biri olan İbn Arabî, ölümünden sonra Taberî’nin ardından şöyle bir ağıt yakmıştır:

“Büyük bir olay, çok önemli bir hadise ki, çok sabredenlerin sabrını kırmıştır.

İlimlerin öldüğü duyuruldu. Muhammed b. Cerîr’in ölüm haberi geldi.

Yıldızlar kaydı, öyle yıldızlar ki onlar parlaktılar. Şekilleri fani olup gittiler.

Işıkları parlak olup karanlık gecenin örtüsünü arıyorlardı.

Parlak aydınlıkları ezilip yok oldu.

Sonra ovaları sarp ve geçit vermez yerler haline geldiler.

Ey Ebû Cafer (Taberî), sen övgüye layık bir halde bu dünyadan göçüp gittin.

Ciddiyet ve gayrette hiç gevşemedin, gevşeklik göstermedin.

Çalışıp çabalamanın ücretini bolca alacaksın.

Takva için çabaladın, çaban meşkûr olsun.

Bu çaban sayesinde Cennet-i Adn’da gıpta ve sevinç içinde ebedi kalmayı hak ettin.”⁵³

⁵⁰ a.g.e., s. 262.

⁵¹ *el-Bidâye ve’n Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s.260.

⁵² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s 125.

⁵³ a.g.e., s. 261.

3.2. İlmî Şahsiyeti

Taberî, yaşamının bütün çalışma ve çabasını ilme adanmış, küçük yaşlardan hayatının son zamanlarına kadar her zaman ilim yolunda olmuş, seksen altı yıllık ömrü duraklama olmadan ilim öğrenme, yazma, okuma ve okutmaya geçmiştir. Taberî, kendisine ilim dışında bir vazife edinmediği için de, bu anlamda verimli bir hayatı olmuştur.⁵⁴

Taberî, her işini ciddiyetle ele alan, oldukça düzenli bir hayatı olan ve zamanını çok iyi değerlendiren bir şahsiyetti. Sabahleyin evinde çalışmalarına başlayıp, ikindiye kadar telif ve tasnif işiyle uğraşır. İkinci namazı için camiye gider, akşam namazına kadar talebelerine ders verir, kitaplarını ya kendisi okur ya da öğrencilerinden birine okuturdu. Akşam namazından sonra özellikle fikhî konuların ele alındığı ders halkasını toplar, yatsıdan sonra eve çekilir ve telif çalışmalarını geceleri evinde sürdürürdü.⁵⁵ İlimle bu kadar iç içe bir yaşamın sonucu olarak da Taberî, gün içerisinde birçok varak telif etmiştir. Hatip Bağdâdî, kırk yıl süresince her gün kırk sayfa kaleme aldığını Taberî'nin kendisinin söylediğini belirtmiştir.⁵⁶ Talebelerinden Abdullah Ahmed b. Cafer el-Fergânî ise onun ilmî kemalini şöyle anlatmıştır; “Taberî'nin talebelerinden bazıları, onun âkıl-bâliğ olduğu andan seksen altı yaşında vefatına kadar bir ömür yazdıklarını ortaya koydular. Eserlerin varak sayısını yaşadığı gün sayısına böldüklerinde her gün on dört varak yazmış olduğunu tespit ettiler. Doğrusu bu, Yaratıcı'nın özel bir lütfu olmaksızın hiçbir yaratılmışın nasip olamayacak şeydir.”⁵⁷

Taberî, telif ettiği tefsirinden dolayı “imâmü'l müfessirîn” diye anılmıştır. Sünnet ve hadis alanında altıncı tabaka ricâlinden bir muhaddis, fıkıh alanında müçtehit imam, tarih sahasında “şeyhü'l müverrihîn” sayılmıştır. Ayrıca bir şair ve felsefe, cedel, tıp, coğrafya, cebir, riyâziyyât alanında da zengin bir birikime sahiptir. Özetle her sahadan nasibini almış bir âlimdir.

Taberî'yi en iyi tanımlayan ve darb-ı mesel hâline gelmiş söz şudur: “O, Kur'an dışında hiçbir şey bilmeyen bir kâri' kadar kâri', hadisten başka bir şey bilmeyen bir muhaddis kadar muhaddis, fıkıhtan başka bir şey bilmeyen bir fakîh kadar fakîh, nahivden başka bir şey bilmeyen bir dilci kadar dilci ve hesaptan başka bir şey bilmeyen bir muhasib idi.”⁵⁸

⁵⁴ Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*, s. 30.

⁵⁵ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 316.

⁵⁶ *El-Bidâye ve'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s. 258.

⁵⁷ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 264.

⁵⁸ a.g.e., s. 274.

Ahmet el-Ferğânî, Taberî hakkında şöyle demiştir: “Taberî, Allah ve Müslümanlar konusunda hak bildiği bir şeyden ne bir fayda ne bir zarardan dolayı vazgeçerdi. O, cahil, kıskanç ve mülhit kesimler tarafından pek çok eziyet ve kötülük görmüştür. İnsafı ve dindar insanlar ise onun takvasını, ilmini, faziletini ve zühdünü inkar etmemiştir. Taberî, Taberîstan’da babasından kalan bir köyden gelen az bir gelire kanaat etmiştir.”⁵⁹

İbn Cerîr et-Taberî, fıkıh ilminde bağımsız mezhebi olan önemli bir müçtehitir. Taberî, birçok mezhebi tahsil etmiş fakat bu mezhepleri taklit etmemiştir. Önceleri Şâfiî mezhebine bakaran fetva verdikten sonra, İhtilâfu’l-Fukaha adlı eserini yazarak kendi fikhî görüşlerini ortaya koymuştur. Fakat onun mezhebi çeşitli sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamıştır. Biz bugün Taberî’nin fikhî görüşlerini âyetler için olan beyanatlarından, tercihlerden ve bazı müelliflerin eserlerinden öğreniyoruz.⁶⁰

Taberî, fıkıh ilminde olduğu kadar tefsirde de görüşlerine başvurulmuş bir âlimdi. El-Kıfî, “Taberî tefsirinden daha büyük ve onun kadar faydalı bir tefsir görülmedi.” demiştir.⁶¹ Hatip Bağdadî, Taberî’nin tefsirini benzeri bulunmayan mükemmel bir eser olarak nitelendirmiştir. Yine İbn Cerir et-Taberî’nin tefsirinden faydalanmak için birinin Çin’e bile gitse yeri olacağı söylenmiştir. Ebu Bekir b. Huzeyme’nin şunu dediği aktarılmıştır: “Yeryüzünde İbn Cerîr’den daha âlim biri bulunduğunu bilmiyorum. Hanbelîler ona haksızlık etmişlerdir.”⁶²

Taberî, hadis ilminde döneminin ileri gelen âlimleri arasına girmiştir. Zehebî onu altıncı tabaka hadis ricâlinden saymıştır. Nevevî ise, Tirmizî ve Nesâî derecesinde kabul etmiştir. Taberî’nin bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri Tehzîbü’l-Âsâr’dır.⁶³ Hatip el-Bağdâdî, bu eseri Taberî’nin usûl ve fûru ile ilgili eserleri arasında saymış ve bu eser hakkında tamamlanmış olsaydı artık başka bir kitaba ihtiyaç duyulmayacağını üzümlere belirtmiştir. Yine Hatip el-Bağdâdî, hadis almak için Bağdat’a giden bir kişiye -ki Hanbelîler hiçkimsenin Taberî’yi görmesine izin vermediklerinden dolayı, Taberî ile

⁵⁹ *el-Kâmil fi’t-Târih*, s. 481.

⁶⁰ Yüksek, “Taberî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Karakteristik Özellikleri”, ss. 458-459.

⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 131.

⁶² İbn Kesîr, *El-Bidâye ve’n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, c. 11, s. 258; İbnü’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, c. 6, s. 481.

⁶³ Kurt, *Taberî’nin Hayatı ve Tarihçiliği*, s. 21.

görüşmemiştii- ve şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Eğer İbn Cerir’den hadis dinleyip yazarsan diğer âlimlerin tümünden hadis dinleyip yazmandan senin için hayırlı olur.”⁶⁴

Taberî diğer birçok ilimde olduğu gibi, kıraat ilminde de yetkindi. Bu alanda şâz ve meşhur kıraatleri konu alan 18 ciltlik bir eser telif etmişti. Taberî, Kur’ân-ı Kerim’i önceleri Hamza’nın kırâatına göre okumuştur. Bunun yanında Verş kırâatını da bilmekteydi. İbn Cerir’in kırâat ilmindeki bu bilgisinin yanında, uygulamada da güzel bir tilavete sahip olduğu rivâyet edilmiştir.⁶⁵

Sem’ânî’ye göre Taberî, devrinin âlimlerini ilim anlamında aşmıştır. Sem’ânî Taberî için “Kıraat ve tefsirde zamanının biricik ustasıydı. Hadiste de geniş bir yetkiye sahip olup, tarihçiliği de meşhurdur.” demiştir.⁶⁶

Taberî bazı ilimlerde başvurulacak ilk kişiyken, bazı ilimler hakkında da normal derecede bilgi sahibiydi. Bu ilimlerden biri olan tıp ilmindeki bilgisine dair bir hatırası şöyle anlatılmıştır: Taberî’nin önceden beri rahatsızlık duyduğu satlıcan (zâtü’l-cenb) hastalığı vardı. Bu hastalık onu ölümünden önce yatağa düşürünce talebesi Ali b. İsa, ona Hristiyan bir doktor gönderdi. Doktor Taberî’ye neyi olduğunu sorunca Taberî, rahatsızlığının ne olduğunu, iyileşmek için neler yaptığını ve neler yapması gerektiğini detaylıca anlattı. Bunun üzerine Doktor ona şaşırarak; “Ben bu söylediklerinden daha fazlasını yapamam ki zaten! Şâyet sen bizim dinimizden olsaydın, kesinlikle sana bir havari gibi davranılırdı.” demiştir.⁶⁷

Bu noktada, Taberî’nin şairlik yönünü göstermek için birkaç şiirini de zikretmek gerekmektedir:

“Mali sıkıntıya düştüğümde bunu arkadaşım bile fark edemez.

Kendimi zengin gösteririm. Böylece dostum da kendini zengin gösterir.

Utanmam, yüz suyumu dökmeme mânidir.

Alacağımı talep etme hususunda da arkadaşıma yumuşak davranırım.

Eğer yüz suyumu dökmekten çekinmeseydim, zenginliğe daha kolay yoldan ulaşabilirdim.”

Şu şiir de onundur:

⁶⁴ *El-Bidâye ve’n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, s. 258.

⁶⁵ Kurt, *Taberî’nin Hayatı ve Tarihçiliği*, ss. 21-22.

⁶⁶ Mehmed Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, 1. bs., İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 35.

⁶⁷ Hamevî, “Mu’cemu’l-Udebâ”, s. 291.

“İki huy var ki onları hiç beğenmiyorum: Biri zenginin şımarıklığı, diğeri de yoksulun alçalışıdır.

Zengin olduğunda şımarma,

Yoksul düştüğünde de zamana hayret et.”⁶⁸

İlimleri öğrenme hızı ve azmi hususunda ise Harun b. Abdülaziz (ö. 344/955), Taberî'nin şöyle dediğini aktarmıştır: “Mısır'a gittiğimde, ilim ehlinde olup da uzmanı oldukları meselelerde beni imtihana çekmeyen hiç kimse kalmadı. Günün birinde adamın biri gelerek daha önce pek ilgi duymadığım aruz konusunda bir şey sordu. ‘Bugün aruz hakkında hiçbir şey konuşmayacağım diye kendi kendime söz verdim. Yarın gel yanıma.’ dedim. Bir arkadaşımın Halil b. Ahmed (ö. 170/786)'in aruzla ilgili kitabını istedim; o da getirdi. Gece boyunca kitabı etüt ettim. Akşam aruz bilmeyen biri olarak eve giren ben, sabah bir aruz üstadı olarak evden çıkmıştım.”⁶⁹

3.3. Eserleri

Taberî, üzerinde çalıştığı muhtelif ilim dallarında bulunan bilgileri toplayan değil, çoğu konuda özgün görüşlerini ortaya koyan bir âlim olmuştur. Bu özelliği ve evlilik, evlat gibi meşgalelerin hayatında bulunmaması, çok farklı konuda çokça eser ortaya koymasını sağlamıştır.

Uzun ilim yolculuklarının ardından Bağdat'a yerleştikten sonra hiçbir resmî görevi kabul etmeyen Taberî, kendini tamamen Kur'ân okumaya, ibadete ve ömrünü telif-tedris çalışmalarına vermiştir.⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in hâfızı, onun kıraâtını, maânisini ve ahkâmını anlayan, onun nâsih ve mensûhunu, peygamber, sahabe, tâbiiler ve sonrakilerin sözlerini iyi bilen ve onların sahih ve zayıflarını ayırt eden Taberî, bu sahada pek çok ilmi bir araya getirmiş ve bunlar hakkında çeşitli eserler telif etmiştir. Eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşmakla beraber, büyük bir kısmı kaybolmuştur.⁷¹ Kaybolmuş bu eserleri hakkında günümüzde ancak çeviri kitaplarından bilgi edinebiliyoruz. Biz burada eserlerinin her biri hakkında detaylı açıklama yapmayacağız. Sadece tefsiri hakkında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tafsilât vermeye çalışacağız.

⁶⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, c. 11, s. 259.

⁶⁹ a.g.e., s. 271.

⁷⁰ Yüksek, “Taberî Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Karakteristik Özellikleri”, s. 460.

⁷¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, ss. 127-128.

Taberî'nin eserlerinin en meşhurları şunlardır⁷²:

1- Âdâbü'l-Menâsik: Bu eserde Hacı adayının evinden çıkmasından itibaren hac ibadetini bitirene dek ne şekilde davranması ve nerelerde, neler yapması gerektiği anlatılmaktadır.

2- Âdabü'n-Nüfûs: İnsanda var olabilecek tüm manevi huzursuzluklar, dertler ve onların ne şekilde yok olacağı anlatılmaktadır.

3- İhtilâfu'l Fukahâ veya İhtilâfu Ulemâi'l-Emsâr fi Ahkâmi's-Şerâi'i'l-İslâm: Taberî bu eseriyle ünlü Fıkıh âlimlerinin görüşlerini, ihtilaflarını ve birleştikleri hükümleri nakletmeye çalışmıştır. Taberî bu kitabında tercihlerini belirtmemiş fakat "Latîfü'l Kavî" isimli kitabında belirtmiştir. Taberî, bu eserinde diğerlerinden farklı olarak rivâyetleri senedsiz nakletmektedir. Onun bu senedsiz rivâyeti, o dönem için alışkın olunan bir şey değildi.⁷³

4- Gadir Hum Hadisleri

5- Basütü'l-Kavî fi Ahkâmı Şerâi'i'l-İslâm: Fıkha dair yazdığı önemli eseridir.

6- El-Basîr fi Meâlimi'd-Dîn: İtikadla ilgili olarak ortaya çıkan ihtilafları zikrettiği eseridir.⁷⁴

7- Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk: Bu eser Taberî'nin en meşhur eserlerinden biridir. Taberî'nin bu eseri kendi asrına kadarki zamanı kapsayan bir dünya tarihi kitabıdır. Bu eser Taberî'ye, Avrupa'da İslâm tarihinin babası ünvanını kazandırmıştır. Gerek Avrupa'da ve gerekse Mısır'da basılmıştır.⁷⁵ Taberî bu eserinde zamanın mâhiyetinden, yaratılışın başlangıcından, kalemin yaratılmasından başlayarak Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar gerçekleşmiş olayları, Râşid halifeler, Emevîler ve Abbâsîler dönemindeki hadiseleri anlatır. Hamevî'ye göre Taberî, eserini hicri 303 senesinde tamamlamıştır.⁷⁶ Bazı kaynaklarda eserin günümüze tam olarak ulaştığı rivâyet edilirken⁷⁷, bazı kaynaklarda ise eserin aslının, elimizde bulunanından on kat kadar daha büyük ve hacimli olduğu rivâyet edilir. Taberî'nin meşhur tarihine diğer tarihçiler

⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, c. 1, ss. 7-9.

⁷³ Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, s.28.

⁷⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 8.

⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.128.

⁷⁶ Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, ss. 42-44.

⁷⁷ Fayda, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, c. 39, s. 317.

tarafından birçok zeyil yazılmıştır.⁷⁸ Taberî, meşhur tefsirini yazarken, bu eserini kaynak olarak kullanmıştır.⁷⁹

8- Tehzîbü'l-Âsâr ve Tafsîli's-Sâbiti Mine'l-Ahbâr: Hadîs rivâyet zincirlerinin son halkalarına, yani Peygamber'in sahabelerinin adlarına göre düzenlenmiş bir eser olup, hadîslerin illet ve sıhhat derecelerini tesbîte çalışmaktadır.⁸⁰ Taberî, eserine Hz. Ebû Bekir ile başlamış ve üstünlük sırasına göre diğer sahabelerle devam etmiştir. Bu eser senedleri sahih olan rivâyetler esas alınarak hazırlanmış, mûsned tarzında bir eserdir.⁸¹ Tamam olmayan bu eser hakkında ilim adamlarının onu anlamakta acze düştükleri kaydedilmektedir. Es-Sübki, Tabakâtında bu kitabın Taberî'nin acâib kitaplarından biri olduğunu belirtmiştir.⁸²

9- El-Câmiu Fi'l-Kırâat: Eserde farklı kırâatler zikredilmiştir. Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Suriye ve Mısır'daki kurrânın Kur'ân'daki meşhur ve şâz kırâatlerini ve bunların illetlerini anlatmıştır.⁸³ Kırâat vecihlerini, her kârının tercih ettiği kırâatlerin delillerini, kendi tercihini ve bu tercihin nedenlerini açıklamıştır.⁸⁴ Bu eseri Cezerî görmüş ve kırâatını ondan almıştır. Eserin büyükçe harflerle yazıldığı ve on sekiz ciltten ibaret olduğu, içinde yirmi küsur kırâatın zikredildiği nakledilmektedir.

10- Hadîs et- Taysr

11- El-Hafîf fi'l-Fıkhî: “Latif el-Kavl Fi Ahkam eş-Şerai el-İslam” adlı eserinin muhtasarıdır. İlim adamlarının ve talebelerin yararlanabileceği hususlardan kısaca bahsedilmiştir.⁸⁵

12- Zeylü'l-Müzeyyel: Sahabeden Taberî'ye kadar uzanan alimlerin tarihidir. Taberî bu eserde, sahabeleri Hz. Peygamber'e yakınlıklarına veya Kureyş'ten başlayarak kabilelerine göre sıralamıştır. Daha sonra tâbiûn ile etbâu't-tâbiîn hakkında vefat tarihlerine göre bilgi vermiş ve onlardan akabinde gelenlerle devam ederek kendisinden ilim aldığı şeyhlerle eseri sonlandırmıştır; tüm kişilerin hayatı ve görüşleri özet bir şekilde zikredilmiştir. Bu arada Rasûlullah'tan hadis rivâyet eden bazı hanımların adlarını

⁷⁸ Işıltan, “Taberî”, İA, c. 11, ss. 595-96.

⁷⁹ Muammer Erbaş, “Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberî'nin ‘Tarîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk’ İsimli Eseri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 49.

⁸⁰ Işıltan, “Taberî”, İA, c. 11, s. 595.

⁸¹ Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*, s. 41.

⁸² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 128.

⁸³ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, DİA, c. 39, s. 317.

⁸⁴ *Taberî Tefsiri - Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1996.

⁸⁵ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 281.

da zikretmiştir. Ayrıca içlerinden el-Hasanü'l-Basrî, Katâde ve İkrime gibi râvileri, gerçekte savunmadıkları görüşleri kendilerine nispet edenlere karşı savunmuştur. Zayıf veya leyyin bazı râvileri de zikretmiş ve onlarla ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Eserin sonunda, kardeş ya da baba-oğul râviler; sadece ismiyle ya da sadece künyesiyle meşhur olanlar hakkında bilgi verilen kısımlar da vardır. Taberî, bu kitabın yazımını hicrî 300 yılından sonra tamamlamış olup, hacmi bin sayfa kadardır. Bu kitap hadisçilerin ve tarihçilerin elde etmek istediği, kıymetli bir eserdir.⁸⁶

13- er-Redd'ü Ale'l-Harkûsiyyi: Başlangıçta Hz. Ali'nin ordusunda olup da daha sonra oradan ayrılan Hâriciler'den oluşan bir fırkaya cevap olarak yazılmıştır. Bazı kaynaklarda Hanbelîlere karşı yazılmış bir reddiye olduğu da geçer.⁸⁷

14- Er-Redd Alâ Zi'lesfâr

15- Er Redd Alâ İbn-i Adil Hakemi Alâ Mâlik: Bu eseriyle İbn-i Abd el-Hakem'in, İmam Malik hakkında yazdığı olumsuz şeylere cevap vermiştir.⁸⁸

16- Sârih es-Sünne: Şerhu's-Sünne adıyla da bilinen itikad üzerine yazdığı eseridir.

17- Turuk el-Hadis

18- İbaretu er-Rü'ya: Rüya tabiri ile ilgili bazı hadisler bir araya getirilmiş; fakat tamamlanmamıştır.

19- Kitâbü'l-Edeb ve't-Tenzil: Sadece adını bildiğimiz eserlerindendir.⁸⁹

20- Kitâp el-Fedâil-i Ali b. Ebî Tâlib: Taberî bu eseri Gadir Hum hadisesinin asılsız olduğu ve Rasûlullah bu bölgede iken Hz. Ali'nin Yemen'de olduğu iddialarını çürütmek için yazmıştır. Taberî bir taraftan Hz. Ali'yi küçümseyenleri diğer taraftan onu masum sayanları ortaya çıkarmak istemiştir. Hz. Ali'nin faziletlerini ve Gadir Hum hadisinin senetlerini kaydetmiştir. Taberî aynı şekilde, "Kitâbü Fedâil-i Ebîbekr", "Kitâbü Fedâil-i Ömer", "Kitâbü Fedâil-i Osman" ve "Kitâbü Fedâil-i Abbas" adlarında kitaplar da yazmış, ancak bunları tamamlayamamıştır.⁹⁰

21- Latîf el-Kavl Fî Ahkâm eş-Şerâi'i'l-İslâm: Bu eserini "İhtilâfu'l Fukahâ adlı eserinin ardından yazmıştır. Taberî, bu eserinde mezhebini kitap haline getirmiştir. Kendi fikhî mezhebini delilleriyle savunan en değerli kitaplarından biridir. Eserde usûlü fıkıh, icmâ, âhâd ve mürsel haberler, nâsih ve mensûh, mücmel ve müfesser, emir ve nehiyer,

⁸⁶ a.g.e., s. 279.

⁸⁷ Aydın, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, s. 13.

⁸⁸ Muhammed Zuhayli, *el-İmam et-Taberî*, Dimeşk: Dâru'l Kalem, 1990, ss. 51-52.

⁸⁹ Zuhayli, *el-İmam et-Taberî*, s. 52.

⁹⁰ Hamevî, "Mu'cemu'l-Udebâ", s. 284.

umum ve husus gibi konularla ictihâd ve istihsanı ibtâl yer almaktadır. Taberî, tefsirinde birçok defa bu kitaba atıfta bulunmuştur.⁹¹

22- Muhtar el-Feraiz: Bu eseri mirasın bölünmesinden bahseder.⁹²

23- El-Müsned el-Mücerred: Şeyhlerinden aldığı hadislerden bahseder. Eserde halka hadis okuyan hocalarından alıp, talebelerine aktarmadığı haberler de vardır.

24- Kitâp el-Vakf

25- Kitâbü'l-Akîde: Taberî bu Rasûlüllah'ın imâmete en layık sahâbesinin kim olduğu, iman ve Allah'ın isimleri konusunda açıklamalar yapmıştır.⁹³

26- Hadîsü'l-Hemyân: Taberî'nin, karşılaştığı Horasanlı birinin, bin dinarını kaybetmesi olayını anlattığı, sekiz yapraktan oluşan rîsâledir.⁹⁴

27- Ed-Delâle ale'n-Nübüvve⁹⁵

28- Âdâbü'l-Kudât: Taberî, bu eserinde hâkimleri metheder ve onların görev esnasında neler yapmaları, nasıl davranmaları gerektiği konularından bahseder. Bunun yanı sıra mahkeme sicilleri (resmî kayıt defterleri), tanıklıklar, deliller ve dâvâlar hakkında bahisler mevcuttur. Eserin hacmi 1000 sayfadır.

29- Kitâbü's-Salât: Bu eserinde, namaz ile ilgili ittifak ve ihtilaf edilen noktaları detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra kendi görüşlerini belirtmiştir. Hacmi 2000 sayfadır.

30- Kitâbu't-Tahâre⁹⁶

31- Kitâbü'l-Fetvâ: Yâkût el-Hamevî bu eser hakkında şöyle demiştir: “Taberî, sadece bir kişiye özel ders vermekten hoşlanmazdı. Gerçekten de onun huyu buydu; şâyet kendisine bir kitabı arz ederek ders alanlardan bazıları o gün derse gelmeyecek olsa gelenlerin okumasına da müsaade etmezdi. Bir ilim tâlibi kendisinden herhangi bir kitabını okutmasını istese, sonra da gelmese, o kişi gelinceye kadar o dersi okutmazdı. Bunun tek istisnası Kitâbü'l Fetvâ'sıdır; çünkü ona her ne zaman bu kitaptaki bilgilerden bir şey sorulsa o an cevap verirdi.”⁹⁷

⁹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 128.

⁹² Zuhayli, *el-İmam et-Taberî*, s. 52.

⁹³ Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, s.32.

⁹⁴ a.g.t., s. 33.

⁹⁵ a.g.t., s. 35.

⁹⁶ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 282.

⁹⁷ a.g.e., s. 278.

32- Kitâbü'l-İ'tizâr: Ahmed b. Hanbel'in taraftarlarına cevap mahiyetinde yazılmış bir eserdir. Bu kitapta ayrıca Ahmed b. Hanbel'in önemini belirtip, onunla ilgili düşüncelerini de açıklar.⁹⁸

33- Merâtibü'l-Ulemâ: Taberî, bu eserinde ilim öğrenmeye ve ilimde derinleşmeye teşvik etmiştir. Dirâyetle ilgilenmeyip sadece rivâyetle ilgilenen arkadaşlarını eleştirmiştir. Daha sonra Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) kendisine kadarki tabakalarda, fıkhıta derinleşmiş ulemeden söz etmiştir. Eserinde Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve Horasan'daki âlimlerden de bahsetmiştir.

34- Kitâbü'l-Libâs

35- Kitâbü'ş-Şurb⁹⁹

36- El-Mu'cez fî'l-Usûl: Bu eserine bir ahlak rîsâlesi ile giriş yapmıştır.¹⁰⁰

37- Kitâbü't-Tabsîr: Taberîstan'ın Âmûl ehlerinden ve onların taklit yapmalarından bahseder.¹⁰¹

38- Kitâbü'l-Et'ime: Bu eserinde hangi etlerin yenilip hangilerinin yenilmemesinden bahsetmiştir. Tefsirinde bu kitabından bahsetmektedir.

39- Kitâbü's-Sirkat: Bu isimle bir eseri olduğundan Taberî bizzat kendisi bahsetmektedir.¹⁰²

40- Er-Remyu bin-Neşâb

41- Tertîbü'l-Ulemâ: Taberî'nin psikoloji türünde telif ettiği bir eseridir.

42- Kitâbü'ş-Şüzûr

43- Kitâbü'l Muhâdır ve's-Sicillât¹⁰³

44- Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân: Taberî'nin meşhur tefsiridir. Bu eserini sonraki başlık altında, detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

4. TABERÎ'NİN CÂMIU'L-BEYÂN AN TE'VİLİ ÂYİ'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

⁹⁸ a.g.e., s. 273.

⁹⁹ a.g.e., s. 281.

¹⁰⁰ a.g.e., s. 284.

¹⁰¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 129.

¹⁰² Okçu, *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, s. 20.

¹⁰³ Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, ss. 20-21.

Taberî'nin günümüze kadar ulaşan, onun tüm İslâm ve Batı dünyasında tanınmasını sağlayan¹⁰⁴ ve Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l Kur'ân, Tefsîru İbn Cerîr ve Tefsîrüt Taberî adlarıyla bilinen,¹⁰⁵ meşhur tefsîridir. Öğrencilerinden Ebû Bekr b. Kâmil, Taberî'nin 270/883 yılında tefsirini imla yoluyla kendilerine yazdırdığını rivâyet ettiğine göre eser bu tarihten önce yazıya geçirilmiş ve tamamlanmıştır.¹⁰⁶ Bir başka rivâyette ise 283-290 yılları arasında yazdırdığı aktarılmaktadır. Fakat bu rivâyet çok daha öncesinden yazmış olduğu tefsirini bir başka gruba yazdırmasını ifade ediyor olabilir.¹⁰⁷

Taberî, tefsirinde doğruya ulaşabilmesi için Allah Teâla'ya niyaz ettikten sonra, tefsirini yazma amacını şu şekilde izah etmiştir: “Ben daha küçük yaşta iken böyle bir tefsir yazmayı gönlümden geçiriyordum. Bu hususun hakkımda hayırlı olup olmadığı konusunu öğrenmek için istiharede bulundum ve hayırlı olduğunu gördüm. Tefsire başlamadan üç yıl önce, Rabbimden, bana yardım etmesini niyaz etmiştim. Rabbim de, bu hususta bana yardımını esirgemedi.”¹⁰⁸ Taberî'nin tefsiri, orijinal düşüncelerini ve pek çok hususa karşı bakış açısını içerdiği için mühim bir kaynaktır.¹⁰⁹

Taberî'nin Tefsîri günümüze kadar dirâyet ve rivâyet tefsiri olmak üzere iki grupta da değerlendirilmiştir. Bu tefsirin dirâyet tefsiri olduğunu düşünenler; Taberî'nin tefsirinde, 1000 tane ihtilafı te'vîlin arasında tercihlerinin ve tenkitlerinin bulunmasını belirtmişlerdir.¹¹⁰ Bu konuda çoğunluk Taberî Tefsîri'nin, bir rivâyet tefsiri olduğu kanaatinde. Çoğunluğun bu şekil kabul etmesinin ana sebebi ise; Taberî'nin tefsirinde geçen rivâyetlerin sayısının, değişik yollarla birlikte toplam 38.397 olmasından kaynaklanmıştır.¹¹¹ Taberî, âyet-i kerimelerin açıklamasını yaparken öncelikle hadisleri ardından sahâbe, tâbiîn, tebeu't tâbiîn'den gelen rivayetleri esas almıştır. Bu rivâyetleri

¹⁰⁴ Okçu, *Kirâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, s. 21.

¹⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 1993, c. 7, s. 105.

¹⁰⁶ Hamevî, “Mu'cemu'l-Udebâ”, s. 274.

¹⁰⁷ Mustafa Yasin Akbaş, *Hadis Edebiyatında Kitâbu't- Tefsîrler ve Taberî Tefsiri ile Karşılaştırılması*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020, s. 277.

¹⁰⁸ Okçu, *Kirâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, s. 21.

¹⁰⁹ Halis Albayrak, “Taberî'nin Kirâatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001, c. 42, sy. 1 s. 98,

¹¹⁰ Atik Aydın, *Taberî'nin Kur'an-ı Yorumlama Yöntemi*.

¹¹¹ Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri: İbn Ebi Hatim Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi*, Ankara: Kitabiyat Yayınları, ts, 2003, ss. 86-87.

birbirine uygun olup olmama bakımından incelemiştir. Bu tabakalardan eline ulaşan rivayet yoksa kendinden önceki âlimlerin açıklama stillerini, düşüncelerini anlatmıştır. Bu da yoksa Arap diline dayanarak âyetleri ele almıştır. Ayetler hakkındaki düşüncelerini de belirtmiştir.

Taberî, Kur'an-ı Kerim'i yalnızca re'yi dikkate alarak açıklamamış, bunu yapanlara da tepkisini göstermiştir. Kişinin Kur'an-ı Kerim'i Rasulüllah'tan ulaşan rivâyet ya da bunu gibi bir özellikle tefsir etmesi gerektiğini doğru bulmuş; bu kişinin re'yinde îsâbet etmiş olsa da hatalı olacağını söylemiştir.¹¹²

Taberî, tefsirine rivâyetleri kaydederken çoğunlukla seçici olmamış, ulaşabildiği rivâyetleri ansiklopedik tefsirine almıştır. Bundan dolayı onun, eserine aldığı tüm rivâyetleri doğru ve güvenilir bulduğunu düşünülmemelidir. Ayrıca Taberî'nin tercihleri genellikle Sünnî bir bakış açısıyla gerçekleşmiştir. Fakat bu bakış hiçbir zaman körü körüne olmamıştır.¹¹³

Taberî, tefsirini yazarken Said b. Cübeyr, Mücâhid, Katâde, el-Hasen el-Basrî, İkrime, ed-Dahhâk b. Müzâhim, Abdurrahman b. Yezid b. Eslem, İbn Cüreyc, Mukâtil b. Hayyân, es-Suddî, Abdurrezzak b. Hemmam, el-Ferrâ, Ma'mer b. el-Müsenna, Ali b. Ebi Talhâ gibi pek çok kişinin tefsirinden faydalanmıştır. Eserinde, el-Kîsâi, el-Ferrâ, el-Ahfeş ve Ebû Ali Kutrûb gibi lûgat ve nahivcilerin görüşlerinden faydalandığına dair isimlerini zikretmiştir. Uygun yerlerde kurra ve fakihlerin görüşlerini, acem haberlerini, az olmakla beraber mütekellimlerin (özellikle Mutezile) görüşlerini sunmuştur. Ayrıca Taberî, cerh ve ta'dilcilerin ithamlarını dikkate alarak Mukâtil b. Süleymân, Muhammed b. Ömer el-Vâkidi ve Muhammed b. Sâib el-Kelbî'den tefsirine bir şey almamıştır.¹¹⁴ Tarih kitaplarından da faydalanarak Vehb b. Münebbih ve İbn İshâk gibi diğer kişilerden nakillerde bulunmuştur.

Taberî, tefsirindeki rivâyetlerin isnadlarını genellikle eksiksiz zikretmiştir.¹¹⁵ Fakat o, senedlerin tahlilini nadiren yapmıştır.¹¹⁶

¹¹² Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân", DİA, c. 7, s. 106.

¹¹³ Mehmet Akif Koç, "Taberî Tefsir'ini Anlamak Üzerine - I", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 51, sy. 1 (2010), s. 79.

¹¹⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, ss. 32-33.

¹¹⁵ Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân", DİA, c. 7, s. 106.

¹¹⁶ Aydın, *Taberî'nin Kur'an-ı Yorumlama Yöntemi*.

Taberî'nin tefsirinde, çok fazla olmasa da İsrailiyata rastlanmaktadır. Fakat Taberî, âyetlerin açıklamasında bulunan bu hikayeleri anlatıp geçmekte, onların üstünde fazla durup yorum ve tercih yapmamıştır. O, tercihlerini ilmi konularda, çoğunlukla kıraat ve ahkam haberleri üzerinde yapmıştır. Olayları ve olaylar üzerindeki çeşitli görüş ve rivâyetleri de zikretmiş; fakat sonunda o konudaki kıssanın öyle veya böyle olmasının bizim için önemli olmadığını söyleyerek sonuca varmaya çalışmıştır. Örneğin, Hz. Âdem'e, cennette meyvesini yemesi yasak edilen ağacın ne olduğu hususundaki rivâyetleri anlatıp “bunun buğday, incir veya üzüm olduğunu söyleyenler vardır. Fakat Allah Te'âla gerek Kur'an'da gerekse sahih olan sünnette bu ağacı bize bildirmemiştir. O halde o ağacın ne olduğunun bilinmesinde ve ağacın tayinine çalışılmasında bizim için bir fayda yoktur.” demiştir.¹¹⁷

Taberî, âyetlerde “bitmez-tükenmez” sayıda anlam olduğunu düşünenleri desteklememiştir. Bilakis o, her zaman olabildiğince nesnel bir anlamı hedeflemeye çalışmıştır. Ona göre metin ‘zâhiri’ne göre anlaşılmalıdır.¹¹⁸

Taberî, Kur'an-ı Kerim'deki, kıyametin kopma anı gibi gaybî konuları içeren âyetlerin anlamlarını sadece Allah'ın bildiği, farz, vacip, mendup, emir, nehiy gibi hükümleri içeren âyetlerin anlamlarının yalnızca Rasulüllah'tan gelen rivayetler ile anlaşılabilceğini ve geriye kalan bölümü de Arap dilini bilen tüm insanların anlayabileceğini belirtmiştir.¹¹⁹

Taberî'nin tefsiri, 19.'uncu yüzyılın sonlarına kadar bulunmadığı ve dolayısıyla da yayımlanmadığından dolayı kaybolmasından korkulmuştur. Tefsir bulunduktan sonra 1321/1903 yılında Yemeniye matbaasında ilk kez 30 cilt olarak, 1323-1330'da da Bulak'ta basılmıştır. Buna ek olarak Hermann Haussleiter, “Register zum Qur'ânkommentar des Tabarî” adıyla bir fihrist düzenlemiştir (Strassburg, 1912). Aynı eser 1373/1954 yılında, âyetler numaralandırılarak daha güzel bir kağıt ve basımla Mustafa el Bâbî el-Halebî müessesesi tarafından Mısır'da 30 cüz halinde basılmıştır. Son olarak Ahmed Muhammed Şâkir (yakın zamanda vefat etmiştir) ve Mahmûd Muhammed Şâkir kardeşler, eserin yaklaşık üçte birini tahkik, tahşiye ve tahriçli olarak basmış, bu

¹¹⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 1, s. 10.

¹¹⁸ Mehmet Akif Koç, “Taberî Tefsir'ini Anlamak Üzerine - I”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 51, sy. 1 (2010), ss. 12-14.

¹¹⁹ Mustafa Güvenç, *Taberî Tefsirinde Ahkâm Âyetlerine Yaklaşımlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020, s. 368.

çalışma Ahmed Muhammed Şâkir'in vefatı akabinde Mahmûd Muhammed Şâkir tarafından tek başına devam ettirilmiş, o tarihten itibaren üç cilt daha basılmış; fakat bu eser henüz tamamlanamamıştır.¹²⁰ Biz araştırmamızda Taberî'nin tefsirinin 1978 yılında, Beyrut'ta Dârü'l-Fıkr Yayınevi tarafından basılmış nüshasının, 1996 yılında İstanbul'da Hisâr Yayınevi tarafından basılmış, Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş hâlini esas aldık.

Eserin farklı dillerde birçok muhtasarı yanında tercümeleri de bulunmaktadır. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Sâlih Ahmed Rızâ'nın hazırladığı Muhtasaru Tefsîri't-Taberî, Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya ile Mehmet Keskin tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹²¹ Taberî'nin tefsiri, Sâmânî hükümdarı Ebû Salih Mansûr b. Nûh'un emriyle Farsça'ya da tercüme edilmiştir.

Taberî Tefsiri henüz ortaya çıkmamışken, Taberî'nin farklı tefsirlerdeki düşüncelerine ulaşan Nöldeke şöyle demiştir: “Eğer bu kitabı elde edebilseydik, ondan sonraki hiçbir tefsire ihtiyaç duymayabilirdik. Lakin üzümlere belirteyim ki tamamen kayıptır. Bu kitap da tıpkı aynı yazarın tarih kitabı gibi sonraki tüm tarihçilerin hüküm vermek için yardımına başvurdukları bitmez tükenmez bir kaynaktı.” Nevevî ise, “İslam ümmetinin Taberî'nin tefsirinin bir benzerinin yazılmadığı konusunda icmâ ettiğini” söylemiştir.¹²²

Giriş bölümünde çalışmamın ana kaynağı olan Taberî ve tefsirini tanıttıktan sonra, Hıristiyanlığın temel şahsiyetlerinden Meryem ve İsa'nın Taberî'nin tefsirinde ve Hıristiyan kaynaklarında nasıl yer aldığını işleyerek çalışmama devam edeceğim.

¹²⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 130.

¹²¹ Fayda, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 317.

¹²² Ali İhsan Özdemir, “Ebû Ca'fer et-Taberî ve 'Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân' Adlı Tefsirinin Özellikleri”, *Journal of Islamic Research*, c. 14, sy. 1 (2001), s. 151.

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM VE HZ. İSÂ

1. TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. MERYEM

Hız. Meryem'in hayatı ile ilgili bilgilere Kur'an-ı Kerim'den ve dolayısıyla tefsir kitaplarından, hadislerden ve kısas-ı enbiyâ-tarih kitaplarından ulaşmaktayız. Kur'an-ı Kerim'de Hız. Meryem, ailesinden itibaren anlatılmaya başlanır. O'nun ailesi, doğumu, büyümesi ve dönemin şartları Âl-i İmrân sûresinde anlatılırken; Hız. Meryem'in Hız. İsâ'ya hamile kalması ve sonrasında yaşananlar ise daha çok Meryem sûresinde anlatılmıştır.¹²³

1.1. Hız. Meryem ve İmrân Ailesi

Kur'an-ı Kerim'in "Âl-i İmrân" adlı sûresi, adını İmrân ailesinden almıştır. Âl-i İmrân sûresinde, Hız. İsâ ve Hız. Meryem anlatılmaya başlanılmadan önce İmrân ailesi hakkında bilgi verilmiştir. "Âl" kelimesinin anlamı, "yakınlıkta veya mezhepte bir şahsa dönük olan" demektir. "İmrân" kelimesine gelince, İmrân'ın kim olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Çünkü İmrân isimli iki kişi vardır. Bunlardan birincisi olan İmrân b. Yashûr, Hız. Musa, Hız. Harun ve onların Meryem adındaki ablalarının babasıdır. İkincisi ise Hız. Meryem'in babası olan İmrân b. Matan'dır. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Âl-i İmrân ile her iki aile de kastedilmiş olabilir. Bu İmrân'lar arasında bin sekiz yüz yıl mevcuttur.¹²⁴ Zemahşerî ve Mukâtil b. Süleymân'a göre buradaki İmrân, Hız. Musa ve Hız. Harun'un babası olan İmrân'dır.¹²⁵ Ekseriyete göre ise buradaki İmrân, Hız. Meryem'in babasıdır.¹²⁶

Taberî, İmrân ailesi hakkında Kur'an-ı Kerim'in aşağıdaki âyetlerine göre açıklama yapmıştır:

¹²³ Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hız. Meryem*, 3. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 153.

¹²⁴ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. bs., İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979, c. 2, ss. 405-406.

¹²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun v.dğr., 1. bs., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, c. 1, s. 916; Mukâtil bin Süleymân, *Tefsir-i Kebir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, c. 1, s. 258; Fahrüddin Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım v. dğr., 1. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 1989, c. 6, s. 269.

¹²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 406; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlıağa, İstanbul: Çağrı Yayınları, ts, 1983, c. 4, s. 1230; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts, 2018, c. 1, s. 542; İsmâil Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l Beyân Tefsiri*, 8. bs., İstanbul: Damla Yayınevi, 2012, c. 1, s. 527.

*“Şüphesiz ki Allah, Âdemi, Nuh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini birbirinin soyundan olarak âlemlerden üstün kıldı. Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.”*¹²⁷

Taberî’ye göre, İmrân ailesinden kasıt, Hz. Meryem’in babası olan İmrân’dır. Taberî, âyetin tefsirinde; âyette ismi geçen kişilerin neden ve nasıl seçkin oldukları noktası üzerinde durmuştur. Allah Teâlâ İmran ailesini seçilmişlerden kılmış, İmrân’dan Hz. Meryem’i ondan insanların başlangıçtaki yaratılmasını anımsatmak için babası olmadan Hz. İsmâ’yı getirmiştir. Ayrıca Taberî, bu âyetlerdeki “Onlar birbirinin soyundandı.” ifadesiyle, onların kan bağı bakımından birbirlerine bağlı değil; din, takva ve dürüstlük bakımından birbirlerine bağlı olduklarının kastedildiğini belirtmiştir.¹²⁸ Taberî, bu âyette fazla teferruata girmemiştir.

Tevrat’ta buradaki İmrân’ın ismi Amram şeklinde geçmektedir. Amram’ın Harun, Musa ve onların kız kardeşleri Miryam’ın babası olduğu ve İsmâ’nın annesi Meryem’le bir ilgisi olmadığı belirtilmiştir.¹²⁹

1.2. Hz. Meryem’in Doğumu, Mabede Adanması Ve Büyümesi

*“Bir zaman İmran’ın karısı şöyle demişti: ‘Rabbim, karnımda taşıdığım çocuğu sadece sana hizmet etmek üzere adadım. Bunu benden kabul et; şüphesiz sen, çok iyi işiten, çok iyi bilensin.’”*¹³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de İmrân’ın karısının ismi açıklanmamıştır. Taberî’ye göre yukarıdaki âyet-i kerîmede “İmrân’ın karısı” şeklinde adı geçen kişi, Fakuz’un kızı Hanne’dır. Hanne, Hz. Meryem’in annesi, Hz. İsmâ’nın anneannesi ve Hz. Zekeriya’nın karısının kız kardeşidir. Hanne’nin kocası ise Yashim’in oğlu İmrân’dır. Aynı zamanda Hanne’nin kız kardeşinin ve onun kocası Zekeriyya’nın oğulları Yahyâ’nın teyzesidir. (Yani, Hz. Yahyâ ve Hz. Meryem teyze çocuklarıdır.) Allah’ın seçkin kıldığı bir aileden olan Hanne, ileri yaşlara kadar çocuk doğurmamıştır. Hanne, çocuk doğurmaya güç yetirilemeyecek yaşlılık zamanlarına geldiğinde bir ağacın gölgesine oturmuş; o sırada bir kuşun yavrusunun ağzına yiyecek vererek onu beslediğini görmüş ve kendisinde çocuk dünyaya

¹²⁷ Âl-i İmrân, 3/33-34

¹²⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 246.

¹²⁹ 1. Tarihler, 6:3

¹³⁰ Âl-i İmrân, 3/35

getirme isteği uyanmıştır. Allah Teâlâ'ya kendisine evlat vermesi için dua etmiş, duası kabul buyrulmuş ve Hanne, Hz. Meryem'e hamile kalmıştır. Hanne doğmamış çocuğunu Allah'a adamıştır. Hanne, Hz. Meryem'e hamileyken kocası İmrân vefat etmiştir. O dönemlerde Allah'a adanılan çocuk mabede vakfedilmiş sayılıyormuş; yani artık o çocuktan dünyevî herhangi bir yarar beklenmiyor ve çocuk sadece Allah'a kulluk ediyormuş.

Taberî, âyette geçen ve “sadece sana hizmet etmek üzere” şeklinde çevrilen ‘*muharrar*’ kelimesi üzerinde durmuş ve bu kelimeyle kastedilenin, dünyevî işlerden beri, özgür ve yaradana ibadete özgülennmiş olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Fahreddin er-Râzî o dönemlerde çocukların, bu şekilde adanmasıyla ilgili tefsirinde şöyle bir rivâyete yer vermiştir; İsrailoğullarının sahip olduğu ganimetleri veya esirleri (köleleri) yoktu. Bundan dolayı onların (Allah'a itaat için) köle azâd etmeleri, çocuklarını Beytü'l Makdis'e vakfetme şeklinde oluyordu. Çünkü, onların dinine göre hizmet edebilecek yaşa gelen çocuğun, ailesine hizmet etmesi vâcipti. Ebeveynler çocuklarını vakfettikleri zaman, onların kendilerine yapacak oldukları bu hizmetten feragat ediyor ve onları Beytü'l Makdis'in hizmetine veriyorlardı.¹³² O dönemlerde mabede adanılan çocuk; ergenlik çağına gelinceye kadar mabedin hizmetlerini görür, ergenlik çağına girdikten sonra ise orada kalmaya devam etmek veya oradan ayrılmak konusunda serbest bırakılırdı. Mabed hizmetlerine sadece erkek çocukları adanırdı. Kız çocukları ise özel hallerinden ve rahatsız edilme ihtimallerinden dolayı bu hizmetler için uygun görülmez ve bununla sorumlu tutulmazlardı.¹³³

Râzî, Hanne'nin doğacak çocuğun cinsiyetini bilmemesine rağmen adakta bulunmasının; ya kendi kendine çocuğu erkek olacak diye düşünmesinden veya adağını erkek evlat arzusuna aracı kılmasından kaynaklandığını belirtmiştir.¹³⁴

Mukâtil b. Süleymân tefsirinde, Hanne'nin kocası İmrân'ın “Ya karnındaki kız olursa? Kız da avrettir. O vakit ne yapacaksın?” diye sorduğunu ve Hanne'nin bu duruma üzüldüğünü aktarmıştır.¹³⁵

¹³¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 247.

¹³² Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 274.

¹³³ M. Âsım Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999, c. 2, s. 310.

¹³⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 274.

¹³⁵ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 2, s. 259.

Taberî, burada mabede adanılan çocuğun isminin Meryem olmasına veya Hz. Muhammed'in (s.a.v) bebeklere isim koymasıyla ilgili rivâyetlere hiç değinmemiştir.

*“Onu doğurunca şöyle dedi: ‘Rabbim, ben onu kız doğurdum: Halbuki Allah onun ne doğurduğunu çok iyi biliyordu. Erkek, kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum. Onu ve neslini, kovulmuş şeytanın şerrinden sana emanet ediyorum.’”*¹³⁶

Taberî'ye göre Allah Teâlâ, yarattığı her varlığın ne doğurduğunu çok iyi bildiği için, Hanne'nin *“Rabbim, ben onu kız doğurdum.”* demesine gerek olmamasına rağmen o, Allah'a karşı mazeretini bildirmek için böyle söylemiştir. Hanne'nin *“Erkek, kız gibi değildir.”* cümlesi ile erkeğin kızdan daha kararlı, daha güçlü ve hizmete daha uygun olduğu, kızın doğum ve hayız gibi özel durumlarından dolayı Beytü'l Makdis'e bazen giremeyeceği kastedilmiştir. Âyetin geriye kalan cümlelerinde Hanne'nin kızı Meryem ve nesli için etmiş olduğu duaya yer verilmiş ve Taberî bu duanın kabul edildiğini, ilk olarak Hz. Meryem'in ve daha sonra oğlu Hz. İsâ'nın şeytanın şerrinden korunduğunu aşağıdaki hadislerle beraber zikretmiştir.

Ebu Hureyre (r.a.) Peygamber Efendimiz'den rivâyetle şöyle demiştir: *“Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, anasından doğduğu anda Şeytan ona dokunmuş olmasın. Çocuk, Şeytanın bu dokunmasından dolayı ilk defa ağlar. Ancak Meryem ve oğlu İsâ bundan müstesnadır.”*

Diğer bir hadiste şu şekilde buyrulmuştur: *“Bütün insanlar analarından doğdukları zaman, Şeytan onların iki böğrüne dürter. Meryem oğlu İsâ hariç. Şeytan, ona da dürtmeye teşebbüs etmiş fakat onu koruyan perdeye çarpmıştır.”*

Taberî, Hanne'nin bu duasının ardından Meryem ve İsâ'nın günah işlemediklerini ve Hz. İsâ'nın bu ihlas ve imanla karada yürür gibi denizde yürüdüğünü rivâyet etmiştir.¹³⁷

“Rabbi onu, güzel bir şekilde kabul etti ve onu, güzel bir şekilde yetiştirdi ve Zekeriyâ'yı, onun bakımına memur etti. Zekeriyâ, Meryem'in bulunduğu mihraba her girdiğinde onun yanında yiyecek rızık buldu. ‘Bu sana nereden

¹³⁶ Âl-i İmrân, 3/36

¹³⁷ et-Taberî, a.g.e., c. 2, ss. 248-49.

geldi ey Meryem?’ dedi. Meryem: ‘O Allah tarafındandır. Şüphesiz ki Allah, dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırır.’ dedi.”¹³⁸

Taberî, bu âyetin tefsirini yaparken Meryem’in himaye altına alınmasıyla ilgili detaylı bilgi vermiştir. Bu konudaki ihtilafı rivâyetleri bizlere aktarmıştır. Fakat kendisi bu konuda Kur’ân çizgisinden ayrılmamıştır.

Taberî’ye göre Hanne, Meryem’i ya doğduğunda ya da ergenlik çağına geldiğinde mabede götürmüş ve oradaki din adamlarına teslim etmiştir. Hz. Zekeriyâ’nın hanımı İşâ, Meryem’in teyzesi olması sebebiyle Zekeriyâ, Meryem’in bakımına en layık kişinin kendisi olduğunu ifade etmiş ve onun bakımını üstlenmek istemiştir. Fakat orada bulunanlar İmrân’ın, kendilerinin dini liderleri olduğunu söyleyerek bunu kabul etmemiştir. Bu ihtilafın üzerine orada bulunanlar, kura çekmek için Ürdün Nehri’ne gitmiş ve (oklarını veya) yazı yazdıkları kalemlerini nehre atmışlardır. Kura Hz. Zekeriyâ’ya çıkmış; onun kalemi (oku) yukarı doğru yükselmiş (dikilmiş) ve su onu götürememiş, diğerlerinin kalemleri (okları) ise nehre düşüp gitmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Meryem’in bakımını Hz. Zekeriyâ üstlenmiştir. Zekeriyâ, Meryem’i yerden biten çiçekler gibi koruyup, büyütmiştir.

Bu durum Hz. Muhammed’e hitâben, Âl-i İmrân Sûresi 44. Âyette şöyle ifade edilmiştir:

“Bunlar, sana vahyettiğimiz gaip haberlerindedir. Meryem’i kim bakacak diye kalemlerini atıp kura çekerlerken sen yanlarında değildin. Bu hususta çekişirlerken de yanlarında bulunmuyordun.”

Müfessirimiz, âyette geçen “*Mihrap*” kelimesini “Mabedin ön kısmı” olarak açıklamıştır. Zekeriyâ, Meryem’in kaldığı mihrabın üzerine yedi tane kapıyı kilitleyip, dışarı çıkıyormuş. Sonra yanına geri dönüp, içeri girdiğinde ise Meryem’in odasında rızıklar buluyormuş. Taberî, buradaki rızıktan maksadın mevsimi olmamasına rağmen mevcut bulunan meyveler olduğunu ifade etmiştir. Bu rızıkların ona nereden geldiğini sorunca Meryem, onların Allah katından gönderildiğini söylüyormuş.¹³⁹

Taberî, tefsirinde Hz. Meryem’in yaşamı hakkında detaylı bilgi vermemiştir. Mesela Hz. Meryem’in mabetten ayrıldığı zaman ve İşâ’nın doğumundan sonra başına gelenlerden

¹³⁸ Âl-i İmrân, 3/37

¹³⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 249-52.

bahsetmemiştir. O, Hz. Meryem'in fazileti, Hz. İsa'ya hamile kalması ve onun doğumu gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.¹⁴⁰

İsmâil Hakkı Bursevî “*Mihrab'ın*”, Zekeriyâ'nın Meryem için mescitte yaptırdığı ve kendisine merdivenle çıkılan bir oda olduğunu rivâyet etmiştir.¹⁴¹

Kurtubî'ye göre Zekeriyâ, Meryem için ücretli bir süt anne tutmuştur. Zekeriyâ, kapıyı Meryem'in üzerine kapattığı için, onun yanına büyüünceye kadar ondan başkası girmemiştir. Meryem büyüdüğünde ay hali olduğu zaman, onu teyzesinin yanına götürürmüş. Ay halinden temizlendiği zaman ise Zekeriyâ, onu tekrar mihrabına getirirmiş. Kurtubî, burada isim zikretmeksizin kimi ilim adamının Meryem'in ay hali görmediğini ve ay halinden temizlendiğini zikrettiğini rivâyet etmiştir.¹⁴²

1.3. Hz. Meryem'in Özellikleri

Hz. Meryem Kur'an-ı Kerim'de adı zikredilen tek kadındır. Hz. Meryem'in ismi, Kur'an'da otuz dört kez isim şeklinde, bir kez de zamirle beraber geçmektedir.¹⁴³

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde en çok methedilen kadınların başında yer alan Hz. Meryem, iffet, takvâ ve ismet gibi üstün erdemleri kendisinde toplamış bir şahsiyettir. Bu gibi özellikleri hasebiyle ona namuslu ve iyi ahlaklı kadın anlamında “Betül” sıfatı da atfeder. Kadınlardan da peygamber gelebileceğini savunan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Hz. Meryem'i peygamber olduğunu kabul ettiği altı kadın şahsiyetin arasında zikretmiştir.¹⁴⁴ Taberî, Allah Teâlâ'nın Hz. Meryem'in dinini kuşkulardan ve manevi pisliklerden temizlediğini, onu zamanındaki bütün kadınlardan üstün kıldığını ve onun cennetlikler arasında bulunduğunu rivâyet etmiştir. Taberî'nin naklettiği hadise göre “Cennetin kadınlarının en hayırlısı, Huveylid'in kızı Hatice'dir. Yine cennetteki kadınların en hayırlısı İmran kızı Meryem'dir.” Yine Taberî tefsirinde, kadınların arasında kemale erenlerin Hz. Meryem ve Firavunun karısı Asiye olduğunu belirten, cennet kadınlarının

¹⁴⁰ Mehmet Aydın, “Taberî Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 22 (2016), s. 15.

¹⁴¹ Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l Beyân Tefsiri*, 2012, c. 5, s. 530.

¹⁴² İmam Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: Buruc Yayınları, 1997, c. 4, s. 184.

¹⁴³ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâmda Hz. Meryem*, s. 153.

¹⁴⁴ Harman, “Meryem”, *DİA*, c. 29, s. 241.

hanım efendisi olarak Hz. Meryem ve Hz. Fatıma'nın isminin zikredildiği rivâyetlere yer vermiştir.

Taberî tefsirinde, Allah'ın Hz. Meryem'e ihlaslı ve huşulu bir şekilde ibadet etmesini emrettiğini, Hz. Meryem'in bu emir geldikten sonra ibadet etmek için çok fazla ayakta durduğunu, bundan dolayı ayaklarının şiştiğini, iltihaplandığını ve onlardan irin aktığını rivâyet etmiştir.¹⁴⁵

Yeni Ahid'de Meryem kelimesi, İsa'nın annesini kastederek toplam 19 defa kullanılmıştır. Bunlardan on ikisi "Mariam", yedisi "Maria" biçimindedir. İnciller'de Meryem'in ebeveynleri hususunda hiçbir malumat yoktur. Fakat apokrif eserlerde "Hanna" ve "Joachim" adıyla geçmektedir.

Genel olarak Meryem'in hayatı ile ilgili İncillerde ve apokrif eserlerde az bilgi bulunmaktadır. İncillerde Cebrail'in Meryem'i İsa ile müjdelemesinden önceki hayatı hakkında ise hiçbir bilgi yoktur. Ancak apokrif eserlerde az olmakla birlikte Meryem'in İsa'dan önceki hayatıyla ilgili hikayeler bulunmaktadır.¹⁴⁶ Meryem'in İsa'dan sonraki hayatıyla ilgili bilgilerin ise neredeyse tamamı dört İncil'de bulunmaktadır. Yeni Ahid'in geriye kalan bölümlerinde mektuplarda birkaç işaret dışında, Resullerin İşleri'nde bir defa ve Vahiy'de ona isnat edilen bir anlatımda da bir defa geçmektedir. Meryem'den en çok bahseden İncil ise Luka'dır.¹⁴⁷

Hz. İsa üzerine kurulmuş Hıristiyanlık'ta, ilk dönemlerinde hem kitaplarında hem inanç esaslarında Meryem'den az bahsedilmiştir. Bu bahislerde Meryem'in şahsiyeti açısından ziyade İsa sebebiyle adı geçmiştir. Bu durum İncillerde kendini göstermektedir. Fakat sonraki dönemlerde Meryem fazlaca ön plana çıkarılmış, Hıristiyanlıktaki ikinci önemli kişi haline getirilmiş ve Hıristiyanların her alanında imge haline dönüşmüştür. Meryem için teşkilat ve ziyaret yerleri oluşturulmuş, yaşamından yola çıkılarak rahibe kurumları oluşturulmuştur.

Hıristiyanların mezheplerinde Meryem'e çeşitli konumlar verilmiştir. Katolik ve Ortodoks mezhebinde Meryem'in bâkire olduğuna ve Tanrı'nın annesi olduğuna

¹⁴⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 258-60; Âl-i İmrân 3/42-43.

¹⁴⁶ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâmda Hz. Meryem*, ss. 65-68.

¹⁴⁷ *a.g.e.*, ss. 101-2.

inanılmaktadır. Ortodoks kiliselerinde Meryem ile ilgili ikonalar;¹⁴⁸ Katolik kiliselerinde heykeller bulunmaktadır. Protestanlar ise Meryem'e diğer mezhepler kadar önem atfetmezler. Genel olarak Hıristiyanlıkta Meryem için beş temel dogma kabul edilmiştir. Bunlar: Tanrı'nın annesi olması, kutsallığı, bakireliği, günahsız doğması ve semaya çıkmasıdır.¹⁴⁹

1.4. Hz. Zekeriyya'nın Çocuk Sahibi Olması

Hz. Zekeriyyâ, Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde adı geçen ve İsrailoğulları'na gönderilen bir peygamberdir. Soyu Hz. Dâvûd'a ve İbrâhim peygambere kadar uzanmaktadır. Hz. Zekeriyyâ'ya peygamberlik görevi verilmeden önce Beytü'l Makdis'e hizmet eden din adamlarından biriydi. Bir taraftan insanları Allah'a davet ediyor, bir taraftan geçimini sağlamak için marangozluk yapıyordu.¹⁵⁰

Hz. Zekeriyyâ, Meryem'in kalması için mabette bir oda hazırlamıştı. Meryem, odasındaki çeşitli rızıkları gören Zekeriyyâ'ya: “*Şüphesiz ki Allah, dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırır...*” dediği zaman Zekeriyyâ, Allah'ın kendisine evlat vermesini istemiş ve kendisinin yaşı büyük, hanımı da kısır olmasına rağmen, Allah Teâlâ'nın her şeye gücünün yeteceği inancıyla: “*İşte orada Zekeriyyâ rabbine dua etti. 'Ey Rabbim, bana kendi katından temiz bir nesil ihsan et. Şüphesiz ki sen, duayı çok iyi işitensin.'* dedi.”¹⁵¹

Taberî, âyetin tefsirini yaparken “*nesil (zürriyet)*” kelimesi üzerinde durmuştur. Nesil kelimesinin tek bir kimse anlamına gelebildiği gibi, çok kişi anlamına gelebildiğini; fakat burada kastedilen anlamın tek bir kimse olduğunu belirtmiştir. Çünkü Zekeriyyâ başka bir duasında “*Bana bir veli (oğul) bahşet.*” demiş, “*Veliler bahşet.*” dememiştir.¹⁵²

Zekeriyyâ'nın Allah'tan bir çocuk istediği diğer âyetler şunlardır: “*Hani bir zaman Zekeriyyâ rabbine gizlice niyaz etmişti. Şöyle demişti: 'Rabbim, kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Ey rabbim, şimdiye kadar sana dua edipte hiç mahzun ve mahrum olmadım. Doğrusu ben, kendimden sonra yerime geçecek yakınlarımdan endişelendim. Hanımımın da çocuğu olmuyor. Bana, yerime geçecek bir oğul lütfet. Bana ve*

¹⁴⁸ İkon: Hıristiyan geleneğinde aziz ve azizelerin resim ve kabartmalarına verilen isim. (Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, 1. bs., İstanbul: İâm/İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 171.)

¹⁴⁹ Harman, “Meryem”, DİA, c. 29, ss. 239-40.

¹⁵⁰ Mehmet Emin Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam 1*, 4. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, c. 6, s. 93.

¹⁵¹ Âl-i İmrân, 3/38

¹⁵² et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 252-53.

Yakuboğullarına vâris olsun. Rabbim, onu, rızanı kazananlardan eyle.”¹⁵³
“Zekeriyyâ’yı da hatırla. O, bir zaman rabbine: *‘Rabbim, beni tek başıma, evlatsız bırakma. Vârislerin en hayırlısı sensin.’* diye niyaz etti.”¹⁵⁴

*“Zekeriyyâ mabedde kalkıp namaz kılarken, melekler ona şöyle seslendiler:
‘Allah sana, kendi sözüyle meydana gelen (Îsâ’yı) tasdik eden, efendi, iffetli
ve Salihlerden bir Peygamber olan Yahyâ’yı müjdeliyor.’”*¹⁵⁵

Âyet-i kerîmede, Zekeriyyâ’ya namaz esnasında ayaktayken “Yahyâ” adında bir çocuğunun olacağı müjdesi verilmiştir. Taberî, “*seslendiler*” kelimesindeki iki farklı kıraatin varlığından bahsetmiş ve iki kıraatin de sahih olduğunu ifade etmiştir. Farklı kıraatlerden dolayı, burada seslenen kişinin Cebrail (a.s.) olduğunu söyleyenler olsa da Taberî böyle düşünmemiş ve seslenen kimsenin melekler topluluğu olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisi Allah kelamını, te’vile gerek olmadıkça, Arapça’da kullanılagelen açık ifadelere bakarak tefsir etmeyi sahih bulduğunu her defasında belirtmiştir.¹⁵⁶

Hz. Zekeriyyâ’ya Yahyâ isminde bir oğlunun olacağını müjdeleyen diğer âyetler şunlardır: *“Biz de duasını kabul ettik. Ve ona Yahyâ’yı bahsettik. Hanımını da doğum yapabilecek duruma getirdik....”*¹⁵⁷, *“Ey Zekeriyyâ, biz sana Yahyâ adında bir erkek çocuk müjdeliyoruz. Daha önce de bu adı kimseye vermiş değiliz.”*¹⁵⁸

*“Zekeriyyâ şöyle dedi: ‘Ey rabbim, ben iyice ihtiyarlamış ve karım da kısır iken benim nasıl oğlum olabilir?’ Allah: ‘Bu böyledir, Allah dilediğini yapar’ dedi.”*¹⁵⁹

Taberî, melekler Hz. Zekeriyyâ’yı Yahyâ ile müjdelediği halde, yukarıdaki âyette zikredilen soruyu sormasının sebebini, Süddi ve İkrime’nin rivâyetlerine yer vererek açıklamıştır. Buna göre, melekler Hz. Zekeriyyâ’yı Yahyâ ile müjdeledikten sonra Şeytan ona gelmiş ve bu cümleleri Şeytan’ın kurduğunu, Allah’ın elçilerinin kurmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Zekeriyyâ durumu açıklığa kavuşturmak ve içindeki şüpheyi gidermek için bu soruyu sormuştur. Taberî, Zekeriyyâ’nın burada müjdelenen çocuğun

¹⁵³ Meryem, 19/3-6

¹⁵⁴ Enbiyâ, 21/89

¹⁵⁵ Âl-i İmrân 3/39

¹⁵⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 253-54.

¹⁵⁷ Enbiyâ, 21/90

¹⁵⁸ Meryem, 19/7

¹⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/40

karısından mı bunun dışında sair bir hanımdan mı doğacağını bilmek amacıyla bu soruyu yöneltmiş olabileceğini de belirtmiştir. Bu sorunun üzerine Zekeriyâ'ya, 'Allah seni ortada yok iken yarattığı gibi, sen yaşlıyken hanımın da kısırken çocuğunuz olacaktır.' manasında cevap verilmiştir. Hz. Zekeriyâ, bu durum için Allah Teâlâ'dan bir alamet istemiştir. Allah da ona dili alınmadığı, sapasağlam olduğu halde, işaretle anlaşmak dışında, üç gün boyunca insanlarla konuşamayacağını alamet olarak vermiştir. Müfessirimiz bu alameti Allah'ın Zekeriyâ'yı bir nevi cezalandırması olarak gören kişilerin rivâyetlerini aktarmıştır. Zekeriyâ kavminin yanına gittiğinde konuşamadığından dolayı işaretle ya da yazıyla kavminden, Allah'ı her vakitte tesbih etmelerini ve O'na ibadet etmelerini istemiştir.¹⁶⁰

Zekeriyâ'nın Yahyâ ile müjdelenmesi, Hz. İsa'nın babasız bir şekilde dünyaya gelmesi kadar değilse de, canlıların biyolojileri ve fizyolojileri düşünüldüğünde onunla yarışır bir mucizeviliği vardır.¹⁶¹ Ayrıca bu durum, Hz. Meryem'in babası olmadan İsa'ya hamile kalabileceğini de tasdik etmiştir.

İncil'de, Zekeriyâ'da yaşlı ilerlemiş bir kahin ve onun kısır ve yaşlı eşi Elizabet'in doğru kişiler olduğu belirtilmiştir. Daha sonra kahinin görevini icra ettiği bir gün melek ona görünüp, duasının kabul olduğunu ve eşi Elizabet'in ona Yahyâ adında bir oğlan doğuracağını söylemiştir. Melek Zekeriyâ'ya, Yahyâ'nın özelliklerinden bahsetmiş, Zekeriyâ ise bu durumdan emin olmak istemiştir. Bunun üzerine ona "İşte, belirlenen zamanda yerine gelecek olan sözlerime inanmadığın için dilin tutulacak, bunların gerçekleşeceği güne dek konuşamayacaksın." denmiştir. Zekeriyâ ise Rabb'in meleğine inanmadığı için işaretler yapabilmiş, fakat konuşamamıştır. Görev süresi bitince eşi Elizabet gebe kalmış ve beş ay boyunca evine kapanmıştır.¹⁶² Burada şunu görüyoruz ki: Zekeriyâ'nın konuşamaması, İnciller'de Rabb'in meleğine inanmamasının cezası olarak zikredilmiş; Taberî'de ise, Zekeriyâ'nın çocuğu olacağına dair alamet istemesinin bir nevi cezası kabul edilmiştir.

¹⁶⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 256-57; c. 5, ss. 398-400.

¹⁶¹ Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, 1. bs., Konya: Yediveren Kitap, 2002, s. 121.

¹⁶² Luka, 1:5-24

Kur’ân-ı Kerîm Hz. Zekeriyâ’nın Yahudilere (İsrailoğullarına) gönderilen peygamberlerden olduğunu açıklar; fakat Yahudilerce peygamberliği kabul edilmez.¹⁶³

1.5. Hz. Yahyâ

İslâmî kaynaklardaki Yahyâ’nın babası Zekeriyâ ve annesi Hz. Meryem’in teyzesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de, Yahyâ hakkında doğumu ve kişilik özellikleri dışında detaylı bilgi verilmemektedir. Taberî Hz. Yahyâ’yı tefsirine aldığı rivâyetlerde, Allah’ın sözü ile meydana gelen Îsâ’yı onaylayan, “seyyiden” yani efendi, halim, selim, takvalı, Allah nezdinde üstün olan, “hasuran” yani iffetli, cinsel organı müsait olmayan, erkeklik suyu olmayan, kadınlara yaklaşmayan peygamber şeklinde zikredilmektedir.¹⁶⁴ Yine, önceden Yahyâ adına kimsenin sahip olmadığı¹⁶⁵, Yahyâ’ya kitaba (Tevrat) sınıksı sarıl diye vahyedilip peygamber olarak görevlendirildiği ve ona daha çocukken hikmet, hüküm, yumuşak kalplilik, safiyet ve anne babaya karşı itaatkarlık verildiği, zalim ve isyankar olmadığı âyetlerde geçen özelliklerindedir. Yahyâ’nın doğduğu gün, öleceği gün ve dirileceği günde güven içinde olacağı da âyetlerde belirtilmektedir.¹⁶⁶ Yahyâ’nın annesi ve babasıyla birlikte hayırlı işlerde koşan, huşû ile ibadet eden kişiler oldukları da zikredilmektedir.¹⁶⁷

Yahyâ ismi “yaşamak”tan türeyip, annesinin kusurunu ortadan kaldırıp doğurganlığına hayat vermesi, erdemli hayatı, Yahyâ ileride şehit olacağı ve şehitlerin hep canlı olması hasebiyle bizzat Allah Tealâ vermiştir.¹⁶⁸

Yahyâ, Hıristiyanlık’ta vaftizi uygulayan “Vaftizci Yahyâ” adıyla bilinen bir peygamberdir. Onlara göre Yahyâ, Musevî peygamberler tarafından gerçekleştirilen “su banyosu”ndan etkilenerek, insanları rahatlatmak ve onları günahlarından temizlemek için vaftiz uygulamıştır. Yahyâ, günahlarının affedilmesini isteyen insanlara tövbe, dua, züht ve oruç önerip Ürdün nehrinde onları vaftiz etmiştir. Bu özellikleriyle o, diğer İsrail peygamberlerinden farklı değerlendirilmiş ve onun yaptığı vaftiz herkes için yapılması

¹⁶³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlanğıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 4. bs., Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002, s. 294.

¹⁶⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 254-55, Âl-i İmrân, 3/39.

¹⁶⁵ Meryem, 19/7; Luka, 1:61.

¹⁶⁶ *a.g.e.*, c. 5, ss. 400-401, Meryem, 19/12-15.

¹⁶⁷ *a.g.e.*, c. 5, ss. 547-48, Enbiyâ, 21/90.

¹⁶⁸ Mahmut Aydın, “Yahyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2013, c. 43, ss. 232-34.

gereken dinî bir gereklilik olarak görülmüştür. Nitekim Hz. Yahyâ'nın çağdaşı olan Hz. İsa da onun yanında vaftiz olmuş ve bu vaftiz ileride Hz. İsa'ya yöneltilen insanüstü özelliklerin temeli, keşfi, ona giden yolu hazırlayıcı olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁹

Özetle Hıristiyan kaynaklarında Yahyâ'nın öğretisi, insanların günahlarından tövbe ederek Tanrı'nın krallığına hazırlamaya ve Ürdün nehrinde vaftize çağırılmasıdır. Onun, vaftize yüklemiş olduğu sembolik anlam, Kudüs'teki mâbed yapılanmasına ve seçkin Yahudi sınıfına meydan okuma niteliğinde olmuş, hem bu seçkin Yahudilerin hem de onların bağlantılı olduğu Roma idarecilerinin tepkisini çekmiştir.¹⁷⁰ Zaten Yahudiler, Yahyâ'nın peygamberliğini de kabul etmişlerdir. Hıristiyan rivâyetlerine göre, gelecekte bahsettiği, idareye ters düştüğü ve kral Herodes Antipas'ın üvey kızıyla evlenmesine karşı çıktığından dolayı başı kesilmiş ve şehit edilmiştir.¹⁷¹

1.6. Hz. Meryem'in Seçilmesi Ve Hz. İsa İle Müjdelenmesi

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Meryem'i seçip temizlediğini, onu diğer kadınlardan üstün kıldığını ifade etmiş ve kendisine boyun eğmesini, secde ve rüku etmesini emretmiştir. Bu ifadeler Allah Teâlâ'nın Meryem'i önemli bir durum için hazırladığını göstermektedir. Bu durum O'nun kudretinin tekrar tecellisi olacak; Hz. Âdem'in yaratılmasındaki hikmet tekerrür edecek, ebeveynli yaratılmaya oldukça alışmış ve bundaki ilâhî kudreti görme basiretini kaybedenler için ayrı bir imtihan hususu olacaktır. Böylece Allah Teâlâ, bununla yaratmanın bütün türlerini bildiğini ve kendi koyduğu yaratılış kanunlarının üstüne çıkabileceğini göstermiş olacaktır.¹⁷²

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in hamile kalması ve İsa ile müjdelenmesi, Meryem sûresinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Hz. Meryem, ailesinin bulunduğu yerden ayrılıp Beytü'l Makdis'in doğu tarafında kalan bir yere gitmiştir. Âyette Beytü'l Makdis (Mescid-i Aksa) ifadesi geçmemesine rağmen Taberî, âyeti tefsir ederken bu ifadeyi kullanmıştır. (Taberî burada bilgileri karıştırmış gözükmektedir. Çünkü Meryem'in ailesinden ayrılarak gittiği ve İsa'nın doğduğu şehir olan Beytullahim, Kudüs'ün

¹⁶⁹ Mustafa Erdem, "Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 34 (1997), ss. 136-38.

¹⁷⁰ Aydın, "Yahyâ", *DİA*, c. 43, s. 233.

¹⁷¹ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 295.

¹⁷² Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, 2. bs., Ankara: Ocak Yayınları, 1993, s. 249.

doğusunda değil güneyinde yer almaktadır.)¹⁷³ Kurtubî, burada özellikle “doğu” cihetinin zikredilmesinin sebebini; Hıristiyanların nurların doğudan yükseldiğine inanmaları ve bundan dolayı da doğu yönünü diğer yönlerden daha üstün görmeleri şeklinde açıklamıştır. Hıristiyanlar bu inançlarından dolayı Hz. Meryem’in Hz. İsa’yı bu yönde doğurduğuna inanmış ve bu yönü kible edinmişlerdir.¹⁷⁴

Böylece Hz. Meryem, kendisi ile ailesinin arasına birbirlerini görmelerini engelleyen bir perde koymuştur. Taberî, Meryem’in bu perdeyi koymasının hikmeti hakkında müfessirlerin çeşitli açıklamalarını zikretmiş; fakat konu hakkında kendi görüşünü beyan etmemiştir. Buna göre; bazıları Hz. Meryem’in bunu ilk defa hayız görmesinden dolayı, bazıları Allah’a ibadet etmek için, bazıları sona eren hayzından temizlenmek için ve bazıları da su almak için yaptığını ifade etmiştir. Daha sonra Cebrail (a.s.) normal bir insan sûretinde Hz. Meryem’e görünmüştür. Onun kendisine zarar vereceğinden endişe eden; “*Meryem: ‘Ben senden, rahman olan Allah’a sığınırım. Eğer Allah’tan korkuyorsan bana dokunma.’ dedi.*” Bunun üzerine kendisinden ona hiçbir kötülük gelmeyeceğini ifade etmek için; “*Melek (Cebrail): ‘Ben sana, nezih ve kabiliyetli bir erkek çocuk bağışlamak için rabbinin gönderdiği elçiden başkası değilim.’ dedi.*” Cebrail’in sözlerini duyan ve bu duruma şaşırarak, “*Meryem: ‘Benim nasıl çocuğum olabilir? Bana hiçbir beşer dokunmamıştır. Ben iffetsiz de değilim’ dedi.*” Taberî bu âyetin değerlendirmesini yaparken Hz. Meryem’in, kendisinin hangi yolla (evlenerek mi evlenmeden mi) hamile kalacağını sormak için bu cümleleri söylediğini de ifade etmiştir. Bunun üzerine, “*Melek: Bu böyle olacaktır. Çünkü rabbın buyurdu ki: ‘Babasız çocuk vermek bana pek kolaydır. Hem biz onu nezdimizden insanlara bir mucize ve rahmet kılacağız. Bu, kesinleşmiş bir hükümdür. (Ezelde böyle takdir etmişizdir.)’ dedi.*”¹⁷⁵ Bir başka âyette ise: “*... Allah da şöyle dedi: ‘Bu böyledir. Allah, dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasına hükmedince ona sadece ‘Ol’ der. O da hemen oluverir.*” şeklinde bu işin Allah için ne kadar kolay olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁶

¹⁷³ Aydın, “Taberî Tefsiri’ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış”, s. 16; et-Taberî, *a.g.e.*, c. 5, ss. 401-2; Meryem, 19/16.

¹⁷⁴ İmam Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: Buruc Yayınları, 1997, c. 11, ss. 177-78.

¹⁷⁵ Meryem, 19/17-21; et-Taberî, *a.g.e.*, c. 5, ss. 401-4.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/47

İncillerdeki anlatımda, (Hz. Zekeriyâ'nın eşi) Elizabet'in hamileliğinin altınca ayında Tanrı, Yusuf adında nişanlısı bulunan Meryem adlı bir kıza Melek Cebrail'i gönderdi. Melek Cebrail, Meryem'e, "Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız! Rab seninledir." dedi. Meryem ise, çok şaşırılmış bir şekilde bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama Melek ona, korkmaması gerektiğini, Tanrı'nın lütfuna eriştiğini, hamile kalıp İsa adında bir oğlan doğuracağını ve bu oğlanın özelliklerini bildirdi. Bunun üzerine Meryem tekrar şaşırarak, bir erkeğe varmadan nasıl hamile kalabileceğini sordu ve Melek Meryem'e, "Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek." şeklinde cevap verdi ve Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şey olmadığını ifade etmek için de Elizabet'in yaşlı ve kısır olmasına rağmen hamile olmasını örnek gösterdi.¹⁷⁷

1.7. Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya Hamile Kalması Ve Hz. İsa'nın Doğumu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in namusunu koruduğu, Allah'ın ona ruhandan üflediği, onu ve oğlunu âlemlere mucize kıldığı anlatılmıştır. Taberî, Tahrîm sûresinin 12. âyetinin tefsirini yaparken "Ferc" kelimesinin üzerinde durmuş ve bu kelimenin "cep" veya "herhangi bir yırtık" demek olduğunu ifade etmiştir. Taberî'ye göre Cebrail Meryem'e, Rabbinin ona bir çocuk bağışladığını ve çocuğun olması için entarisinin cebinden üfleyeceğini söyleyince Meryem, cebini ve kendisini Cebrail'den korumuş,¹⁷⁸ fakat Meryem istemese de, "(Nihâyet Allah'ın emri gerçekleşti.) Meryem İsa'ya gebe kaldı. Hamileyken insanlardan ayrılıp uzak bir yere çekildi."¹⁷⁹ Taberî, Hz. Meryem'in gebe olunca çok zor durumlar yaşadığını, insanlara bu durumu nasıl açıklayacağını bilemediğini, insanların ona neler söyleyebileceklerini bildiğini belirtmiştir. Sonrasında ise Hz. Meryem, bu durumu Zekeriyâ'nın (a.s) karısı olan ve o sırada Yahyâ'ya (a.s.) hamile olan kız kardeşine anlatmıştır.

Taberî'nin burada bilgileri karıştırdığı gözlemlenmektedir. Çünkü daha önce Âl-i İmrân sûresinin 35. âyetini tefsir ederken, Hz. Yahyâ'nın annesinin yani Hz. Zekeriyâ'nın hanımının Hz. Meryem'in teyzesi olduğunu belirtmiştir. Bu âyeti tefsir ederken ise Hz. Yahyâ'nın annesinin Hz. Meryem'in kız kardeşi olduğunu söylemiştir.

¹⁷⁷ Luka, 1:26-38

¹⁷⁸ Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12

¹⁷⁹ Meryem, 19/22

Hız. Meryem'in hamile olduğu anlaşılnca dedikodular çıktı ve bundan dolayı da Meryem kavminden uzakta bulunan "Beytül Lahm" adlı bir bölgeye gitmiştir. Sonrasında Hız. Meryem'i doğum sancısı tutmuş ve "Doğum sancısı onu hurma ağacına yaslanmaya zorladı.(Haline üzülerek) 'Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim.' dedi." Hız. Meryem orada doğum yapmış ve kendisinin bu doğumdan sonra büyük sıkıntılar çekeceğini düşünerek âyette geçen cümleleri sarf etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hız. İsâ'nın annesinin karnında ne kadar zaman kaldığı ile ilgili bilgi yoktur. Bununla beraber Taberî müfessirlerin çoğunun, Hız. İsâ'nın da annesinin karnında diğer çocuklar gibi dokuz ay kaldığını kabul ettiklerini söylemiştir.¹⁸⁰

Bursevî'ye göre, Hız. Meryem'in Cebrail ile arasında geçen konuşmayı bildiği halde böyle söylemesi, Allah'ın hükmünü beğenmemesinden değil, beşerî yapının gereği olarak insanlardan utanması ve kendisi hakkında ileri geri konuşmalarından çekinmesinden dolayı olmuştur.¹⁸¹

Hız. Meryem doğum yapmadan önce ölmüş olmayı ve unutulup gitmeyi dileyince; "Melek, Meryem'in aşağı tarafından şöyle nida etti: 'Sakin üzülme. Rabbin, alt tarafından bir ırmak akıttı. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üzerine taze ve olgun hurmalar dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer birini görürsen, Rahman olan Allah'a konuşmama orucu adadım. Bugün kimseyle konuşmayacağım.' de. " Taberî, burada Meryem'e vadinin aşağı tarafından seslenen kişinin Cebrail (a.s.) olduğunu kabul edenlerin isimlerini zikretmekle beraber, kendisi burada seslenen kişinin İsâ olduğu görüşünü tercih etmiştir.¹⁸² Burada şunu belirtmekte yarar vardır ki; metinde genellikle zâhirine uygun anlam verilmesi gerektiğini düşünen Taberî, burada metindeki ortamın şartlarını dikkate alarak yorum yapmıştır. Taberî bu âyetlerin açıklamasını yaparken fazla detaya girmeyerek doğum sahnesi, Allah'ın Meryem için ırmak akıtması, kuru hurma ağacından taze ve olgun hurmaların düşmesi, Hız. Meryem'in orucu gibi konuları üstü kapalı bir şekilde anlatmıştır.¹⁸³

Allah Teâlâ, Hız. Meryem'e üzülmemesini, verdiği rızıklardan yiyip içmesini, çocuğuna iyi bakmasını ve kendisini kınayacak olanlara konuşmama orucu tuttuğunu söylemesini

¹⁸⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 5, s. 404; Meryem, 19/23.

¹⁸¹ Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l Beyân Tefsîri*, 2012, c. 5, s. 178.

¹⁸² *a. g. e.*, c. 5, s. 405; Âl-i İmrân, 19/24-26.

¹⁸³ Aydın, "Taberî Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış", s. 17.

emretmesinin ardından, Meryem ilahi emirlere uyarak Îsâ ile beraber kavmine gitmiştir. Hz. Meryem’i kucağında bebeğiyle gören kavmi, evlenmemiş bir kızın karşısına bu şekilde çıkmasını garip karşılamışlar ve “... hayretler içinde şöyle dediler: ‘Meryem, doğrusu sen görülmemiş bir iş yaptın.’ Ey Harun’un kız kardeşi Meryem, senin ne baban ahlaksız, ne de annen iffetsizdi.” Kavmi Meryem’e, temiz bir aileden olmasına rağmen, nasıl böyle bir halde olabildiğine dair sorular sormaya başlamışlardır.

Taberî âyet-i kerimede kavminin Hz. Meryem’e “Ey Harun’un Kız Kardeşi” ibaresiyle seslenmelerinin sebebi hakkında rivâyetleri sıralamıştır. Bazılarına göre bunun sebebi: İsrailoğulları’nın her salih kadına “Harun’un kız kardeşi” şeklinde hitap etmeleri idi; bazılarına göre ise buradaki Harun, Hz. Musa’nın kardeşi olan Harun’dur. Hz. Meryem de Hz. Harun’un soyundan geldiği için ona böyle seslenmişlerdir. Taberî burada rivâyetleri zikredip kendi görüşünü bildirmemiştir. Fakat Taberî, Âl-i İmrân suresi 35. Âyeti tefsir ederken Hz. Meryem’in babasının, İmrân b. Yashim (Yashûr) olduğunu belirtmiştir. İmrân b. Yashim (Yashûr), Hz. Musa, Hz. Harun ve onların Meryem adındaki ablalarının babasıdır. Bu bilgiden Taberî’nin Hz. Meryem’in, Hz. Harun’un kız kardeşi olduğu düşüncesine yönelim gösterdiği gözlemlenmektedir.¹⁸⁴

Kavminin soruları üzerine Meryem, konuşmama orucu tuttuğunu, bundan dolayı konuşamayacağını açıklamıştır. Fakat kavmi onun konuşması için ısrar etmiş ve “*Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. ‘Biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?’ dediler.*” âyeti nazil olmuştur. Kavmi Hz. Meryem’in kendileriyle alay ettiğini düşünmüşlerdir. Taberî’ye göre, Hz. Meryem’e bebeğinin konuşabileceği, Allah Teâlâ’nın ilham etmesiyle veya Cebrail’in haber vermesiyle yahut Hz. Îsâ’nın konuşmasıyla bildirilmiştir. Sonrasında ilahi bir mucize ile Îsâ (a.s.) bebekken konuşmuş ve “*Îsâ (Allah’ın kudretiyle dile gelerek) şöyle dedi: ‘Şüphesiz ben, Allah’ın bir kuluyum. O bana kitap verdi. Ve beni Peygamber yaptı. Beni, bulduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Hayatım boyunca namaz kılmamı ve zekat vermemi emretti. Beni anneme itaatkâr kıldı. Beni asla zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün Allah bana selam ve emniyet vermiştir.’*” Taberî’ye göre, burada bir bebek olduğu halde Hz. Îsâ’ya (İncil) kitap verilmesi ve peygamber kılınması hususunda şunları anlayabiliriz; ya Hz. Îsâ çocukken peygamber kılınmış ve kendisine kitap verileceği bildirilmiştir. Bundan dolayı

¹⁸⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 247.

“Allah bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.” demiştir. Ya da Hz. İsa’ya kitap verileceği ve peygamber kılınacağı bildirilmiş, o da bunların şüphesiz gerçekleşeceğine inandığı için henüz gerçekleşmemiş durumları gerçekleşmiş gibi söylemiştir. Ayrıca Taberî, âyette zikredilen zekat kelimesinin amacının kendisini günahlardan temizlemek olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Taberî, zekat kelimesini ibadet anlamında anlayabileceğimizi de belirtmiştir. Hz. İsa’nın doğduğu ve öldüğü gün şeytanın şerrinden ve kıyamet gününün dehşetinden de emniyet içinde olacağını söylemiştir.¹⁸⁵

Kurtubî Hz. İsa’nın konuşmasını, kıyamet gününde Allah Tealâ’nın organları konuşmasına benzetmiştir. Bu konuşmasından sonra İsa normal konuşma çağına erinceye kadar konuşmamış ve diğer çocuklar gibi normal bir çocukluk geçirmiştir. Hz. İsa’nın bebekken konuşması Meryem’in temizliğini ortaya çıkarmak için gerçekleşmiş ve bunun sayesinde Hz. Meryem’e hadd vurulmamıştır.¹⁸⁶ Yüce Allah Hıristiyanların gelecekte Hz. İsa’ya ilahlık isnad edeceklerini bildiği için, ona bu konuşmada ilk önce Allah’ın kulu olduğunu söyletmiş, sonradan Hz. İsa bir peygamber olduğunu ifade ederek, aslında teslis inancının reddini gerçekleştirmiştir.¹⁸⁷

İbnü’l Cevzî, alimlerin Hz. Meryem’in kaç yaşındayken doğum yaptığı konusunda ihtilaf ettiklerini belirtmiş ve Hz. Meryem’in doğum yaşı hakkında Vehb b. Münebbih’in on beş dediğini, Zeyd b. Eslem’in on iki dediğini, Mukatil b. Süleyman’ın on üç dediğini rivâyet etmiştir.¹⁸⁸

Meryem’in kavmi İsrailoğulları, Hz. İsa’nın bebek haliyle konuşması karşısında şaşkına dönmüş, hatta Meryem’i taşıyarak öldürmek için ellerine aldıkları taşları bırakmışlardır. Allah Tealâ Meryem’i yalnız bırakmamış ve bu mucize ile desteklemiştir. Ancak bu mucize karşısında bile Meryem’e inanmayanlar, onu kötü bir iş yapmakla suçlayıp iftira atanlar olmuştur. Azgınlıklarında o kadar ileri gitmişler ki bu işin müsebbibi olarak Zekeriyâ’yı gösterip, öldürmek istemişlerdir. Hz. Zekeriyâ masum olduğunu kanıtlamak için çok uğraşsa da başarılı olamamış ve İsrailoğulları tarafından şehit edilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ a. g. e., ss. 406-8; Meryem, 19/27-33.

¹⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’ân*, 1997, c. 11, ss. 197-98.

¹⁸⁷ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1, ss. 2149-50.

¹⁸⁸ İbnü’l Cevzî, *Zadü’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir*, çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, ts, 2009, c. 4, s. 113.

¹⁸⁹ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam 1*, c. 6, s. 97.

“Biz Meryemoğlu İsa’yı ve annesini bir mucize yaptık. Her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu, yüksekçe bir yerde barındırdık.” Taberî, burada Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın barındırıldıkları yere, Ebu Hureyre’nin Filistin’deki “Remle” şehri, Said b. el-Müseyyeb ve İbn Kesir’in “Kudüs” şehri dediklerini zikretmiş; fakat kendisi bu konu hakkında bir görüş beyan etmemiştir.¹⁹⁰ Matta İnciline göre İsa Beytlehem’de doğmuş ve oradan Mısır’a götürülmüştür.¹⁹¹ İslâmî kaynaklarda Hz. Meryem’in bundan sonraki hayatıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.¹⁹²

İncillerdeki anlatıma göre Meryem, Hz. İsa ile müjdelendikten sonra Elizabet’in (Zekeriyyâ’nın eşi) yanına gitmiş, orada üç ay kadar kalmış sonra kendi evine geri dönmüştür.¹⁹³ Meryem, Yusuf’la nişanlıyken ve daha birlikte olmamışlarken, Kutsal Ruh’tan hamile kalmıştır. Yusuf bu durumu anladığında Meryem’den sessizce ayrılmayı düşünmüş; fakat Rabb’in bir meleği ona rüyasında görünüp, onun karnındaki bebeğin Kutsal Ruh’tan olduğunu ve onun ile evlenmesini söylemiştir. Ayrıca bir oğul doğuracağını bildirmiş ve onun adını İsa koymasını emretmiştir. Böylece Yusuf, Meryem ile evlenmiş; fakat Meryem doğum yapıncaya kadar ona dokunmamıştır.¹⁹⁴ Meryem oğlunu Beytlehem’de doğurmuş¹⁹⁵ ve doğduktan sonra sekizinci gün, bebeğin sünnet vakti oğluna İsa ismi verilmiştir.¹⁹⁶ İncillerde Hz. İsa’nın bebekken konuşması hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

2. TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. İSÂ

Hz. İsa, Kur’ân-ı Kerîm’de İsa, İbn Meryem ve Mesîh isimleriyle anılan, kendisine ilâhi kitap olarak İncil verilmiş olan ve Hz. Muhammed’i müjdeleyen bir peygamberdir. İnciller’e göre onun adı, meleğin Meryem’e ve Yusuf’a emri ile İsa olmuştur. Batı lisanlarında İsa için söylenen “Jesus” adının özü “Yahve kurtuluştur, Yahve kurtarır” manasındaki İbrânîce kelime Yeşua’dır.¹⁹⁷

¹⁹⁰ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân-Taberî Tefsiri*, 1996, c. 6, s. 76; Müminun, 23/50.

¹⁹¹ Matta, 2:13

¹⁹² Harman, “Meryem”, DİA, c. 29, s. 241.

¹⁹³ Luka, 1:56

¹⁹⁴ Matta, 1:18-25

¹⁹⁵ Matta 2:1-2; Luka 2:1-7

¹⁹⁶ Luka 2:21

¹⁹⁷ Ömer Faruk Harman, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2000, c. 22, s. 465.

Hız. İsa, Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem sûrelerinde ağırlıklı olmakla beraber toplam doksan üç âyette adı ya da bir özelliği ile anılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de doğumunun müjdelenmesi, babasız bir şekilde doğması, tebliği, mucizeleri, dünyadaki yaşamının sonu ve Allah'ın katına ref'i ile ilgili hususlarda bilgi verilmektedir.¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim'de Hız. İsa'nın çocukluğu, gençliği hususunda detaylı malumat bulunmadığı için, Taberî de bu konular hakkında tefsirinde detaylı bilgi vermemiştir.

2.1. Hız. İsa'nın Babasız Yaratılması

Hız. İsa'nın yaşamındaki en önemli hadiselerden bir tanesi babasız bir şekilde dünyaya gelmesidir. Kur'an-ı Kerim'de Hız. Meryem'in namusunu koruduğu, Hız. İsa'nın "Biz ona ruhumuzdan üfledik." diyerek babasız bir şekilde yaratıldığı ve bu şekilde ikisinin de âlemlere mucize kılındığı ifade edilmiştir.¹⁹⁹ Mukâtil b. Süleymân, Hız. Meryem'in insan eli değmeden hamile kalması ve oğlunun da babası olmadan dünyaya gelmesi sebebiyle her ikisinin de Allah'tan birer âyet olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰ Hız. İsa babasız dünyaya geldiği için Hıristiyanlar, "Allah ancak Meryemoğlu İsa Mesih'tir." demiş, küfre düşmüş ve Allah'a karşı iftirada bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hız. Muhammed'e inen âyetlerde onlara, yaratılan her şeyin sahibinin Allah Teâla olduğu, Allah'ın istediği her şeyi yaratmaya gücünün yettiği ve Hız. İsa'nın babası olmadan yaratılmış bir insan olduğu bildirilerek cevap verilmiştir.²⁰¹

Kur'an-ı Kerim'de diğer peygamberler gibi Hız. İsa'nın da sadece peygamber olarak gönderildiği ve ondan önce de peygamberler geldiği açıklanmaktadır. Taberî, Hız. İsa'nın sair peygamberlerle aynı şekilde anneden doğduğunu ve anneden doğmanın ise hâlık Allah hakkında değil mahluk beşer hakkında geçerli olduğunu belirtmiştir. Ancak Allah'ın sair nebilerde görüldüğu üzere Hız. İsa vasıtasıyla çeşitli mucizeler gösterdiğini belirtmiştir. Saliha ve takva sahibi bir kadın olan Hız. Meryem ve oğlu İsa'nın yaşamlarının devamını sağlamak için yiyip içtiğini ve bu gibi insani ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan varlıkların ise ilah sayılmasının şaşkınlık ve sapıklık olduğunu ifade etmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Harman, "İsa", DİA, c. 22, s. 469.

¹⁹⁹ Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12

²⁰⁰ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, c. 3, s. 75.

²⁰¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 253; Mâide, 5/17.

²⁰² *a.g.e.*, c.3, ss. 353-54; Mâide, 5/75.

Taberî tefsirinde Yahudilerin, Üzeyir Tevrat'ı tekrar ortaya çıkardığı için ona Allah'ın oğlu dediklerini; Hıristiyanların da Meryemoğlu İsa babasız bir şekilde dünyaya geldiği için ona Allah'ın oğlu diyerek kendilerinden öncekiler gibi inkâra düştüklerini beyân etmiştir. Hıristiyanlar babasız bir insanın olamayacağını, İsa'nın da insanlardan bir babasının bulunmadığını, bu sebeple de onun Allah'ın evladı olduğunu söylemişler, İsa'yı rab edinmişlerdir. Allah Teâla bu tür iddialarda bulunanlara lanet etmiştir. Çünkü Allah, oğul veya evlat sahibi olmak ve anne baba olmak gibi durumlardan münezzehtir, bunun gibi durumlar yaratılmış varlıklara özgüdür ve Allah'a isnad edilemez. Halbuki Hz. İsa da İsrailoğulları'na tek yaratıcı olan Allah'a ibadet etmelerini emretmiştir.²⁰³ Çünkü İsa, ancak Allah'ın kendisine iman etme nimeti verdiği ve kavmine mîsâl kıldığı bir kuludur.²⁰⁴

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa'nın doğumu mucizedir. Kur'an-ı Kerim, İncillerdeki Meryem'in gebe olmasında, Kutsal Ruh'un payının olmasını da reddetmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim nazarında Hz. Meryem'e gönderilen melek (Cebrail), ona sadece gebe kalacağı haberini iletmiştir. Ayrıca yine Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa ve Hz. Meryem ile ilgili gerçekleşen hadiselerin beşeriyete bir sınav sebebi saymıştır. İslam dini, her ne kadar iman eden insanları tefekkür etmeye ve akıllarını kullanmaya özendirse de bu, her şeyi mecburen beş duyu organımıza dayalı olarak mutlak akılla yorumlama manasına gelmemelidir. Kur'an-ı Kerim imanının son noktasının, tam teslimiyetle inanıp kabul etmek olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Kutsal Kitabımız, Hz. İsa'nın babası olmadan dünyaya gelmesini tam bir teslimiyetle iman edilmesi gereken bir hadise olarak görmüştür.²⁰⁵

Elmalılı tefsirinde, Hz. Meryem'de erkeklik ve dişilik hormonlarının beraber yaratılıp, onların onun vücudunda birleşmek (döllenmek) yoluyla Hz. Meryem'in gebe kalabileceğini söyleyen bilimsel bir izahta bulunmuştur.²⁰⁶

Râzî bu konu ile alakalı şöyle bir örnek vermiştir: “Nasıl ki, farenin balçıktan, yılanların bitkilerden ve akreplerin de güzel kokuya sahip bir tür nebattan meydana gelmesi mümkün ise çocuğun da babasız olarak yaratılması imkansız değildir.”

²⁰³ a.g.e., c. 4, ss. 281-82; Tevbe, 9/30-32.

²⁰⁴ Zuhruf, 43/59

²⁰⁵ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, 1. bs., Ankara: Ankara Okulu, 2001, ss. 158-59.

²⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, ss. 586-87.

Râzî'ye göre; “Doğurtma yolu dışında bir üreme biçimiyle de insanların dünyaya gelmeleri mümkündür. İnsan vücudunun, bedendeki özel mizacın oluşması sonucu, o vücudu yöneten nefs-i natıkayı kabul etmeye kabiliyeti vardır. Bu özel mizaç ise ateş, su ve toprak öğelerinin belirli bir zaman içerisinde ve belirli ölçülerde karışmaları sonucu oluşur. Bundan dolayı bu öğelerin insan vücudunda bir araya gelip birbirlerine karışması mümkündür. İşte bu imtizaç gerçekleşince o vücuda ruhun girmesi vacip olur. Böylece insanın bir baba olmadan üremesi de vacip olur.”

İnsanın düşünce ve hayallerinin birçoğunun hayatında gerçekleşecek olaylar üzerinde etkili olduğunu savunan Râzî, “Menfi bazı şeyleri düşünmek vücuttaki ısının yükselmesine neden olur. Hz. Meryem de Hz. İsa'nın sûretini düşlediğinde, bu düşün onun rahminde oluşmasına engel olacak hiçbir mani yoktur. Bunlar mümkün olunca Hz. İsa'nın babasız yaratılması da imkansız değildir. Tıbben ve ilmen bunun mümkün olmadığını iddia etmek, yalnızca örf ve adete başvurmak anlamına gelir.” demiştir.²⁰⁷

Konuyla ilgili olarak Haluk Nurbaki de, Hz. İsa'nın babasız yaratılmasının ilmi hakikatlere karşı olamayacağı ve “babasız yaratma olmaz” diyenlerin biyoloji ilminden bihaber oldukları tenkidini ve bu düşünceyi savunanlara niçin kadınlardaki “ovum” hücrelerinin “chalon” ismindeki bölümünden henüz bilinmeyen bir varlık oluşturmanın mümkün olup olmadığını araştırdıkları sorusunu yöneltmiştir.²⁰⁸

Meryem Hz. İsa'yı babasız bir şekilde doğurmasının akabinde kavmine gitmiş ve Hz. İsa bebek haliyle dile gelmiştir. Hz. İsa cümlelerine öncelikle Allah'a olan kulluğunu belirterek başlamış; devamında ise kendisine kitap verildiğini, peygamber olduğunu ve (babası olmadığı için sadece) annesine itaatkar kılındığını söylemiştir.²⁰⁹

Mevdûdî, Meryem sûresinin 32. âyetinde, Hz. İsa'nın ifade ettiği: “Beni anneme itaatkar kıldı...” cümlesini değerlendirmiştir. Ona göre bu âyette geçen “Anneme itaatkar (hürmetkâr)” ibaresinin “Ebeveynime itaatkar (hürmetkâr)” biçiminde söylenmemesi, onun babası olmadığının kanıtıdır. Mevdûdî bundan dolayı, isminin Kur'an-ı Kerim'in çoğunda “Meryem oğlu İsa” şeklinde geçmiş olmasına da vurgu yapmıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mevâtihu'l-Gayb*, c. 6, ss. 313-314.

²⁰⁸ Halûk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler ve İlmi Gerçekler*, 5. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 336.

²⁰⁹ Meryem, 19/30-32

²¹⁰ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an: Kur'an-ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr., İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, c. 3, s. 219.

2.2. Hz. İsa'nın Doğumu ile Hz. Adem'in Yaratılışının Karşılaştırılması

Kur'an-ı Kerim'de, "Allah katında İsa'nın durumu da Adem'in durumu gibidir. Allah Ademi topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol' dedi ve o da oluverdi." buyrulur Hz. İsa'nın, yaratılış bakımından Hz. Adem'e benzer olduğu belirtilmektedir. Taberî bu âyetin esbâb-ı nüzûlünün, Allah Rasûlü ile tartışan Necran Hıristiyanlarına cevap vermek olduğunu Süddî'den aktardığı bir rivâyetle açıklamıştır. Buna göre, Resûlullah'a gelen heyet, O'na "İsa hakkında ne dersin?" şeklinde soru sormuş, Resûlullah da onlara "O, Allah'ın kulu, ruhu ve sözüdür." demiştir. Necran Hıristiyanları da "Hayır, o böyle değildir. O Allah'tır, mülkünün başından inip gelmiş ve Meryem'in içine girmiş sonra da ondan çıkmıştır. Böylece bizlere kudretini ve durumunu göstermiştir. Sen babasız olarak yaratılmış olan herhangi bir insan gördün mü?" demişlerdir. Bu olayın ardından bu âyet indirilmiş ve Hıristiyanların düşüncelerine Hz. Adem örnek verilerek cevap verilmiştir. Taberî, Hz. Adem'in hem babasız hem de annesiz yaratılmasının, Hz. İsa'nın babasız yaratılmasından daha garip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hıristiyanların Hz. İsa'ya babasız yaratılmış olması hasebiyle "Allah'ın oğlu" demelerinden dolayı, hem annesiz hem babasız yaratılmış olan Hz. Adem'i nasıl izah ettiklerini de sormuştur.²¹¹

Zemahşerî'ye göre İsa (a.s.), insanların dünyaya gelişi açısından âdetin dışında bir şekilde yaratılmış ve bu hususta Adem (a.s.) ile benzetilmiştir: "Ayrıca hem babasız hem de annesiz yaratılmış olmak, sadece babasız yaratılmış olmaktan daha ilginç ve mucizedir. Dolayısıyla, burada ilginç olan daha ilginç olana benzetilerek, şüphenin daha etkili bir şekilde giderilmesi hedeflenmiştir."²¹²

Hıristiyanlara göre İsa'nın yaratılması benzersiz olsa da, bakire bir anneden doğan kişilerle ilgili efsanelere diğer bazı dinlerde de rastlanmaktadır. Mesela efsaneye göre "Buda" bakire valideden doğmuştur. Bakire doğum Roma, Yunan diyarlarında da ilgi gören bir konu olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda bakire doğumu genellikle bir insanın tanrılığını ifade etmek için kullanılan bir semboldü. Hellenistik çevrelerde hem efsane hem de gerçek olarak bir tanrı baba ve beşerî annenin birleşmesinden doğan oğul

²¹¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 275-76.

²¹² Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, ss. 952-54.

hikayeleri çoktu. Bazı bilginler bu din ve çevrelerdeki efsanelerden Hıristiyanlığın etkilendiğini ve bazı İncil hikayelerinin kaynağının bunlar olduğunu ileri sürmüşlerdir.²¹³

2.3. Hz. İsa'nın Doğumu ile Hz. Yahya'nın Yaratılışının Karşılaştırılması

Kur'an-ı Kerim'deki Âl-i İmrân ve Meryem sûrelerinin içinde yer alan Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahya'nın kıssalarının akabinde hemen Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın kıssalarına geçilmesi, bizlere bu kıssalar arasındaki benzerliği de gösterir. Yüce Allah Hz. Zekeriyyâ'yı Yahya isminde bir oğul ile müjdelemiştir. Bu müjdeden sonra Hz. Meryem de İsa isminde bir oğul ile muştulanmıştır. Yahya'nın validesi, kendi kısırlık durumuna rağmen gebe kalmasına şaşırdığı gibi, Hz. Meryem kendisine hiçkimse dokunmamasına rağmen nasıl gebe olduğu konusunda şaşırmıştır. Hz. Yahya ihtiyar baba ile kısır valideden olmuştur. Diğer taraftan Hz. Meryem, Hz. İsa'yı babası olmadan dünyaya getirmiştir.²¹⁴

Mevdûdi'ye göre bu hikayelerin asıl hedefi Hıristiyanların Tanrılarına ve peygamberlerine karşı işledikleri günahı onlara kavratmaktır. Hz. İsa'nın olağanüstü dünyaya gelişi, O'na ilahlık isnad etmeye yol açmamalıdır, zira ortak familyada bulunan Hz. Yahya (a.s.) olağanüstülükle dünyaya gelmiştir.²¹⁵ Yahya'nın mucizevi doğumu ona "Allah'ın oğlu" özelliğini vermiyorsa, İsa'nın mucizevi doğumu da onu "Allah'ın oğlu" yapmaz. Çünkü bu iki doğum da aynı tür mucizeviliğe sahiptir. Nitekim Luka İncilinde iki doğum hadisesi de aynı çerçevede işlenmiştir. Bundan dolayı Hıristiyanların Hz. Yahya'yı "Allah'ın kulu", Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" olarak saymaları tamamen bütünüyle uydurmadır.²¹⁶

2.4. Hz. İsa'nın Allah'tan Bir Kelime Olması

Kelime; sözlükte "yaralamak, tesir etmek" mânasına gelen "kelm" kökünden türemiş bir isim olup; nahivde "bir mânaya delâlet eden lafız" demektir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sözü anlamında, ayrıca Hz. İsa'yı tanımlamakta kullanılan bir terimdir.²¹⁷ İsfahâni'nin

²¹³ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem*, ss. 114-27.

²¹⁴ Şaban Kuzgun, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar", Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993, s. 68.

²¹⁵ Mevdûdi, *Te'fhimu'l Kur'an: Kur'an-ın Anlamı ve Te'fşiri*, c. 1, s. 255.

²¹⁶ Mevdûdi, *Te'fhimu'l Kur'an: Kur'an-ın Anlamı ve Te'fşiri*, c. 3, s. 219.

²¹⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Kelime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2002, c. 25, s. 212.

Müfredât'ına göre: “k-l-m ifadesi, iki duyu organından biriyle algılanan tesirdir. Buna göre ‘Kelam’ duyularak algılanan söz; ‘Kelm’ ise, görerek algılanan etkidir.” Nahivde kelam sözcüğü, kavil sözcüğünden daha özel bir anlam taşımaktadır. Kelime sözcüğü ise isim, fiil veya edat olarak kullanılabilir.²¹⁸

Hiz. İîsâ'nın, Allah'tan bir kelime olmasıyla ilgili üç âyet-i kerime vardır.²¹⁹ Taberî “Kelime'nin”, Hiz. İîsâ'nın adlarından biri olduğuna ilişkin Abdullah b. Abbas'tan rivâyet aktarmıştır. Katade'den aktardığı bir rivâyette ise, âyet-i kerimelerde geçen “Kelime'den” maksatın Allah'ın “Ol” emri olduğunu belirtmiştir. Hiz. İîsâ yalnızca Allah'ın “Ol” demesiyle, babasız bir şekilde Hiz. Meryem'in rahminde oluştuğu için, O'na “Allah'ın sözü” denmiştir. Taberî'ye göre, Allah'ın kendi sözü ile meydana gelen kişi yani “Kelimetullah” olarak nitelendirilen Hiz. İîsâ'dır. Taberî, tefsirine bu minvaldeki rivâyetleri sıralamıştır.

Taberî bazı alimlerin, “Allah'ın sözü” ifadesindeki amacın “Allah'ın Kitabı” olduğunu düşündüklerini; fakat ifadeyi bu şekilde tefsir etmenin, cesareten başka bir şey olmadığını da rivâyet etmiştir.²²⁰

Mevdûdi'ye göre: “Allah'ın Meryem'in rahmine indirdiği fermân, kelimedir. Hiz. Meryem'in rahmine, bir erkeğin dölünü almamasına rağmen, Hiz. İîsâ'ya hamile kalma emri verilmişti. Başlarda, Hiz. İîsâ'nın babasız doğmasının gizeminin bu olduğu Hıristiyanlarca kabul edilmişti. Ama, Yunan felsefesinin etkisinde kalan Hıristiyanlar, ‘kelime'nin manasını ‘kelam’ veya ‘nutuk’ (logos) olarak kabul ettiler. Sonra, bu kelâm ve nutuk'tan, bizzat Allah'ın konuşma özelliği anlamı çıkartıldı. Bununla da yetinilmeyerek, Allah'ın kişisel özelliğinin Hiz. Meryem'in karnına girip Hiz. İîsâ'nın şeklini aldığı tahmini yapıldı. Böylece, Hıristiyanlarda Hiz. İîsâ'nın uluhiyeti ve tanrılığı ile ilgili yanlış bir inanç ve kavram gelişmiş oldu. Hıristiyanlar bundan böyle, Cenab-ı Allah'ın bizzat kendisini veya ezeli vasıflarından olan kelam ve nutkunu, Hiz. İîsâ'nın fiziki varlığı ile dünyaya gösterdiğine inanmaya başladılar.”²²¹

²¹⁸ Rağıb el-İsfahanî, *Müfredât- Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2010, s. 931.

²¹⁹ Âl-i İmrân, 3/39, 45; Nisâ, 4/171

²²⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 254, 263; c. 3, s. 178.

²²¹ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hiz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2014, ss. 508-9.

Fahredden er-Râzî: “Hz. İ̇sâ’nın mucizevi olarak bebekliğinde konuşması, tebliğiyle hakikati açıklaması ve insanları doğruya yönlendirmesi, kendisinden önceki peygamberlere vahyedilen kitaplardaki ilâhî kelamla peygamberliğinin müjdelenmiş olması sebebiyle ‘Allah’ın kelâmı’ olarak adlandırılır. Ayrıca ‘bi-kelimetin minh’ ibaresindeki ‘min’ harf-i cerrinin Hz. İ̇sâ’nın Allah’ın zatından bir parça olmayıp Allah’ın kelamıyla babasız olarak yaratıldığını bildiren bir başlangıç anlamı taşır.” Elmalılı da aynı ibarenin belirli kullanılmamasını İ̇sâ’nın yaratılmasındaki farklılık ve tuhaflığa işaret ettiğine dikkat çekmiştir.²²²

Reşit Rıza’ya göre: “Allah’ın Kelimesi, yaratıcı kelimedir. Her şey Allah’ın kelamından varlık bulmuş ve meydana gelmiştir. Hz. İ̇sâ hususundaki kelime kelâmdır ve Allah onunla Hz. İ̇sâ’yı yaratmıştır. ‘Ol sözü’, Allah’ın bir şeyi yaratmak istediğinde, kudreti ile yaratmaya işaret etmektedir.”²²³ Reşit Rıza Kur’ân-ı Kerîm açısından “kelime”yi bu şekilde beyan etmesinin akabinde, Hıristiyanların bu konudaki düşüncelerini açıklamak için Yuhanna İncili’ne müracaat etmiştir. Bunun nedeni ise kelime konusunda sadece Yuhanna İncili’nde bilgi verilmiştir. İlgili bölüm şu şekildedir: “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı. Başlangıçta O, Tanrı’yla birlikteydi. Her şey O’nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O’nsuz olmadı. Yaşam O’ndaydı, ve yaşam insanların işığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi.”²²⁴ Hıristiyanlar “kelime”yi yani “Hz. İ̇sâ’yı” bu gibi metinlere dayanarak tanrışallaştırmıştır; fakat İslamiyet “Kelime”yi bunun gibi görmez. Reşit Rıza’ya göre: “Kelimenin tanrışaşması Pagan (Putperest) kökenden gelmiş ve Memphis teslisine işarete bulunmaktadır. Burada; Tanrı, kelime ve Kutsal-Ruh aynı tabiata sahiptir. Keza İ̇sâ’dan çok önce, Plotin, “kelime”nin ikinci Tanrı olduğunu belirtmekte ve ona tanrıdan ilk doğan ismini vermektedir.”²²⁵

2.5. Hz. İ̇sâ’nın Allah’tan Bir Ruh Olması

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İ̇sâ’nın bir sıfatı sayılarak, “Allah’tan bir ruh olduğu” söylenmiştir.²²⁶ “Rhun minh” şeklinde zikredilen ibareyi “Allah’ın ruhu” olarak

²²² Sinanoğlu, “Kelime”, DİA, c. 25, s. 213.

²²³ Mehmet Aydın, “Menar Tefsirinde Hıristiyanlık”, *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, sy. 21 (2016), ss. 13-14.

²²⁴ Yuhanna, 1:1-5

²²⁵ a.g.m., ss. 13-14.

²²⁶ Nisâ, 4/171

anlamak doğru değildir. Hıristiyanlar şirke bu zihniyetten yola çıkarak girmişlerdir. Burada kastedilen ruh Allah'ın parçası sayılmaz, onun gücünün ve meydana getirmesinin bir türü sayılır. "O'na ruhumdan üfledim." şeklinde geçtiği üzere Allah'ın beşeri yaratırkenki can vermesi durumudur.²²⁷

Taberî tefsirinde "Allah'tan bir ruh" ifadesini açıklarken, -rivâyet eden kişilerin isimlerini zikretmeden- çeşitli rivâyetlere yer vermiştir. Bazılarına göre "Allah'tan bir ruhtur" ifadesinden kasıt "Allah tarafından bir üflemedir", bazı müfessirlere göre "Allah tarafından bir hayattır", bazılarına göre "Allah'tan bir rahmettir", bazılarına göre "Allah'ın ruhu diye isimlendirilen Cebrail tarafından Meryem'e iletilendir.", bazılarına göre ise "Hz. İsa Allah'ın, Hz. Âdem'in sulbünden çıkararak şekillendirdiği sonra da konuşturduğu insanlığın ruhlarından bir ruhtur. Allah onu yarattıktan sonra şekillendirmiş, Meryem'e göndermiş ve o Meryem'in ağzından içeri girmiştir. Sonra Yüce Allah onu Hz. İsa'nın ruhu yapmıştır." Taberî, bu görüşleri zikrettikten sonra, her bir görüşün doğruya uzak olmayan bir yönünün olduğunu belirtmiştir.²²⁸

Mevdûdi'ye göre Hıristiyanlar, "Allah'ın kelimesi" ve "Ruhullah" kavramlarını yanlış yorumlamışlardır. Onlar, "Allah tarafından bir ruh" ifadesini, "Hz. İsa'ya duhûl eden Allah'ın mukaddes ruhu" yapmışlardır. Böylece İsa'nın bir Tanrı olarak dünyaya geldiğini iddia edip Tevhid akidesini bozmuşlardır. Onlar için en büyük problem Tevhid ve Teslis akideleri arasındaki dengeyi kurmak olmuş ve bu problem yüzyıllar geçse de çözülememiştir.²²⁹

2.6. Hz. İsa'nın Mucizeleri

"Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan hârikulâde olaylara mûcize denir. Mu'cize, sözlükte 'bir şeye güç yetirememek' anlamındaki acz kökünden türeyen mûcizin (âciz bırakan) isim şeklidir. Kur'an'da mûcize kelimesi yer almamakla birlikte acz kökünden fiil ve sıfat kalıpları 'âciz kalma; güçsüz bırakmak; Allah'ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak' manâlarında yirmi bir âyette geçer. Hadislerde de Mûcize kelimesi görülmemekte, fakat acz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözcük anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı

²²⁷ Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, 12. bs., Ankara: Fecr Yayınevi, 2006, s. 799.

²²⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 178-79.

²²⁹ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, ss. 929-30.

Kerîm’de ve hadislerde peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde olaylar çok defa âyet (âyât) kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. İsâ’nın gösterdiği olağan üstü hadiseler (Âl-i İmrân 3/49-50) ve inkârcuların peygamberlerden mûcize talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır.”²³⁰

Hz. İsâ, rîsâlet vazifesini yerine getirirken Allah Teâla tarafından çeşitli mucizelerle desteklenmiştir. O, doğumundan itibaren tüm hayatı boyunca bir burhan-ı nâtik olmuştur. Hz. İsâ’ya verilen mucizelerin çoğunluğu ruhlarla ilgili olmuştur ki; bu durum Hz. İsâ’nın mesajının özünü ve ağırlık merkezini oluşturmuştur.²³¹ Hz. İsâ, bu mucizeleri daha çok Yahudilere (İsrailoğulları) peygamberliğini tasdik ettirmek amacıyla gerçekleştirmiştir.

Hz. İsâ’nın İnciller’de bulunan birçok mucizesi yer almaktadır: “Doğumu, vaftizi sırasındaki hadiseler, su üstünde yürümesi, suyu şaraba dönüştürmesi, incir ağacını kurutması, rüzgara emir verip fırtınayı durdurması, gelecekte olacakları bildirmesi, insanların kalplerinden geçenleri bilmesi, hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, öldükten sonra dirilmesi, göğe yükselmesi, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurması, günahları affetmesi bunlardandır.”²³²

2.6.1. Hz. İsâ’nın Bebekken Konuşması

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İsâ’nın beşikteyken konuştuğunu zikreden pek çok âyet mevcuttur. Bunlardan bir tanesinde şöyle buyrulmaktadır: “*İnsanlarla beşikte iken de, yetişkin iken de konuşacaktır. O, salih kimselerden olacaktır.*”²³³

Taberî, bir kısım âlimlere göre Hz. İsâ’nın yetişkin iken konuşmasındaki mânanın, ergenlikten çağından sonra kendisine rîsâlet verilmesi sonucunda rîsâletini insanlara anlatması olduğunu belirtmiştir. Yine Taberî, Hz. İsâ’nın yetişkinken konuşmasından maksadın, dünyanın sonu yaklaşmış, Hz. İsâ Deccal ile savaşmak için dünyaya geri geldiği zamandaki insanlarla konuşması olduğunu dair bir rivayeti aktarmıştır.²³⁴

²³⁰ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2005, c. 30, s. 350.

²³¹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, s. 16.

²³² Harman, “İsâ”, DİA, c. 22, s. 469.

²³³ Âl-i İmrân, 3/46; Mâide, 5/110; Meryem, 19/27-33

²³⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 264.

Taberî'ye göre ilgili âyet, Hz. İâ'nın hayatta olduğunun açık bir kanıtıdır. Çünkü âyette Hz. İâ'nın ihtiyarlık zamanında, insanlarla iletişim kuracağı açıklanmıştır. Bu ise âhir vakitte, onun nüzul etmesinin akabinde gerçekleşecektir.²³⁵

Mukatil b. Süleymân, Meryem sûresindeki Hz. İâ'nın beşikteyken konuşması ile alakalı âyetlerin tefsirinde okuyucuya detaylar sunmuştur. Buna göre Hz. Meryem kavminin karşısında Hz. İâ'yı işaret edince, onlar bir bebeğin konuşamayacağını söyleyerek itiraz etmişlerdir. Bu durumda Zekeriyâ çocuğa yaklaşır: “Konuş ey çocuk! Eğer bir özrün/mazeretin varsa, mazeretini söyle!” demiştir. Bunun üzerine Hz. İâ konuşmaya başlamış ve sûrenin 30 ve 33. âyetleri arasındaki cümleleri söylemiştir. Hz. Zekeriyâ ise o'nu bağrına basıp: “Şehadet ederim ki sen Allah'ın kulu ve Rasûlü'sün.” demiştir. Bundan sonra ise Hz. İâ, öteki insanlarda olduğu üzere normal konuşma zamanına ulaşana dek konuşmamıştır.²³⁶

Mevdûdî bazı kimselerin, Meryem ile kavmi arasındaki tartışmanın Hz. İâ bebek değil delikanlı iken gerçekleştiğini söyleyenlerin bulunduğunu rivâyet etmiştir. Fakat o, bu minvaldeki yorumları saçma bulmuş ve ilgili Kur'an âyetlerinin siyak ve sibak'ına bakan herkesin hakikati net bir şekilde anlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Mevdûdî, Hz. Meryem'in kavmi babası olmadan bir bebeğin dünyaya gelmesi üzerine öfkelerini sadece hadise tazeyken belirtebileceklerini ve İâ gençken bunun gibi bir tartışmanın anlamsız olduğunu da belirtmiştir.²³⁷

2.6.2. Gökten Sofra İndirmesi

“Hani Havariler: ‘Ey Meryemoğlu İâ, Rabbinin gökten bize bir sofrayı indirmeye gücü yeter mi?’ demişlerdi. O da: ‘Eğer iman ediyorsanız Allah'tan korkun.’ demişti.” (Mâide, 5/112) Taberî, Havarilerin bu soruyu sorma nedeni hakkındaki rivâyetleri bizlere aktarmıştır. Bazıları Havariler'in, bu suali Allah'ın gücünden kuşku duydukları için değil; yalnızca öğrenmek için sorduklarını söylemiştir. Taberî, Hz. Âişe ve Said b. Cübeyr'in bu grupta olduğunu ve Hz. Âişe'nin Havarilerin bu soruyu “Ey İâ, sen Rabbinden bunu dileyebilir misin?” anlamında sorduklarını belirttiğini rivâyet eder. Abdullah b. Abbas ve

²³⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 264.

²³⁶ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 2, ss. 530-31.

²³⁷ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, s. 549.

Süddi'ye göreyse Havariler, soruyu dinleri hususunda şüpheye düştükleri için ve Hz. İsa'nın peygamberliğini anlamak uğruna mucize istemek amacıyla sormuşlardır.

Taberî, Abdullah b. Abbas'ın bu konunun devamında şöyle dediğini aktarır: “İsa İsrailoğullarına: ‘Sizler Allah için otuz gün oruç tutup da sonra da ondan bir şey dileyecek olursanız, o size dilediğinizi verir. Çünkü çalışanın ücretini onu çalıştıran verir.’ demiştir. Onlar da otuz gün oruç tuttuktan sonra: ‘Ey hayırlar muallimi, bize dedin ki: ‘Çalışanın ücretini onu çalıştıran verir.’ Bize otuz gün oruç tutmamızı emrettin. Biz onu yaptık. Biz, herhangi bir kimseye otuz gün çalışacak olsaydık o bizi, işi bitirir bitirmez yedirip doyururdu. Şimdi senin Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?’ dediler. İsa da dedi ki: ‘Eğer hakkıyla iman edenlerdenseniz bu gibi soruları sormaktan dolayı Allah'tan korkun.’ Onlar da dediler ki: ‘Ondan yemeyi, kalplerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz.’”²³⁸ Abdullah b. Abbas sonrasında gökten Hz. İsa ve Havarileri için sofraya indirildiğini zikretmiştir.

Taberî Süddi'den rivâyetle, İsa'nın talebinin akabinde, Allah'ın Havarilere et dışında, üzerinde tüm türden yiyeceklerin mevcut olduğu sofraya indirildiğini ve onların bu sofradan yediklerini aktarmıştır. Taberî tefsirinde rivâyetleri sıraladıktan sonra, Havarilerin şüpheye düştükleri konular bulunduğu için bu soruyu sordukları şeklindeki değerlendirmenin üstün geldiğini belirtmiştir.

“Bunun üzerine dediler ki: ‘Ondan yemeyi, kalplerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve o sofraya şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz.’” (Mâide, 5/113) Taberî bu âyeti tefsir ederken cümleleri detaylandırıp, Havarilerin: “Biz her şeyden önce muhtaç insanlarız ve o sofradan yemek istiyoruz. Gökten sofraya indiğini görünce kalplerimiz sükûn ve istikrara kavuşacak. Böylece Allah'ın her şeye kâdir olduğunu iyice görmek istiyoruz. Ayrıca senin Allah'ın peygamberi olduğuna dair imanımız artacak. Bu sofrayı senin peygamberliğinin bir mucizesi olduğuna şahit olmak için istiyoruz.” minvalinde cümleler kurduğunu belirtmiştir.

“Meryemoğlu İsa şöyle dedi: ‘Ey Rabbimiz olan Allah'ım, gökten bize bir sofraya indir ki bize, bizden öncekilere ve bizden sonrakilere bir bayram olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.’ ” (Mâide, 5/114) Taberî, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini

²³⁸ et-Taberî, a.g.e., c. 3, ss. 449-50.

olabildiğince nesnel anlamına göre tevil etmenin esas olduğunu kabul eder. “Bayram” kelimesinin Arapça’daki yaygın anlamının “Bayram yapma” olmasından dolayı, âyet-i kerimedeki “bayram olsun” ifadesini, “biz o günü bayram edinelim, nasıl bayram günlerinde ibadet ediliyorsa bizler de o günlerde sana ibadet edelim, bizden sonra gelenler de o günü kutsal gün kabul etsinler” şeklinde anlamamız gerektiğini ifade etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de sofranın fiilen indirilip indirilmediği hususunda net bir bilgi verilmemiştir. Taberî, sofranın indirildiğini kabul eden görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü buna dair Resûlullah’tan, sahabilerden ve onlardan sonraki müfessirlerden haberler rivâyet edilmiştir. Taberî, buna ek olarak bir sonraki âyette Allah Teâlâ’nın “Ben o sofrayı size indireceğim” buyurduğunu ve Allah’ın verdiği sözden dönmesinin imkansız olduğunu belirtmiştir.

Taberî, indirilen sofranın üzerinde bulunan yiyeceklerin türleri hakkında farklı birçok rivâyet zikretmiş; fakat bu konuda söylenebilecek tek doğru sözün, sofranın üzerinde yiyeceklerin bulunduğunu söyleyen söz olduğunu beyân etmiştir. Bu yiyeceklerin balık ve ekmek de olabileceğini, cennet meyveleri de olabileceğini, bunu bilmemenin bize herhangi bir yarar vermeyeceğini söylemiştir.

“Allah: ‘Ben o sofrayı size indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç kimseye yapmadığım bir azapla onu azaplandırırım.’ dedi.” (Mâide, 5/115) Taberî, Allah’ın sofrayı indirdiğini, İsrailoğulları’nın yemeği yediğini, hemen ardından bunu red ettiklerini, Allah Teâlâ’nın İsrailoğulları’nı maymuna ve domuzlara çevirerek cezalandırdığını rivâyet etmiştir. Ayrıca bunların ahiretteki cezalarının daha da şiddetli olacağını eklemiştir.²³⁹

Kanonik İnciller’de, Hz. İsa’nın kendi duasıyla gökten sofranın indirilmesi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat İnciller’de bu olaya benzeyen, Hz. İsa’nın azıcık bir yiyecek büyük toplulukları doyurması şeklinde anlatılan hadiseler mevcuttur.²⁴⁰ Yuhanna İncili’nde gökten sofranın inmesiyle ilgili şu şekilde bir olay bulunmaktadır: Yahudiler İsa’ya inanmak için aynı Hz. Musa’nın verdiği man²⁴¹ gibi bir belirti istemişler. Bunun

²³⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 449-54.

²⁴⁰ Matta, 14:13-21; 15:29-29; Markos, 6:30-44; Luka, 9:10-17; Yuhanna, 6:1-14

²⁴¹ Men: İsrailoğulları’na çölde mûcizevî bir şekilde verilmiş iki yiyecekten birinin adı. Ömer Faruk Harman, “Men ve Selvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 2004, c. 29, s. 107.

üzerine Hz. İsa onlara, gökten manı (ekmeği) Musa'nın değil Tanrı'nın verdiğini, onlara verilen ekmeğin kendisi olduğunu, kendisine gelenin asla acıkmayacağı ve susamayacağını söylemiştir.²⁴² Elçilerin işleri kitabında da Petrus'un kendinden geçerek, göğün açıldığı ve oradan üzerinde yeryüzündeki her çeşit hayvanın etinin bulunduğu bir sofranın indirildiği, ona o etlerden yemesinin söylendiği ve sonra da sofranın tekrar göğe alındığına dair bir görün gördüğü anlatılmaktadır.²⁴³

2.6.3. Çamurdan Kuş Yapması

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın Allah'ın izni ile çamurdan kuş yapma mucizesi zikredilmiştir.²⁴⁴ Bu hadisenin nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleştiği Kur'an-ı Kerim'de detaylandırılarak anlatılmamıştır. Fakat Taberî ilgili âyetlerin tefsirinde, Muhammed b. İshak'tan rivâyetle hadiseyi şöyle anlatmaktadır: “Hz. İsa, okuma yazma öğrenen gençlerle birlikteyken eline biraz çamur almış ve onlara “Bu çamurdan bir kuş yapayım mı?” diye sormuş. Onlar da: “Bunu yapabilir misin?” diye karşılık vermişler. Hz. İsa da: “Evet, Rabbinin izni ile yaparım.” demiş. Sonra Hz. İsa, o çamurdan kuş şekline benzer bir hale getirmiş ve ona üfleyip “Allah'ın izniyle kuş ol.” demiş. O çamur da Allah'ın izni ile canlı bir kuş olmuş. Gençler bu hadiseyi hocalarına anlatmışlar ve etrafa yaymışlar. Bunun üzerine İsrailoğulları Hz. İsa'yı araştırmaya başlamışlar. Hz. Meryem de bunu haber alınca Hz. İsa'yı yanına alarak kaçmıştır.”²⁴⁵

Bazı kaynaklara baktığımızda, Hz. İsa, peygamberliğini açıklayıp olağanüstü hadiseler gerçekleştirenince, Yahudiler bunu kabul etmemiş, İsa'nın işini zorlaştırmak için yarasa oluşturmasını istemişler. Yahudiler, yarasanın memeleri, kadınlara özel hali ve gülüşü olan, günün belirli vakitlerinde görebilen, gece ve kanatsız uçan ve hatta yaratılış olarak kuşların en mükemmeli olduğunu bildikleri için Hz. İsa'dan yarasa bir araya getirmesini talep etmişlerdir. Bunda ötürü Hz. İsa yarasa sûreti tasvir etmiş ve o da Allah'ın izni ile canlanıp uçmuştur. Hz. İsa'nın canlandırdığı bu kuş, insanların görebildiği yere kadar uçmuş, insanların gözünden kaybolunca ölmüş ve yere düşmüştür. Böylelikle Allah'ın

²⁴² Yuhanna, 6:30-52

²⁴³ Elçilerin İşleri, 10:5-16

²⁴⁴ Mâide, 5/110; Âl-i İmrân, 3/49

²⁴⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 265-66.

yaratmasıyla kulun fiili arasındaki fark ortaya çıkmış olur. Bazı alimlerse Hz. İsa'nın yarasa ile sınırlı kalmayıp farklı kuşlar yarattığını zikretmişlerdir.²⁴⁶

Kanonik İnciller'de Hz. İsa'nın çamurdan kuş yapma mucizesinden bahsedilmez. Fakat Apokrif İbranî Thomas İncili'nde bu hadiseye benzer bir rivâyet geçmektedir. Buna göre Hz. İsa, 5 yaşında derenin kenarında oynarken bir balçıktan on iki serçe yapmış ve sonra onları canlandırıp uçmalarını sağlamıştır.²⁴⁷

2.6.4. Anadan Doğma Körleri ve Alacalı Hastaları İyileştirmesi

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi hususunda iki âyette bilgi verilmektedir.²⁴⁸ Taberî, bu âyetlerdeki “Kör” mânâsına gelen “Ekmeh” kelimesi üzerinde durmuştur. Tefsirinde bu kelimenin anlamını: gündüz görüp gece görmeyen, annesinden kör olarak doğan, görmesi zayıf olan ve gözlerinden su akan şekilde açıklayan rivâyetleri sıralamıştır. Taberî, “Ekmeh” ifadesinin Arapça'daki yaygın anlamının “Kör” demek olduğunu, bu sebeple kelimeyi diğer rivâyetlerde olduğu gibi yorumlamanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Çünkü Hz. İsa'ya, doktorların iyileştirmeye güç yetiremedikleri hastalıkları iyileştirme mucizesi verildiği açıklanmıştır. Gece az görme veya görmenin az olması gibi rahatsızlıklar ise doktorlar tarafından tedavi edilebilecek durumlar olduğu için mucize değildirler. Bunlardan dolayı Taberî, kastedilen “Kör”ün, “Anadan doğma kör” şeklinde anlamamızın daha uygun olduğunu belirtmiştir.²⁴⁹

Kur'an-ı Kerim'de Alaca hastalığı ise “Abrs” kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu hastalık vücudumuzun çeşitli yerlerinde parlaklık ve beyazlık bulunan bir cilt hastalığıdır. Hz. İsa döneminde tıp ilmi gelişmiş olmasına rağmen körlük ve alaca hastalıklarının tedavisi bulunamamıştı. Bu sebeple Hz. İsa bu türden mucizeler gösterdi ki bunlar onun doğruluğunun ispatıydı.²⁵⁰

²⁴⁶ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasât'ül Beyân Fi Tefsîr'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat, 1966, c. 2, s. 605; Enver Behnan Şapolyo, *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Ön Asya Yayıncılık, 1968, s. 299; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, s.330.

²⁴⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 2. bs., Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2009, s. 139.

²⁴⁸ Mâide, 5/110; Âl-i İmrân, 3/49

²⁴⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 266.

²⁵⁰ İbnü'l Cevzî, *Zadü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, c. 1, s. 381.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın kaç tane hastalıklı kişiyi iyileştirdiği ve bu kişileri ne şekilde tedavi ettiğine dair bilgi verilmemiştir. Konyalı Mehmet Vehbi Efendi tefsirinde bir günde binlerce hastanın geldiğini, hepsinin iyileşip gittiğini ve gelemeyenlere Hz. İsa'nın kendisinin gidip tedavi ettiğini aktarmıştır. Yine Hz. İsa'nın tedavisi dua etmekten ibaret olduğunu, bu tedavinin işe yaraması için iman etmenin şart olduğunu ve iman etmeyenlerin şifa bulamadığını da belirtmiştir.²⁵¹ Hz. İsa'nın hastalıkları tedavi ederken yaptığı dua şöyledir: “Rabbim, sen yerdeki ve göktekilerin Allah'ısın. Yerde ve gökte senden başka ilâh yoktur. Sen, yerde ve gökte her şeye kâdirsin; yerde ve gökte senden başka her şeye gücü yeter yoktur. Sen, yerin ve göğün mâlikisin; yerde ve gökte senden başka mâlik yoktur. Sen, yerin ve göğün hâkimisin; yerde ve gökte senden başka hâkim yoktur. Senin yeryüzündeki kudretin göktekine eşittir. Sana, senin Esmâ'ül-hüsna'n ile yalvarıyorum. Sen, her şeye kâdirsin, senin her şeye gücün yeter.”²⁵²

Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi mucizesi Kanonik İnciller'de de bulunmaktadır. İncillerde Hz. İsa'nın körleri, sağırları, dilsizleri, sıtmalıları, saralıları, felçlileri, cüzzamlıları, vb. hastalıklara sahip olan kişileri mucizevi bir şekilde tedavi ettiği anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın körleri, alacalı hastaları iyileştirmesi zikredilirken; İncillerde bu durum Hz. İsa'nın körleri ve cüzzam hastalarını iyileştirmesi olarak geçer. Hristiyan kaynaklarında iyileştirilen kişiler, bunların sayısı ve ne şekilde iyileştikleri hususunda farklı anlatımlar mevcuttur.²⁵³

2.6.5. Ölülere Diriltmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın mucizeleri arasında ölülere diriltmesi de zikredilmiştir.²⁵⁴ Melekler Hz. Meryem'e Hz. İsa'yı müjdeledikleri zaman, onun peygamber olunca Allah'ın izni ile ölülere dirilteceğini de müjdelemişlerdir. Taberî Hz. İsa'nın, Allah'tan ölüyü diriltmesini istediğini, sonra Allah'ın da onun duasını kabul ettiğini ve ölülere dirilttiğini rivâyet etmiştir.²⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. İsa'nın kimleri dirilttiğine ve dirilmenin ne şekilde gerçekleştiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu konuyla alakalı

²⁵¹ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasât'ül Beyân Fî Tefsîr'il Kur'ân*, c. 3, s. 606.

²⁵² Şükran Parlak, *İnciller'de ve Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa İle İlgili Olağanüstü Haller*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 103.

²⁵³ *a. g. m.*, s. 104; Matta, 8:1-5; 20:29-35; Markos, 1:40-45; 10:46-52; 8:22-26; Luka, 5:12-17; 17:11-19; 18:35-43.

²⁵⁴ Mâide, 5/110; Âl-i İmrân, 3/49

²⁵⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 266.

İbn Kesîr tefsirinde şöyle bir rivâyete yer vermiştir: Hz. İsâ herhangi bir ölüyü diriltmek istediğinde iki rekat namaz kılar, namazın ilk rekatında Tebâreke sûresini, ikinci rekatında da Secde sûresini okumuş. Namazı bitirince Allah’a övgüde bulunur, sonra da “Ya Kadîm, ya Hafî, ya Dâim, ya Ferd, ya Vitr, ya Ahad, ya Samed” şeklinde yedi tane ismiyle dua edermiş. Eğer daha zor bir durumla karşılaşırsa “Ya Hayy, ya Kayyûm, ya Allah, ya Rahmân, ya Zelcelâli ve’l-ikrâm, ya Nûr’es-semâvât’i ve’l-Ard Vemâ Beynehümâ ve Rabbi’l-Arş’il-Azîm, ya Rab” diyerek dua edermiş. İbn Kesîr bu rivâyeti aktarmış; fakat bunun gerçekten garib bir rivâyet olduğunu da belirtmiştir.²⁵⁶

Bazı tefsirlerde Hz. İsâ’nın dört kişiyi dirilttiği zikredilmiştir.²⁵⁷ Bunlardan birincisi, Hz. İsâ’nın dostu Âzer’dir. Öldükten üç gün sonra Hz. İsâ, dostunu diriltmiştir.²⁵⁸ İkincisi, ihtiyar bir kadının oğludur. Kabre götürülürken dirilmiştir.²⁵⁹ Üçüncüsüyse kızdır. Öldükten sonraki gün diriltilmiştir. Bu kişiler dünyada bir süre daha yaşamışlar, mal ve evlat sahibi olmuşlardır. Dördüncüsü ise Hz. Nuh’un oğlu Sam’dır. Yahudiler bu üç kişinin vefatlarının yakın olduğunu ve onları kan tuttuğu için ölmediğini söylemiştir. Sonra da Hz. İsâ’dan binlerce yıl evvel ölmüş Nuh’un oğlu Sam’ı diriltmesini istemişler. Bunun üzerine Sam dirilmiş ve onlara Hz. İsâ’ya inanmalarını tavsiye etmiştir.²⁶⁰

Mukatil b. Süleymân da, Hz. İsâ’nın ölüleri kabirden çıkarttığını yani dirilttiğini, Sâm ibn Nûh adında bir kişiyi dirilttiğini, insanların onunla konuştuğunu ve sonra tekrar öldüğünü ifade etmiştir.²⁶¹ Yine Hz. İsâ’nın bunların hepsini İsrailoğulları’nın gözleri önünde yaptığını ve bunların Hz. İsâ’nın peygamberliğinin işareti sayıldığını ve Allah’ın izniyle Sâm b. Nûh b. Lemek’i dirilttiğini belirtmiştir.²⁶²

Hz. İsâ’nın ölüleri diriltmesi ile ilgili mucizelerini, İnciller’in tamamında farklı şekil ve anlatımlarda görmek mümkündür.²⁶³

²⁵⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, c. 6, ss. 2520-21.

²⁵⁷ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasât’ül Beyân Fî Tefsîr’il Kur’ân*, c. 2, s. 606; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985, c. 1, s. 369.

²⁵⁸ Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, c. 2, ss. 339-41.

²⁵⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu’l-Gayb*, c. 6, s. 330.

²⁶⁰ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasât’ül Beyân Fî Tefsîr’il Kur’ân*, c. 2, s. 606; Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, c. 2, ss. 328-29; Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 1, ss. 369-70.

²⁶¹ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, c. 1, s. 520.

²⁶² a. g. e., 2006, c. 1, s. 265.

²⁶³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 266. Matta, 9:18-26; Markos, 5:21-43; Luka, 7:11-18; 8:40-56; Yuhanna, 11:17-47

2.6.6. Hz. İ̇sâ'nın Gelecekten (Gaybdan) Haber Vermesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Âl-i İmrân sûresinin 49. âyetinde, Hz. İ̇sâ'nın İsrailoğulları'na "...Yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiklerinizi size haber veririm..." diyeceği zikredilmektedir. Taberî, Hz. İ̇sâ'nın diğer mucizesinin İsrailoğulları'nın yiyip içtikleri, evlerinde sakladıkları şeyleri bilmesi olduğunu belirtir. Tefsirinde isimsiz zikrettiği rivâyete göre: Hz. İ̇sâ, herhangi bir kişiye şöyle dermiş: "Ailen senin için şöyle şöyle bir yiyecek gizledi." Daha sonra genç evine gider ve ailesinden o yiyeceği talep etmiş. Ailesi gence "Bunu sana kim söyledi?" diye sorduğunda da genç, "İ̇sâ söyledi." dermiş. Katade'den rivâyetleyse: Hz. İ̇sâ kavmine indirilen yemekleri biriktirip saklamanın yasak olduğunu açıklamıştır. Kavmi bu yasağa uymayınca ise Hz. İ̇sâ, gökyüzünden gönderilen yiyecekleri, İsrailoğulları'nın ne yaptığını bildiğini söylemiştir.²⁶⁴

Mukatil b. Süleymân'ın tefsirine göre İsrailoğulları, Hz. İ̇sâ'nın Allah'ın izniyle Sam b. Nuh b. Lemek'i diriltmesine büyü demişler ve onun doğru söylediğini anlayabilecekleri bir mucize istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. İ̇sâ "Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size bildirirsem doğru söylediğimi kabul edecek misiniz?" diye karşılık vermiştir. Onlar da bu soruya evet cevabını verince Hz. İ̇sâ da, "Filanca sen şunu şunu yedin, şunu şunu içtin. Filan kişi! Sen de şunu yedin. Sen de ey filan..." diyerek herkesin yiyip içtiklerini onlara haber vermiştir. Bunun üzerine kimi iman etmiş, kimi ise inanmamaya devam etmiştir.²⁶⁵

İncillerde Hz. İ̇sâ'nın gaybı bildirdiği ibareler mevcuttur. Gaybı haber veren bu ibarelerde o zamanda olan, yakın gelecekte olacak olan veya kıyamet yaklaşınca olacak olan durumların bildirimini yapılır. İncillerde Kur'ân-ı Kerîm'deki gibi gaybı bildirme durumu yoktur.²⁶⁶

2.7. Havâriiler

Havâri kelimesi genel manada, Allah rasüllerine inanan ve yardım eden tüm kişileri kastetmekle birlikte; özelde İ̇sâ aracılığıyla seçilip dini faaliyetlerinde yardım eden on iki

²⁶⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 266.

²⁶⁵ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 1, ss. 265-66.

²⁶⁶ Parlak, *İnciller'de ve Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İ̇sâ İle İlgili Olağanüstü Haller*, s. 109.

kişiyi kasteder. Batı dillerinde havâri kelimesi yerine **apostle, apôtre** ifadeleri, Grekçe’de “bir vazifeyi yerine getirmek üzere gönderilen” manasındaki **apostolostan** gelir.²⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de “havâri” ifadesi üç sûrede olmak üzere dört kez geçer. Bu âyetlerin hepsinde kelime çoğul haliyle yer almıştır.²⁶⁸ Taberî, Abdullah b. Abbas’tan rivâyetle Hz. İsa’nın havarilerinin on iki kişi olduğunu aktarır. Katade’den rivâyetle ise Resûlullah’ın da havarilerinin on iki kişi ve kimler olduğunu isimleriyle birlikte aktarır.²⁶⁹

Taberî, müfessirlerin havarilere neden bu ismin verildiği konusundaki görüşlerini zikretmiştir. Havarî kelimesinin sözlük anlamı “Bembeyaz olan” demektir. Said b. Cübeyr’e göre Havârielerin elbiseleri beyaz olduğundan, Ebu Erte’ye göre havariler elbise temizleyicisi olduğundan, Katade ve Dehhaka göreyse Hz. İsa’nın içten dostları olduğundan dolayı havarilere bu isim verilmiştir. Taberî bu görüşlerden sonuncusunu tercih etmiştir. Çünkü bütün peygamberlerin dostlarına bu isim verilmiştir.

Taberî, havârielerin kimler olduğunu Süddi’den bir rivâyetle şöyle aktarır: “Hz. İsa, Hz. Meryem’le beraber yürürken balık avlayan insanlara rastladı ve onlara ‘Ne yapıyorsunuz?’ diye sordu. Onlar da ‘Biz, balık avlıyoruz.’ diye cevap verdiler. Hz. İsa da ‘Bizimle beraber gelmez misiniz? İnsanları avlayalım?’ (Onları ikna edip dine sokalım) diye sordu. Onlar da ‘Sen kimsin?’ dediler. Hz. İsa da ‘Ben, Meryemoğlu İsa’yım.’ dedi. Havârieler orada Hz. İsa’ya iman edip, onlarla birlikte yola koyuldular.” Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İsa’nın tebliğ faaliyetinde bulunduğu insanların inkar ettiklerini görünce havârielerden yardım talep ettiği zikredilmektedir. “İsa, onların inkârını hissedince ‘Allah yolunda benim yardımcıları kimdir?’ dedi. Havariler de şöyle dediler: ‘Allah’ın dinin yardımcıları biziz. Biz, Allah’a iman ettik ve şahit ol ki, biz Müslümanlarız. Rabbimiz, senin indirdiğine iman ettik ve peygamberlere uyduk. Bizi, şahitlerle beraber yaz.’”²⁷⁰ Bu talebi Süddi Hz. İsa’nın insanlara dini tebliğ etme isteği; Mücahid’e göre kendisini öldürmeye çalışan kişilere karşı kendisini korumak istemesi sebebiyledir şeklinde yorumlamıştır.²⁷¹

²⁶⁷ Osman Cilacı, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSÂM), 1997, c. 16, s. 513.

²⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/52; Mâide, 5/111-112; Saff, 61/14.

²⁶⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 8, s. 283.

²⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/52-53

²⁷¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 268-69.

“Hatırla, hani Havarilere: ‘Bana ve peygamberime iman edin.’ diye bildirmiştım. Onlar da: ‘İman ettik. Şahit ol ki biz Müslümanız.’ demişlerdi.” (Mâide, 5/111) Taberî, bu âyetin tefsirini yaparken “Bildirmiştım.” diye çevrilen ve “Vahiy” kökünden türeyen “Vahyettim.” ibaresindeki amacın Süddî’ye göre “Kalplerine sokmuştım.” demek olduğunu belirtmiştir. İsimlerini zikretmeksizin diğer bazılarına göreyse “İlham ettim.” demek olduğunu söylemiştir.²⁷²

Matta İnciline göre havarilerin isimleri şöyledir: “Petrus adıyla bilinen Simun, kardeşi Andreas, Zebedi’nin oğulları Yakup ve Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Tomas ve vergi görevlisi Matta, Alfay oğlu Yakup ve Taday, yurtsever Simun ve İsa’ya ihanet eden Yahuda İskariot.”²⁷³

2.8. Hz. İsa’nın Peygamberliği ve Tebliği

Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. İsa’nın kendisinden önce gönderilen peygamberlerin nübüvvetini doğrulayıp tasdik ettiği açıklanmaktadır.²⁷⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İsa ile ilgili çok çeşitli malumatlar verilmesine rağmen, ona peygamberliğin ne zaman ve nerede verildiği belirtilmez. Fakat bazı İslâmi eserler ve mevcut İncillere göre Hz. İsa’nın 30 yaşında insanlara Allah’ı bildirmeye başladığı söylenebilir.²⁷⁵

İsrailoğullarına peygamber olacağı geçmişte bildirilen Hz. İsa, “ Ben, benden önceki Tevrat’ı tasdik ederek ve daha önce size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için gönderildim. Rabbinizden size bir mucize getirdim. Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”²⁷⁶ demiştir. Taberî Hz. İsa’nın Tevrat’ı tasdik etmek, onun Allah tarafından gönderildiğine inanmak ve İncil’de belirtilen hususlar haricinde Tevrat’ın kurallarını uygulamak için gönderildiğini ifade etmiştir. Yine Hz. İsa’nın daha önce İsrailoğulları’na yenmesi yasaklanmış olan deve eti, iç yağı, bazı kuş ve balık türlerinin helal kılınması için gönderildiğinden bahsetmiştir. Katade’den rivâyetle Hz. İsa’nın şeriatinin, Hz. Musa’nın şeriatinden daha yumuşak olduğu ifade edilmiştir. Zira Hz. İsa’nın şeriatinde pençeli kuşlar dışında her şey insanların yemesi için helaldi.²⁷⁷

²⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 448-49.

²⁷³ Matta, 10:2-4

²⁷⁴ Saff, 61/6; Âl-i İmrân, 3/50; Mâide, 5/46.

²⁷⁵ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, s. 16.

²⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/49-50

²⁷⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 267; Âl-i İmrân, 3/50.

Hız. İsa, kendisine peygamberlik ve kitap verildiğini söylemiştir.²⁷⁸ Kendisine verilen bu kitabın içinde hidâyet ve nur barındıran İncil olduğu belirtilmiştir.²⁷⁹ Hız. İsa, “...Ben size hikmet getirdim. Aynı zamanda ihtilaf ettiğiniz bazı dini hususları açıklamak için geldim...”²⁸⁰ diyerek gönderilme amacının rîsâlet olduğunu ve hikmet olan bir peygamberlikle geldiğini ortaya koymuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli âyetlerde Hız. İsa’nın yaptığı tebliğ faaliyetleri zikredilmiştir. Hız. İsa İsrailoğullarına, “...Hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin. Kim Allah’a ortak koşarsa şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır...”²⁸¹ diyerek dini tebliğ etmiştir. Kendisi de dahil herkesin rabbinin Allah olduğunu ve ona ibadet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁸² Hız. İsa, İsrailoğulları’na bir olan Allah’a ibadet etmelerini tebliğ etmiş; fakat onlar, hahamlarını, papazlarını ve İsa’yı rab edinmişlerdir.²⁸³

Hız. İsa’nın yaptığı çağrılar Yahudilerin (İsrailoğulları) pek azı dinlemiştir. Yahudiler yöneticileri Hız. İsa’ya karşı kıskırtmışlar, Hız. İsa’yı Roma devletiyle karşı karşıya getirmek istemişler ve casuslar yerleştirip komplolar hazırlamışlardır. Yahudiler bunlarda başarısız olunca Hız. İsa aleyhinde yalanlar uydurup ona iftira atmışlardır. En sonunda amaçlarına ulaşmışlar ve Hız. İsa hiç suçu olmadığı halde idama mahkum edilmiştir.²⁸⁴

Çalışmamın bu bölümünde Hıristiyanlığın temel şahsiyetlerinden Hız. Meryem ve Hız. İsa’nın, Taberî tefsirinde ve Hıristiyan kaynaklarında ne şekilde işlendiğini karşılaştırmalı olarak çalıştım. Çalışmamın bundan sonraki bölümünde ise üç büyük dinde de ihtilafli bir mevzu olan Hız. İsa’nın akıbetini yine Taberî’ye göre ve diğer müfessirlerin görüşlerine de yer vererek açıklayacağım.

²⁷⁸ Meryem, 19/30

²⁷⁹ Mâide, 5/46

²⁸⁰ Zuhruf, 43/63

²⁸¹ Mâide, 5/72

²⁸² Meryem, 19/36; Zuhruf, 43/64, Âl-i İmrân, 3/51.

²⁸³ Tevbe, 9/31

²⁸⁴ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, ss. 18-20.

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ TEFSİRİNDE HZ. İSA'NIN AKİBETİ

1.HZ. İSA'NIN VEFATI

1.1.Kur'an-I Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Vefatı

İslam'ın genel öğretisine göre yaşayan tüm canlılar mutlaka ölecektir.²⁸⁵ Her canlıya takdir edilmiş bir ecel vakti vardır, bu vakit ne ileri ne de geri gelebilir ve bu vakit geldiğinde ise her canlı ruhunu teslim edecektir.²⁸⁶ İslam'da Hz. İsa'nın ölümü ve sonrası, diğer ölümlerden farklılık arz ettiği için asırlardır tartışıla gelmiş; fakat hala bir sonuca bağlanamamıştır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın vefatı hakkında detaya girilmemiş; Yahudilerin İsa'yı asamadıkları, öldürmedikleri ve kendilerinin de bu husus hakkında kesin bilgiye sahip olmadıkları zikredilmiştir.²⁸⁷ Fakat bu konu müfessirleri fazlaca meşgul etmiş ve müfessirler Hz. İsa'nın ölümü hakkında detaylı açıklamalar yapmışlardır. Biz bu konuyu incelemeye öncelikle Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili âyetlerde geçen "Teveffî" ve "Şübbihe Lehüm" ifadelerini açıklamaya çalışarak başlayacağız. Bunlarla beraber konuyla alakalı müfessirlerin görüşlerini aktardıktan sonra tezimizin esasını teşkil eden Taberî'nin görüşlerini de aktarmak suretiyle bu konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

1.1.1."Teveffî" Kelimesinin Tahlili

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın durumu hakkında "teveffî" kelimesini kullanılmıştır:

"Hani Allah İsa'ya şöyle demişti: 'Ey İsa seni vefat ettirecek benim. Seni katıma yükseltecek, kafirlerden seni tertemiz olarak ayıracak, sana tabi olanları kıyamet gününe kadar kâfirlerden üstün kılacak da benim. Sonra dönüşünüz yine banadır. İhtilaf ettiğiniz

²⁸⁵ Ankebût, 29/57

²⁸⁶ Nahl, 16/61

²⁸⁷ Nisâ, 4/157

konularda aranızda hükmümü vereceğim.”²⁸⁸

“Teveffi” ifadesi vefâ (v-f-y) sözcüğünden türetilmiş ve esas itibariyle tam, tam uygun ve eksiksiz manalarına gelen bir ifadedir. Kur’ân-ı Kerim’de kelimenin “teveffi” formuyla ölüm ve uyku ifade edilmiştir. Fakat Râgıp El-İsfehânî, bu âyette zikredilen “teveffi”nin ölüm manasında değil yükseğe çıkarmak ve özel bir konuma yükseltmek manasında olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda İbn Abbas’tan bunun zıddını ifade eden bir rivâyeti de nakletmiştir.²⁸⁹

“Teveffi, kelimesini ‘mevt’ manasında ilk kez Kur’ân-ı Kerim kullanmıştır. Câhiliye Arapları ‘mevt’ karşılığı birçok kelime kullanmışlardır; fakat vefât veya teveffi bunların arasında yer almamıştır. Teveffi kelimesini ‘mevt’ manasında mecazen ilk defa Kur’ân kullandığına ve bu kelime gerçek anlamında ‘mevt’ manasına gelmediğine göre, Kur’ân’ın bu kelimeyi ne zaman aslî manada ve ne zaman mecâzî manada kullandığı tespit edilmelidir. Kur’ân-ı Kerim’de ‘Teveffi’ kelimesi her yerde aynı anlamda kullanılmamaktadır. Mesela *اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا*²⁹⁰ âyet-i kerimesinde hem ‘mevt’ hem ‘teveffi’ birlikte kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki kelimenin tam olarak eş anlamlı olmadığını söyleyebiliriz. ‘Teveffi’nin veya kelimenin köküne inilecek olursa ‘vefât’ın gerçek anlamı, ‘almak, kabzetmek’tir. Yani eceli gelen ruhu Allah Teâlâ teveffi ettirip alır ve bunu sonucunda ‘mevt’ (ölüm) gerçekleşir. Bununla birlikte sadece eceli gelenler, ruhları teveffi ettirildiğinde ölür. Eceli gelmeyenlerin ruhları bir müddet teveffi ettirilse, yani alıkonulsa da, sonra ruhları geri iade edilir, dolayısıyla ölüm gerçekleşmez. Allah Teala âyeti kerîmede insanların canlarını ölüm anlarında, ölmeyenleri de uykularında aldığı sonra ölümünü gerçekleştirdiklerinin ruhlarını tuttuğunu, diğerlerini ise bir süreye kadar salıverdiğini belirtmiştir.²⁹¹ Eğer teveffi ettirilmenin doğal ve zorunlu sonucu ölüm olsaydı, bu âyet-i kerîmede eceli gelmemiş insanlara ruhun yeniden iadesi söz konusu olmazdı. O halde, teveffi kelimesi, bu âyet-i kerîmede yalnızca kabzetmek, almak anlamında kullanılmıştır.”²⁹²

İbn Kesir tefsirinde aktardığı çeşitli rivâyetlerde, öldürülen kişinin Hz. İsa dışında, onun

²⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/55

²⁸⁹ el-İsfahanî, *Müfredât- Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, ss. 1171-1172.

²⁹⁰ Zümer, 39/42

²⁹¹ Zümer, 39/42

²⁹² Şenol Amedov, *Mukâtil b. Süleyman Tefsiri’nde Hıristiyanlık*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2011, s. 61.

benzerliğinin verildiği bir kişi olduğunu, Hz. İsa'yı uyku halinin kapladığını ve Hz. İsa'nın uykudayken göğe kaldırıldığını belirtmiştir.²⁹³

Zemahşerî, zikronulan âyeti genel olarak şöyle özetlemiştir: “Seni kâfirlerin öldürmesinden koruyacağım, kendi yazmış olduğum ecele kadar ölümünü tehir edeceğim ve onların eliyle değil, ecelinle canını alacağım. Seni meleklerimin mekânı olan semâma yükselteceğim. Seni onların kötü komşuluklarından, çirkin beraberliklerinden çekip çıkaracağım.”²⁹⁴ Fahrettin Râzi de, Zemahşerî'nin bu açıklamalarına benzer cümleler kurarak âyeti açıklamıştır. Râzi tefsirinde, âyette takdim ve tehir olduğunu kabul edenlerin ve kabul etmeden onu zâhirine göre anlamlandıranların açıklamalarına yer vermiştir.²⁹⁵

Mukatil b. Süleyman, “...*Ey İsa! Muhakkak ben seni vefat ettireceğim ve seni Bana ref' edeceğim...*” âyetinde takdim bulunduğunu ve bu cümlenin doğru anlaşımının “Şimdi seni dünyadan Bana doğru, yani semâya yükselteceğim, Deccal'in öldürülmesinden sonra da vefat ettireceğim.” olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁶ Hz. İsa'nın inkarcıların öldürmelerinden korunarak Allah katına yükseltip, Deccal zamanında tekrar yeryüzüne ineceği ve eceli geldiği zaman öleceği şeklindeki açıklamaları, müfessirlerden Kurtubî'nin²⁹⁷, İsmail Hakkı Bursevî'nin²⁹⁸, Elmalî'nin²⁹⁹ ve Ömer Nasuhi Bilmen'in³⁰⁰ tefsirlerinde de görmekteyiz.

İmam Mâtürîdî'ye göre: “Âyette takdim-tehir mevcut olsa da olmasa da aynıdır, zira bir şeyin takdim veya tehir edilmesi elde edilecek hükmün o şekilde olmasını gerektirmez. Çünkü önce zikredilen birçok şey hükümde sonraya kalmıştır; sonra zikredilen birçok şey de hükümde daha öncedir. Durum böyleyken, bir şeyin önce veya sonra zikredilmesinde hükmün ona göre olmasının gerektiğine işaret eden bir şey yoktur.” Mâtürîdî'ye göre burada kastedilen ölüm manasındaki vefat ettirme olmayabilir. Aksine yine Mâtürîdî, âyette bilinen manasıyla ölümün de kastedilmiş olabileceğini söylemiştir. Görüldüğü

²⁹³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. 4, ss. 1982-87, (Âl-i İmrân, 3/55); c.5, s. 1983, (Nisâ, 4/155-159).

²⁹⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, s. 950.

²⁹⁵ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, c.6, ss. 347-350, (Âl-i İmrân, 3/55).

²⁹⁶ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 1, s. 268, (Âl-i İmrân, 3/55).

²⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 1997, c. 4, ss. 224-27, (Âl-i İmrân, 3/55).

²⁹⁸ Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l Beyân Tefsiri*, 2012, c. 2, ss. 10-11, (Âl-i İmrân, 3/55).

²⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, ss. 356-360, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁰⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 1, ss. 376-77.

üzere İmam Mâtürîdî, bu konuda net bir görüş belirtmemiştir.³⁰¹

Mevdûdî'ye göre “müteveffi” sözcüğü “teslim almak”, “can almak” manalarındaki “teveffi” sözcüğünden türemiştir; ama burada gerçek anlamda kullanılmayarak “görevden alma” manasına gelmiştir. Çünkü İsrailoğulları yüzyıllardan beri Allah'a isyan etmiş, kendilerine gönderilen birçok peygamberi öldürmüş ve Allah da onları son kez denemek üzere Hz. İsa'yı görevlendirmiştir. İsrailoğulları ise getirdiği apaçık âyetlere rağmen O'nu reddetmiştir; bu sebeple de Allah İsa'yı geri çağırmıştır. Onlara da kıyamet kopana dek düşük bir yaşam şayan görülmüştür.³⁰²

Seyyid Kutup ise Hz. İsa'nın vefatının, Allah'tan başkasının te'vilini bilemeyeceği “müteşabih” kapsamına giren muğayyebât meselelerinden olduğunu söylemiştir. Onları araştırmanın kişilere herhangi bir yarar sağlamayacağını, sonucunda kuşkuya kapılıp çıkmaza girileceğini, gerçek bir hakikate ve gönül huzuruna kavuşamayacaklarını söylemiştir.³⁰³

İmam Kurtubî (uzak bir ihtimal olduğunu söylemekle beraber) tefsirinde Allah tarafından Hz. İsa'nın gündüz üç saatliğine öldürülüp, ardından gökyüzüne kaldırdığına ilişkin bir bilgi aktarmıştır.³⁰⁴ İbn Kesîr de (delillendirmeye muhtaç olmakla beraber) tefsirinde Hz. İsa'nın üç ve yedi saat ve üç gün öldüğünü sonra da dirildiğini aktaran rivâyetlere yer vermiştir.³⁰⁵ Beydâvî ise tefsirinde Allah'ın İsa'yı yedi saat boyunca ölü olarak tuttukten sonra semaya yükselttiğine dair bir rivâyeti iletmıştır. Beydâvî Hıristiyanların da bu görüşte olduğunu söylemiştir.³⁰⁶

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Allah'ın Hz. İsa'yı semaya yükseltmeden önce üç saat veya yedi saat süresince vefât ettirdiğini rivâyet etmiş; fakat bunların zayıf rivâyetler olduğunu söylemiştir.³⁰⁷ Yine Ömer Nasuhi Bilmen de bazı zatların, Allah'ın Hz. İsa'yı üç ya da yedi saat ölmüş biçimde bulundurduğunu ve ardından tekrardan hayata kavuşturarak

³⁰¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 349-51.

³⁰² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an: Kur'an-ın Anlamı ve Tefsiri*, c. 1, ss. 262-63.

³⁰³ Seyyid Kutup, *Fi Zilâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980, ss. 92-93, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'an*, 1997, c. 4, ss. 224-225, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁰⁵ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. 4, s. 1259, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁰⁶ Kâdî Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil)*, çev. Şadi Eren, 2. bs., Selsebil Yayınları, 2011, c. 1, s. 383, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁰⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s. 359, (Âl-i İmrân, 3/55).

gökyüzüne kaldırdığını rivâyet ettiğini zikretmiştir.³⁰⁸

Mahmut Şeltut'un nazarında Allah Hz. İsa'yı gerçekten canını almıştır. Kendine yüceltmış ve kafirlerden uzak tutmuştur. Zikrolunan âyette manevî ref kastedilmiş yani Hz. İsa ruhen ve mertebe olarak yükseltilmiştir.³⁰⁹

Çağdaş yazarlarımızdan ve müfessirlerimizden Mahmûd b. eş-Şerîf, el-Merâgî, Muhammed Tahir b. Âşûr, Muhammed İzzet Derveze, Süleyman Ateş, Kuşeyrî, Muhammed Reşid Rızâ ve Muhammed İzzet Tahtavî Hz. İsa'nın sıradan bir şekilde vefat ettiğini, ruhunun Allah'ın katına kaldırıldığını savunmuşlardır.³¹⁰

Kur'an'a göre Hz. İsa'nın eceli tamamlanıp vefat etmiştir. Zira İslam'ın "*Bütün nefisler ölümü tadacaktır.*"³¹¹ ve "*Biz senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik.*"³¹² ilkeleri, İsa'nın ölümü fenomeninde de kırılmaya uğramamış ve İsa ölmüştür. Bu sebeple hadis ve tefsir ile ilgilenenlerin, Hıristiyanların "millenium" inancına uygun ve yakın olarak İsa'nın yukarıda bulunduğu ve bir süre sonra yeryüzüne ineceği yönünde gelişen ve İslam kurumları arasında olmayan "mesihçilik" konusuna son vermesi gerekmektedir. Sonuçta Hz. İsa ile ilgili âyetlere bütün olarak baktığımızda, O'nun ölümünün şekli, yeri ve zamanı bildirilmemiş olsa da, her insan gibi O da ölmüş bir insandır.³¹³

Taberî, âyet-i kerimede "İnni Müteveffike" şeklinde zikredilen, "Seni vefat ettirecek benim." diye çevrilen ifade hakkında müfessirlerin izahatlarına yer vermiştir. Buna göre:

1- Rebi b. Enes ve Hasan-ı Basri'ye göre bu ifade "Ben seni uyutup, uykudayken kaldırıp katıma yükselteceğim." anlamına gelmektedir. Bu konuda Hasan-ı Basri'nin, Peygamber Efendimiz'in Yahudilere "Şüphesiz ki İsa ölmedi. O, kıyamet kopmadan önce tekrar size dönecektir." buyurduğunu aktarmıştır.

2- Matarü'l Verrak, Hasan-ı Basri, İbn-i Cüreyc, Ka'bul Ahbar, Muhammed b. Cafer ve İbn-i Zeyd'e göre ise buradaki "Vefat ettirme" ifadesi yeryüzünden alıp yukarı

³⁰⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 1, s. 377.

³⁰⁹ Mehmet Akben, *Hz. İsa'nın Nüzülü Meselesi: Dini ve Politik Yaklaşımlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007, s. 39.

³¹⁰ Emrullah Fatiş, "Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccalle İlişkilendirilmesi Üzerine", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 33 (2012), ss. 180-81.

³¹¹ Enbiyâ, 21/35

³¹² Enbiyâ, 21/42

³¹³ Mustafa Ünal, "Kur'an'da Hıristiyanlar'a Yönelik Teolojik Eleştirilerin Tipolojisi, Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları", *Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, 2004, s. 226.

kaldırmak manasına gelir. Taberî bu konuda Kâ'bul Ahbar'ın rivâyetlerine yer vermiştir. Buna göre: “Aziz ve Celil olan Allah, Meryemoğlu Îsâ'yı, insanları kendi yoluna davet eden, onları müjdeleyen bir Peygamber olarak gönderdiği halde elbette ki onu (bu görevini yerine getirmeden) öldürecek değildi. Îsâ, kendisine uyanların azlığını ve kendisini yalanlayanların çokluğunu görünce bu durumu Aziz ve Celil olan Allah'a şikayet etmiş. Allah da ona 'Ben seni vefat ettireceğim ve kaldırıp kendime alacağım.' diye vahyetmiştir. Allah, 'Benim nezdime yükselttiğim kimse ölü olmaz. Ben seni, bir gözü kör olan Deccal'a karşı göndereceğim. Sen onu öldüreceksin ve ondan sonra yirmi dört sene yaşayacaksın. Ondan sonra ise seni gerçek ölümle öldüreceğim.' demiştir. Kâ'bul Ahbar diyor ki: 'Resulullah'ın şu hadisi, bu zikredilene doğrulamaktadır: 'Benim, başında, Îsâ'nın da sonunda bulunduğu bir ümmet nasıl helak olabilir?' ”³¹⁴

3- Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Abbas'tan aktarılan diğer bir görüşe göre ise burada zikredilen “Vefat”, gerçek manada ölümdür. Vehb b. Münebbih ilgili hususta şöyle demiştir: “Allah, Meryemoğlu Îsâ'yı gündüz üç saatliğine öldürdü, sonra onu çekip kendine aldı.”

4- Bazılarına göreyse, bu âyetteki cümlelerin dizilişinde takdim ve tehir vardır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: “Hatırla o zamanı ki, Allah Îsâ'ya 'Ben seni kendime yükselteceğim. Seni kafirlerin iftiralarından arındıracağım ve seni tekrar yeryüzüne indirdikten sonra vefat ettireceğim.’”

Taberî'nin, bu izahatlardan tercih ettiği, “Vefat ettireceğim.” ifadesini “Seni diri olarak yeryüzünden kaldırıp kendime yükselteceğim.” şeklinde açıklayan görüştür. Çünkü Hz. Îsâ'nın yeryüzüne yeniden inip Deccal'in canını alacağına, belirli bir zaman yaşayıp ardından vefat edeceğine ve Müslümanların onu gömeceklerine ilişkin Peygamberimiz'den mütevatir hadisler rivâyet edilmiştir. Taberî, tefsirinde bu rivâyetlerden birkaç tanesini zikretmiştir. Bunlar:

Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şu şekilde söylediğini aktarmıştır:

“Ruhum, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, adaletli bir hakem olarak Meryemoğlu Îsâ'nın içinize inmesi yakındır. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizye almayı kaldıracak. (Yani ehl-i kitaptan cizye alarak dinleri üzerinde kalmalarını kabul

³¹⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 264

etmeyecek, mutlaka Müslüman olmalarını isteyecektir.) Mal bollaşacak öyle ki kimse ona iltifat etmeyecektir.”

Hadisin arkası Müsned’de şu şekildedir:

“Meryemoğlu İsâ, ‘Feccir Revha’ denen yerden Hac veya Umre yapmak yahut da her ikisini birlikte yapmak için ihrama girecektir.”

Diğer bir rivâyette Ebû Hureyre, Resulullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu zikretmiştir:

“Peygamberler baba bir kardeşlerdir. Dinleri bir, anneleri ise farklıdır. Ben, insanların Meryemoğlu İsâ’ya en layık ve en yakın olanıyım. Çünkü benimle onun arasında herhangi bir Peygamber yoktur. O, mutlaka yeryüzüne inecektir. Siz onu gördüğünüz zaman tanyın. O, orta boylu, beyaz ve kırmızı tenli, saçları düz olan biridir. Başına herhangi bir ıslaklık dokunmasa dahi, sanki başından su damlar gibidir. O, iki sarımtırak elbisenin içinde olacaktır. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve diğer dinleri ortadan kaldıracaktır. Onun zamanında Allah, İslam’ın dışındaki bütün dinleri helak edecektir. Yine Allah, onun zamanında, yalancı Deccal Mesihi helak edecek, yeryüzünde güvenlik hakim olacaktır. Öyle ki develer arslanlarla, sığırlar kaplanlarla, koyunlar kurtlarla birlikte otlayacaklar, çocuklar gençler, yılanlarla oynayacaklar ve bunlar, birbirlerine zarar vermeyeceklerdir. İsâ yeryüzünde Allah’ın dilediği kadar kalacak. (Ebu Davud’un rivâyetinde kırk yıl kalacak şeklindedir.) Sonra vefat edecek, Müslümanlar onun cenazesini kılıp defnedeceklerdir.”

Taberî, Allah’ın yarattığı herhangi bir kulunu iki defa öldürmeyeceğini, kullarını yaratıp ardından canını alacağını ve ileri de yeniden dirilteceğini söylemiştir. Buna delil olarak şu âyet-i kerimeyi zikretmiştir: *“Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren ve sonra diriltecek olan Allah’tır...”*³¹⁵ Bundan dolayı Taberî, eğer Allah Hz. İsâ’yı öldürmüş olsaydı, onu tekrar öldürmesi gibi bir hadisenin gerçekleşmeyeceğini söylemiştir. Yine bu âyet-i kerimenin, Resulullah ve Necran Hıristiyanlarından oluşan heyetin, İsâ hakkındaki tartışmalarında, Resulullah için bir delil olduğunu belirtmiştir. Zira bu cümle, Hz. İsâ’ya ait haberleri içinde barındırarak, İsâ’nın öldürülmediğini ve asılmadığını net bir biçimde göstermiştir.

³¹⁵ Rum, 30/40

Taberî'ye göre Hz. İsa hakkındaki; “İnsanlara beşikte iken de, yetişkin iken de konuşacaktır. O, salih kimselerden olacaktır.” âyeti de, Hz. İsa'nın hala hayatta olduğunun açık bir kanıtıdır.³¹⁶

Allah teâla, Âl-i İmrân suresi 55. âyette, Hz. İsa'ya bağlı olan kişileri kıyamet kopana dek kâfirlerden üstün eyleyeceğini belirtmiştir. Taberî, burada “Hz. İsa'ya bağlı olanlar” ile maksadın bazı âlimlere göre Müslümanlar, İbn Zeyd'e göreyse Hıristiyanlar olduğunu, yine ilgili âyette bahsedilen kafirlerin İbn Zeyd'e göre inkarcı Yahudiler olduğunu söylemiştir.³¹⁷

1.1.2. “Şübbihe Lehüm” İfadesinin Tahlili

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın vefatı konusu Nisâ Suresi'nin 156, 157 ve 158. âyetlerinde şöyle dile getirilmiştir:

“İnkâr edip Meryem'e büyük bir iftira attıkları ve 'Allah'ın Resulü, Meryemoğlu Mesih İsa'yı biz öldürdük.' dedikleri için Allah onlara lanet etmiştir. Onlar İsa'yı ne öldürdüler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse onlara İsa gibi göründü. İsa hakkında ihtilafa düşenler gerçekten şüphe içindedirler. Onların bu hususta zann'a uymaktan başka bir bilgileri yoktur. Kesin olarak İsa'yı öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi katına yükseltti. Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³¹⁸

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Hz. İsa'yı asmadıkları, öldürmedikleri, ilgili mevzuda onların da şüpheye düştükleri ve öldürdükleri kişinin kim olduğunu bilmedikleri fakat öldürdükleri kişiyi Hz. İsa zannettikleri kati bir surette açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de detaylıca anlatılmayan ilgili hadise tefsir kitaplarında uzun uzadıya anlatılarak detaylandırılmıştır.

Taberî, Hz. Meryem'e atıldığı söylenen iftiranın, Yahudilerin hiçbir delil olmaksızın ona zina isnat etmeleri olduğunu belirtmiştir. Yine canı alınan insanın İsa'ya benzetildiği zikredilmiştir. Taberî canı alınan şahsın, ona ne şekilde benzetildiği konusunda müfessirlerin rivayetlerini sıralamış ve bunları üç şekilde özetlemiştir:

³¹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 264; Âl-i İmrân, 3/46.

³¹⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 271-74.

³¹⁸ Nisâ, 4/156-158

1- Harun b. Antere'nin Vehb b. Münebbih'ten yaptığı rivâyete göre: “Îsâ on yedi tane havarisi ile birlikte bir eve girdi. Yahudiler o evin etrafını sarıp içeri girdi ve evdeki herkesi Îsâ gibi gördü. Onlara: ‘Bizi büyülediniz. Ya Îsâ'nın kim olduğunu bize gösterirsiniz ya da hepinizi öldürürüz.’ dediler. Bunun üzerine Îsâ, havarilerine: ‘Bugün sizden cennet karşılığında canını kim satar?’ diye sordu. Havarilerinden biri, ‘Ben satırım.’ dedi. Sonra evden çıkıp Yahudilerin yanına gitti ve ‘Îsâ benim’ dedi. Allah onu Îsâ'nın şekline çevirdi. Yahudiler onu yakaladı, öldürdü ve sonra da astı. Astıkları şahıs onlara Îsâ olarak gösterildiği için Yahudiler, Îsâ'yı öldürdüklerini zannetti. Hıristiyanlar da bu şekilde düşündü. Halbuki Allah Teâlâ o gün Îsâ'yı kendi katına yükseltti.”

2- Abdüssamed b. Ma'kıl'ın Vehb b. Münebbih'ten aktardığı bir diğer görüşe göre: Allah Hz. Îsâ'ya dünyadan ayrılacağını haber verince, ölüm ona ağır gelmiş ve o ölümden korkmuştur. Bunun üzerine havarilerini yemeğe çağırmış, onlara hizmet etmiş ve onların birbirlerine karşı, kendisinin onlara davrandığı biçimde davranmalarını buyurmuştur. Ardından havarilerinden, Allah'a ecelini ertelemesi hususunda dua etmelerini istemiş; ama havarileri ne zaman dua etmeye girişseler uyuyakalmışlardır. Hz. Îsâ onları uyandırmaya çalışmış ve onlara, “Sübhanallah, bana yardımcı olmak için tek bir gece olsun sabredemiyor musunuz?” demiştir. Onlar da: “Vallahi bize ne olduğunu bilmiyoruz. Biz geceleri oturup uzunca sohbet ediyorduk. Bugün sohbet etmeye gücümüz yok. Biz her dua etmek istediğimizde duamıza engel olunuyor.” demişler. Bunun üzerine Îsâ: “Herhalde çoban gidecek, koyunlar dağılacaktır.” ve bunun gibi cümleler kurarak öleceğine işaret etmiştir. Sonra şöyle demiştir: “Gerçek şu ki bu gece horozun ötüşünden önce sizden biriniz beni üç kere inkar edecektir. Yine sizden biriniz basit dirhemler karşılığında beni satacak ve o dirhemleri yiyecektir.” Sonra onlar evden çıkmış ve farklı yerlere dağılıp gitmişlerdir.

Yahudiler ise Îsâ'yı arıyormuş. Onlar Îsâ'nın havarilerinden Şem'un'u yakalamış ve ona “Bu, Îsâ'nın arkadaşlarından biridir.” demişlerdir. Ama Şem'un bunu inkar etmiştir. Sonra Şem'un'u başka bir grup daha yakalamış; ama Şem'un onlara karşı Îsâ'nın arkadaşı olduğunu inkar etmiştir. Sonra horozun ötüşünü duymuş ve üzülüp ağlamıştır. Sabah olunca havarilerden biri Yahudilerin yanına gitmiş ve onlara: “Ben size Îsâ'yı gösterirsem bana ne verirsiniz?” demiş. Yahudiler de ona otuz dirhem vermiş. Havari de Îsâ'yı onlara göstermiş; ama onlar Îsâ'yı farklı biriyle karıştırmış, onu yakalayıp ellerini bağlamışlar ve sürükleyerek götürmüşler ve ona: “Sen ölüleri diriltiyor, şeytanı kovuyor ve delileri

iyileştiriyorsun ha? Şimdi kendini bu ipten kurtarsana?” demişler. Ona tükürüp, üzerine dikenler atmışlar. Sonunda, onu asmak istedikleri ağacın yanına getirmişler. Allah orada Hz. İsa’yı kendi katına almıştır. Yahudiler ise Hz. İsa’ya benzetilen şahsı asmışlardır. Astıkları bu şahıs orada yedi gün kalmıştır. İsa’nın annesi Hz. Meryem ve İsa’nın delilik rahatsızlığını iyileştirdiği bir kadın asılan şahsın yanına gelerek ağlamaya başlamışlardır. İşte o anda İsa onların yanına gelmiş ve “Neden ağlıyorsunuz?” demiştir. Karşısındakiler de “Senin için ağlıyoruz.” demişler. İsa: “Allah beni kendi katına yükseltti. Bana hiçbir şey olmadı. Onların astıkları bu şahıs bana benzetilen birisidir. Siz havarilere söyleyin de falan yerde beni görsünler.” demiştir. Havarilerden on bir tanesi İsa ile dediği yerde görüşmüşler. İsa Yahudilere gözükmüş, kendisine ihanet eden havariyi orada görememiş ve o kişiye ne olduğunu sormuş. Karşısındakiler de: “O, yaptığına pişman oldu ve intihar etti.” demişler. Bundan sonra İsa, “Eğer tevbe etmişse Allah onun tevbesini kabul etmiştir.” demiş. Ardından İsa havarilerine: “Haydi gidin, sizden her biriniz bir milletin dilini konuşur olacaktır. O, dilini konuştuğu kavmi uyarsın ve dine davet etsin.” demiştir.

3- Katade, Süddi, Kasım, İbn-i İshak, İbn-i Cüreyc ve Mücahid’den aktarılan rivâyete göre ise öldürülen şahsın Hz. İsa’ya benzetilmesi şöyle gerçekleşmiştir: Hz. İsa, havarileri ile birlikte bir evdeyken, onlardan kendisine benzetilip yerine öldürülecek birini istemiştir. Dostlarından bir tanesi buna razı olmuş, o kişiyi Allah Hz. İsa’ya benzetmiş, daha sonra canı alınmıştır. Hz. İsa ise semaya yükseltilmiştir.

Taberî, Süddi’ye göre Hz. İsa’nın arkadaşlarının sayısının on dokuz, İbn-i İshak’a göre on üç veya on dört olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn İshak’a göre Hz. İsa’ya benzetilip öldürülen şahsın isminin “Sercis” olduğunu aktarmıştır. Taberî, bunun dışında İsa’ya benzetilen kişinin ismi ve kimliği hakkında açıklamada bulunmamıştır.

Taberî, müfessirlerin öldürülen kişinin Hz. İsa’ya nasıl benzetildiği konusundaki rivâyetlerini aktardıktan sonra tercihe şayan görüşün birinci görüş olduğunu söylemiştir. Çünkü Havariler, içlerinden birinin İsa’ya benzetildiğine ve İsa’nın göğe kaldırıldığına bizzat şahit olsalardı, bu hadise Yahudiler tarafından tam olarak bilinmese de Havarilerce bilinip böyle duyulurdu. Oysa Havarilerin hadisenin ne şekilde gerçekleştiği hususunda net bilgileri yoktu. Zira onların tümü İsa’ya benzetildiğinden dolayı, hakiki İsa Havarilerce bilinmemiştir. Bunun üzerinde Yahudiler ve Hıristiyanlar öldürdükleri kişiyi Hz. İsa olarak kabul etmişlerdir. Oysa onlar gerçek İsa’yı değil, ona benzetilen birini asmış ve öldürmüşlerdir.

Taberî, Vehb b. Münebbih'ten aktarılan ikinci görüşün hakikat olabileceğini de söylemiştir. Tüm Havariler evden ayrılmış, evde İsa ve ona benzetilen arkadaşı kalmış, Hz. İsa gökyüzüne çıkarılmış ve ona benzetilen arkadaşının canı alınmıştır. Böylece Havariler de Yahudiler de asılıp öldürülen kişiyi Hz. İsa zannetmişlerdir. Çünkü onlar öldürülen kişinin İsa'ya benzetildiği anda yanında bulunmamışlar, sadece İsa'ya benzetilen halini müşahede etmişlerdir. Geceleyin Hz. İsa da kendilerine öleceğini haber verdiği için, öldürülen kişinin gerçek Hz. İsa olduğunu sanmışlar ve insanlara olayı bu şekilde anlatmışlardır. Bu mazeretleri sebebiyle de yalancılıkla nitelenmekten beri kalmışlardır.

Âyet-i kerimede: “*İsa hakkında ihtilafa düşenler gerçekten şüphe içindedirler. Onların bu hususta zann'a uymaktan başka bir bilgileri yoktur.*” buyrulmaktadır. Taberî, cümleleri zikrettiğimiz birinci düşünce açısından açıklarsak, anlamlarının şöyle olacağını belirtmiştir: Yahudiler kuşattıkları evin dışındayken içeride kaç tane kişi bulunduğunu biliyorlardı. Girdiklerinde ise eksiklik görünce, İsa'yı öldürme noktasında ihtilafa düştüler. Orada bulunanların tümü İsa'ya benzediklerinden dolayı içeridekilerden bir kişiyi, sadece zannlarına uyarak, kuşku duyarak canını aldılar.

Taberî, âyetin bu bölümünü yukarıda zikrettiğimiz ikinci görüşe göre açıklarsak, anlamının şöyle olacağını bildirmiştir: “İsa'nın arkadaşları evden çıkıp gittikten sonra Yahudiler, evde kalan kişinin mi Hz. İsa yoksa çıkıp gidenlerden birinin mi İsa olduğu hususunda ihtilafa düştüler. Onu öldürüp öldürmediklerinde şüpheye düştüler. Zira onlar evdeki kişilerin sayısını saydıklarında onların, dışarı çıkanlardan ve evde bulunan kişilerin sayısından fazla olduklarını gördüler. Bu nedenle şüpheye düştüler. Fakat onların öldürdükleri kişi İsa'ya benzediği için ‘Biz İsa'yı öldürdük.’ dediler. Oysa ki onların bu mesele hakkında bilgileri yoktu ve onlar zanlarına uymuşlardı.”

Âyet-i kerimede “*Kesin olarak İsa'yı öldürmediler.*” olarak zikredilen ifadeyi Taberî, “Onlar bu zanlarını kesin bir bilgi ile gidermediler.” manasıyla açıklamıştır.

Âyet-i kerimenin nihayetinde “*Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” geçmektedir. Taberî izahını şöyle yapmıştır: “Allah, kendilerine zulmeden Yahudileri çığlıkla yakalayarak ve onları lanetine uğratarak onlardan intikam aldığı gibi her zaman düşmanlarından intikam alır. Kimse ona karşı koyamaz. Yarattıklarını sevk ve idare etmesinde hikmet sahibidir. Onlar arasında hüküm verecek olan da O'dur. O halde ey

Muhammed'den üzerlerine kitap indirilmesini isteyenler, atalarınızın Peygamberlerini yalanlamaları ve dostlarına karşı iftiralar atmaları yüzünden çarpıldıkları gibi cezaya çarptırılacağınızdan korkun.”³¹⁹

Taberî, Hıristiyanların kabul ettiği İsa'nın çarmıha gerilip öldürüldüğü, mezara konulduğu ve daha sonra dirildiği şeklindeki düşüncelerine inanmaz. Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili rivâyetleri tefsirinde sıralar. Bu rivâyetlerin ortak noktası ise, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, dolayısıyla ölmediği ve tekrar dirilmediği yönündedir. Ayrıca diğer bir ortak nokta ise, öldürülen kişinin Hz. İsa değil, ona benzeyen birisi olduğudur.³²⁰

Kur'an-ı Kerim'in şu âyeti de Hz. İsa'nın akıbetini gözler önüne serer:

*“Kâfirler gizlice tuzak kurdular. Allah da onları kurduğu tuzığa düşürdü. Allah, tuzak kuranların cezasını en iyi verendir.”*³²¹

Taberî burada, İsrailoğullarından inanmayan kişilerin Hz. İsa'yı öldürme amacıyla tuzak kurduklarını, Hz. İsa'nın da semaya kaldırıldığını, içlerinden birisini Hz. İsa'nın şekline soktuğunu ve böylece kâfirlerin tuzaklarını tersine çevirip, onları kurdukları tuzığa düşürdüğünü söylemiştir. Ayrıca Allah'ın peygamberlerini kötü insanların hilelerinden en iyi koruyan olduğunu da ifade etmiştir.

Süleyman Ateş, çarmıh hadisesiyle ilgili şunları söyleyerek meseleye son noktayı koymuştur: *“Bu inancın mantığa sığar bir tarafı yoktur. Ve bu itikad, putperestlikten Hıristiyanlığa geçmiş bir itikaddır. Zira Hinduizmde de insanlığın ezeli günahından bunun kaldırılması için babasız dünyaya gelen Krişna'nın kendisini feda ettiğinden, asılırken başında altından bir taç bulunduğundan söz edilir. Krişna, elleri ayakları delinerek (yani çivilenerek) asılmıştır. Hıristiyanlara göre de İsa asılırken başında dikenden bir taç vardı. Eski uzak doğu dinlerinin birçoğunda elleri ayakları çivilenerek asılmak suretiyle insanlığı ezeli günahattan kurtaran bir din büyüğünden söz edilir ve bu adam Allah'ın insan şeklinde bir görüntüsü kabul edilir. Hıristiyanlıkla bu kadar benzerlik tesadüf olmasa gerek.”*³²²

³¹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 161-65.

³²⁰ Aydın, “Taberî Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış”, s. 19.

³²¹ Âl-i İmrân, 3/54

³²² Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982, c. 1, s. 380.

1.2. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Vefatı

İnciller'de, Hz. İsa'nın tutuklanmasının akabinde yargılanması, çarmıha gerilmesi, kabre konulması ve oradan dirilmesi, talebelerine görünmesi ve göğe yükselmesi gibi konularda birbirinden farklı ve çelişkili birçok rivâyet vardır. Hz. İsa'nın ne zaman tutuklandığı, yargılandığı, çarmıha gerildiği, mezarda ne kadar kaldığı, talebelerine hangi şekilde görüldüğü ve onlara neler dediği İncillerde farklı farklı anlatılmaktadır. Mesela Yuhanna'ya göre Hz. İsa'nın tutuklanması Fısıh gününden önce olmuştur. Sinoptik İncillere göre ise Fısıh yemeği gecesi olmuştur.³²³ Biz burada İnciller'deki bu farklılıkların detaylarına girmeden, genel bir çerçevede Hz. İsa'nın vefatını anlatmaya çalışacağız.

İnciller'de İsa'nın, kendisinin çarmıha gerilmek üzere ele verileceğini bildiği ve bunu talebelerine bildirdiği aktarılmıştır.³²⁴ İsa'nın öğrencilerinden Yahuda İskariot başkahinlerle anlaşmış ve otuz gümüş karşılığında İsa'ya ihanet etmiştir.³²⁵ Yahuda başkahinlere, kimi öperse onu tutuklamalarını söylemiş ve yanında başkahinler ve kılıçlı sopalı büyük bir kalabalıkla İsa'nın yanına gelmiştir. Dosdoğru İsa'yı öpmüş, bundan dolayı İsa tutuklanmıştır. İsa'yı savunup, korumak isteyenler olmuş; fakat İsa onlara durmalarını söylemiş ve Kutsal Yazılarda yazanlara göre böyle olması gerektiğini belirtmiştir.³²⁶ İsa'yı tutuklayanlar onu Başkahin Kayafa'ya götürmüşler, orada yalancı tanıklar İsa'nın, Tanrı'nın Tapınağı'nı yıkıp üç gün içinde yeniden kurabileceğini iddia ettiğini söylemişlerdir. İsa ise kendisine atılan bu iftiralara karşı sessiz kalmıştır. Başkahin, İsa'ya sorular sormuş, İsa'nın cevaplarını bahane etmiş ve ona, Tanrı'ya küfrederek ölümü hak ettiğini söylemiştir.³²⁷ Sabah olunca başkahinler ve topluluğun önde olanları ceza olarak İsa'nın öldürülmesini istemişler, onu vali Pilatus'a götürmüşlerdir.³²⁸ Yahuda'ysa yaptıkları için çok üzülmüş, paralarını fırlatıp oradan ayrılmış, intihar etmiştir.³²⁹ İsa vali Pilatus'un huzurundayken, Başkahinler ve ileri gelenler hep bir ağızdan İsa'nın çarmıha gerilmesini istediklerini söylemişlerdir.³³⁰

³²³ Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, 2. bs., Ankara: Ertem Matbaa, 1996, ss. 332-38.

³²⁴ Matta, 26:1-2

³²⁵ Matta, 26:14-15

³²⁶ Matta, 26:47-54

³²⁷ Matta, 26:57-66

³²⁸ Matta, 27:1-2

³²⁹ Matta, 27:5

³³⁰ Matta, 27:20-22

Bunun üzerine Pilatus İsa'yı önce kamçılattı, sonra da çarpmaya gerilmek amacıyla askerlere teslim etmiştir.³³¹ Askerler rastladıkları Simun isimli birine İsa'nın gerileceği çarpmayı istemeyerek olsa taşıdılar ve Kafatası adlı bir yerde İsa'yı çarpmaya germişlerdir.³³² Yuhanna'da İsa gerileceği çarpmayı bizatihi nakletmiştir.³³³ Luka'daysa İsa'nın, "Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum!" diyerek seslendiği ve bu cümleleri sarf ettikten sonra son nefesini verdiği belirtilmiştir.³³⁴ Matta İncili'nde ise İsa'nın yüksek sesle "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye haykırdığı belirtilmiştir.³³⁵ Daha sonra İsa'nın şiddetli sedayla tekrar bağırdığı, canını verdiği ve tam o sırada mabeddeki perdenin tepesinden yere doğru yırtılarak ikiye bölündüğü, yerin sarsıldığı, kayaların yarıldığı, kabirlerin açıldığı, pek çok yüce insanın ölümlerinin canlandığı belirtilmiştir.³³⁶ İsa ile beraber, biri sağ tarafında diğeri sol tarafında bulunan iki haydut da öldürülmüştür.³³⁷ Akşama doğru İsa'nın, Yusuf adındaki Aramatyalı bir öğrencisi gelip, Pilatus'tan İsa'nın cesedini istemiş ve Pilatus da cesedi ona vermiştir. Yusuf cesedi alıp temiz keten bir beze sarmış ve kayayı oydukları mezara yatırmıştır. Mezarın girişine de iri bir taş yuvarlayıp oradan ayrılmıştır.³³⁸ Ertesi gün Ferisilerle başkâhinler Pilatus'a giderek İsa'nın henüz yaşıyorken ölümünün üçüncü gününün ardından canlanacağını bildirdiğini söylemişlerdir. Bundan dolayı Pilatus'tan üçüncü günün sonuna kadar İsa'nın mezarının güvenliğini sağlamasını istemiş, aksi takdirde öğrencilerinin gelip cesedi çalabileceğine ve onun ölümünün akabinde canlandığını iddia edeceklerine dair Pilatus'u uyarılmışlardır. Pilatus da onlara yanlarına asker olarak mezarı korumalarını söylemiştir. Onlar da taşı mühürlemiş ve mezarın güvenliğini sağlamışlardır.³³⁹

Şabat gününü izleyen haftanın ilk günü, tan yeri ağarırken Mecdelli Meryem ile öbür Meryem İsa'nın mezarını görmeye gitmişler. Bir anda şiddetli bir deprem olmuş, gökyüzünden görünüşü şimşek gibi, kıyafetleri bembeyaz olan Rabb'in bir meleği inmiş ve mezara gidip taşı bir yana yuvarlayarak üzerine oturmuştur. Bu sırada nöbetçiler korkularından titreyip ölü gibi yere yıkılmışlardır. Rabb'in meleği kadınlara

³³¹ Matta, 27:26

³³² Matta, 26:32-37

³³³ Yuhanna, 19:17

³³⁴ Luka, 23:46

³³⁵ Matta, 27:46

³³⁶ Matta, 27:50-52

³³⁷ Matta, 27:38

³³⁸ Matta, 27:57-61

³³⁹ Matta, 27:62-65

korkmamalarını ve İsa'nın daha önceden bildirmiş olduğu gibi dirildiğini söylemiştir. Ayrıca kadınlardan İsa'nın öğrencilerine gidip, onun ölümden dirildiğini ve Celile'ye gittiğini söylemesini istemiştir. Kadınlar büyük bir sevinç içinde bu haberi öğrencilere vermeye giderken, İsa birden onların karşısına çıkmış ve onlara Rabb'in meleğinin dediklerini tekrar söylemiştir. Kadınlar daha yoldayken nöbetçiler kendilerine gelmiş ve olanları başkâhinlere anlatmışlardır. Başkâhinler de onlara yüklü miktarda para vererek, İsa'nın öğrencilerinin geceleyin gelerek cesedi çalıp götürdüklerine dair yalan söylemelerini istemişlerdir. Nöbetçiler de parayı alıp kendilerine denileni yapmışlardır ki bu bilgi Yahudiler'in içinde günümüzde bile yaygındır. İsa'nın on bir öğrencisi Celile bölgesine gitmiş ve onunla görüşmüşlerdir. İsa, onlara gidip bütün ulusları öğrencileri olarak yetiştirmelerini, vaftiz etmelerini ve onların her zaman yanında bulunacağını söylemiştir.³⁴⁰

Matta'nın "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" biçimindeki cümlesiyle Markos'un aynı manadaki cümlesini İsa'nın haça gerilmediği konusunda delil kabul eden Karafi, cümlede Allah'ın takdirine eğmemenin bulunduğunu söylemiş, Hz. İsa için bunun mümkün olmadığını söyleyip çarmıhta ölen kişinin İsa haricinde bir insan olduğunu savunmuştur.³⁴¹

Matta İncilinde, İsa'nın gömülmesinin ardından mezarda üç gün kalacağı üstüne basılarak söylenmesine rağmen; gene Matta'da ve diğer İncillerde onun, sebt (Cumartesi) gününden sonraki haftanın ilk gününde (Pazar) mezarda görülmediği belirtilerek büyük bir çelişkiye düşülmüştür. Matta'ya göre Fısıh yemeği gecesi Cuma günü akşamı Hz. İsa tutuklanmış, Cumartesi günü saat üçte haça gerilmiş, Pazar sabahı Mecdelli Meryem, tan yeri ağarırken mezarını ziyarete gidince onu mezarında bulamamıştır. Bu durumda Hz. İsa'nın bırakın kabirde üç gün kalmayı, bir gün bile kalmamış olduğu ortaya çıkmaktadır. Markos ve Luka İncili de olayı hemen hemen aynı şekilde aktarmaktadır. Yuhanna İnciline göre ise Cumartesi gecesi defnedilmiştir.³⁴²

Hıristiyanlar Hz. İsa'nın akıbeti mevzusunda olduğu kadar başka hiçbir hususta bu denli ihtilaf içinde değillerdir. Öyle ki Hıristiyanların içinde bile İsa'nın haça gerildiğini reddedenler çıkmıştır. Cerinthi ve Tatianos mezhebinde olanlar bunu kabul etmezler.

³⁴⁰ Matta, 28:1-20

³⁴¹ Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, s. 144.

³⁴² Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, ss. 337-38.

Kur'ân-ı Kerîm'i İngilizceye çeviren George Sale şöyle demiştir: “*Bazı kimseler, bu düşüncenin Muhammed'in kendi icadı olduğunu sanırlar. Fakat yanılmaktadırlar. Onun zamanından çok önce bazı Hıristiyan mezhepleri bu düşünceyi benimsemişlerdi (sonra bunlardan Basilid'ler ile Cerinthi'ler ve Carpocrati'leri sayar).*” Photius, okuduğu, Resullerin Seyahatleri adlı eserde, gördükleri arasında şu cümlenin de bulunduğunu yazıyor: “*İsa çarmıha gerilmedi, bir başkası onun yerine çarmıha gerildi. Onun için onu çarmıha gerenlere güldü.*”³⁴³ Cerinthus ve Basilides yanlıları Hz. İsa yerine çarmıha gerilerek öldürülen kişinin Cyrene'li Simon olduğunu kabul etmişlerdir. Erken dönem Hıristiyan tarikatı olan Carpocrates'ciler ise çarmıha gerilen kişinin Hz. İsa dışında şakirtlerinden biri olduğuna inanmışlardır. Ayrıca Petrus, Pavlus ve Yuhanna'nın çağdaşı olan Cerinthus, İsa'nın yeniden dirildiğini de inkar etmişlerdir.³⁴⁴

2. HZ. İSA'NIN REF'İ

2.1.Kur'an-I Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ, “*...Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim...*”³⁴⁵ ve “*Bilâkis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*”³⁴⁶ olmak üzere Hz. İsa'nın ref'iyle alakalı iki âyet buyurmaktadır.

Ref kelime anlamı itibariyle, “bir şeyi yukarı koymak, mânen yüceltmek, yükseltmek, kaldırmak” demektir.³⁴⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de farklı yerlerde yakın anlamlarda, oldukları yerden kaldırılan cisimler³⁴⁸, yükseltilen binalar³⁴⁹, bir şeyin temelini yükseltmek³⁵⁰, yükseltilen şan³⁵¹ ve tazim edilen makam³⁵² gibi manalarda kullanılmıştır.³⁵³ Bunlarla birlikte daha çok mânevi yükseklik, üstünlük ve üstte oluş manalarında kullanılmıştır.³⁵⁴

³⁴³ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, s. 20.

³⁴⁴ Muhammed Ataurrahim, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, çev. Gülsüm Mehdiyev, 4. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2009, ss. 71-72.

³⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/55

³⁴⁶ Nisâ, 4/158

³⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, İran: Edebi'l Havze Yayıncılık, 1984, c. 8, s. 129.

³⁴⁸ Bakara, 2/93; Ra'd, 13/2

³⁴⁹ Bakara, 2/127

³⁵⁰ En'am, 6/83

³⁵¹ İnşirah, 94/4

³⁵² Zuhruf, 43/32; Yusuf, 12/76; Mü'min, 40/15; Meryem, 19/57; Fâtır, 35/10; Bakara, 2/253

³⁵³ el-İsfahanî, *Müfredât- Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, s. 436.

³⁵⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 15 (1981), s. 187.

Hiz. İlsâ'nın Allah katına ref'i hususunda genel olarak iki düşünce belirmiştir. Birinci görüşe göre: ref kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok mânevî yükseklik veya derecenin yükseltilmesi anlamlarında kullanıldığı için, Hiz. İlsâ'nın ref'i, onun ruhen Allah katına yükseltildiği ve bundan dolayı da ref hadisesinden önce öldüğünü ifade etmektedir. Bu düşüncenin sahipleri, Hiz. İlsâ'nın bedeniyle, diri bir şekilde semaya yükseltildiği yorumunu, âyetin sınırını fazlaca zorlayan bir açıklama olarak görmektedirler.³⁵⁵

İkinci görüşe sahip olanlara göre ise, ref kelimesini yalnızca derece yükselmesi veya mânevi bir yükselme olarak yorumlamak yanlıştır. Bu kelime Kur'ân'da, maddî yükselme veya hareket etme manasında kullanılmıştır. Sözelimi Hiz. Yusuf'un anne ve babasını makamına çıkartıp oturtması da, ref kelimesiyle ifade edilmiştir³⁵⁶ ve burada sırf mânevî bir yükselmeden bahsetmek mümkün değildir.³⁵⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de ref kelimesi Hiz. İlsâ'nın vefatından bahseden âyetlerde ve onların akabinde kullanılmış ve görüldüğü gibi iki farklı biçimde yorumlanmıştır. Kur'ân'da net bir şekilde Hiz. İlsâ'nın çarmıhta Yahudiler tarafından öldürülmediği ve Allah'ın onu kendi katına ref ettiği, yükselttiği belirtilmiştir. Fakat bu yükseltme hadisesinin gerçekleşme şekli yani beden ile mi, yoksa ruh ile mi; beden ve ruh canlı olarak mı, yoksa beden ölü ruh canlı olarak mı meydana geldiği belirtilmemiş, bundan dolayı da bu konu tartışmalara sebep olmuştur.

2.1.1.“Ref” Olayının Ruh ve Bedenle Gerçekleştiğini Savunanlar

Kur'ân-ı Kerîm'de Hiz. İlsâ'nın ref'inden Âl-i İmrân suresi 55. âyet ve Nisâ suresi 158. âyette bahsedilmiştir. Âlimler arasında genel itibariyle, Yahudilerin Hiz. İlsâ'yı öldüremediği ve onun yerine başkasının öldürüldüğü hususunda ittifak vardır.

İlgili âyetlerde mevzuu teferruatlı bir şekilde yer veren İbn Kesîr çeşitli rivâyetler aktardıktan sonra, Hiz. İlsâ'yı uyukulu bir halin kapladığını ve Allah Teâlâ'nın Hiz. İlsâ'yı uyukudayken göğe kaldırdığını belirtmiştir. İbn Kesîr'e göre Hiz. İlsâ ölmemiştir ve kıyametten önce dünyaya geri gelecektir.³⁵⁸ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi de tefsirinde,

³⁵⁵ Ethem Ruhi Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999, ss. 295-300.

³⁵⁶ Yusuf, 12/100

³⁵⁷ Amedov, *Mukâtil b. Süleyman Tefsiri'nde Hıristiyanlık*, s. 61.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, c. 4, s. 1260, (Âl-i İmrân, 3/55); c.5, s. 1983, (Nisâ, 4/155-159).

Allah'ın Hz. İsa'ya hitaben, onu uyutarak semaya kaldırıp, Yahudilerin şerrinden kurtaracağını söylediğini zikretmiştir.³⁵⁹

Kurtubî, Hz. İsa'nın semaya ölüm söz konusu olmaksızın kaldırılıp yükseltildiğini, kâfirlerin içinden tertemiz çıkarıldığını ve vefatının semadan indikten sonra gerçekleştirileceğini belirtmiştir.³⁶⁰

Râzî, Hz. İsa'nın ref'inden maksadın Allah'ın hükümlerinin haricindeki kuralların yürürlükte sayılmadığı bir mekana diri bir şekilde, öldürme olmadan yükseltme olduğunu söylemiştir.³⁶¹

Elmalılı Hamdi Yazır, Hz. İsa'nın henüz ruhunun ecelinin gelmediğini ve kabzedilmediğini, daha Allah'a dönmediğini ve onun dünyada yapacak işleri olduğunu söylemiştir. Hz. İsa'nın ruhunun berzaha ait bir bekasının var olduğunu, ecelinin kıyametten önce gelip vefat edeceğini ve Azrail tarafından öldürüleceğini söylemiştir. Elmalılı'ya göre sema Allah'ın isimlerinden biri değildir. Hıristiyanlar, semaya Allah, Allah'a sema deseler de, bu İslam'da caiz değildir. Bundan dolayı "seni kendime yükselteceğim" ibaresinin "seni semaya yükselteceğim" şeklinde yorumlanmaması gerekir. Çünkü İsa'nın Allah'a yükseltilecek cismi, semaya yükseltilecek de henüz öldürülmemiş olan ruhudur. Anlaşıyor ki Elmalılı, Hz. İsa'nın hem beden hem ruhen semaya yükseltildiğini savunmuştur; fakat bedeninin yükseldiği semanın gerçek anlamda bir sema olmadığını belirtmiştir. Ve bu sema, dünya seması olan maddî sema değil, ruhanî dördüncü semadır. Mi'raç gecesinde Resulullah (s.a.v.) İsa'yı orada, Harun'u beşinci, Musa'yı altıncı, İbrahim'i yedinci semada görmüştür. Elmalılı'ya göre bu durumda, İsa'nın semaya yükselişi, kıyametten evvel oradan inişini aktaran rivâyetleri, Allah'a yükseltilecek İsa'nın cismi ile ilgili görmemek gerekir. İsa'nın ruhu, bu şekilde bir geçici bekâ ile bâki olduğu gibi, diğer peygamberler de derece derece ruhanî semada böyledir. Kabirlerindeki peygamberler diridirler. Yazır'a göre bütün peygamberlerin ruhanî eceli, ümmetin ecelidir. İsa'nın ölmüş vücudu Allah'a ref edilmiş; ancak Hıristiyanlık yok olmadığı için ümmetin eceli gelmemiş ve İsa'nın ruhu da kabzedilmemiştir.³⁶²

³⁵⁹ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulasât'ül Beyân Fî Tefsîr'il Kur'ân*, c. 3, s. 1108, (Nisâ, 4/157-158).

³⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1997, c. 4, s. 224.

³⁶¹ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 350, (Âl-i İmrân, 3/55).

³⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.2, ss. 357-358, (Âl-i İmrân, 3/55).

Mukatil b. Süleymân Nisâ suresi 157. ve 158. âyetlerin tefsirinde, Allah'ın Hz. İsa'yı Ramazan ayında, Kadir gecesinde, otuz üç yaşında ve diri olarak Beytu'l Makdis dağından semâya yükselttiğini (ref ettiğini) söylemiştir.³⁶³ Âl-i İmrân sûresi 55. âyetin ifadelerinde ise takdim olduğunu, yani Allah'ın Hz. İsa'yı dünyadan kendine doğru yükselteceğini ve Deccal zamanında semâdan indirdikten sonra vefat ettireceğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi Mukâtil b. Süleymân, Hz. İsa'nın bedenlen ve ruhen göğe yükseldiğini, kıyamete yakın bir zamanda yeniden yeryüzüne inip vazifelerini yerine getirdikten sonra öleceğini savunmaktadır.³⁶⁴

Ömer Nasuhi Bilmen ref ile ilgili âyetlerin tefsirinde, Allah'ın peygamberini kudreti ilâhisiyle, vefat olmaksızın, berhayat (sağ) bir şekilde yükselttiğini söylemiştir.³⁶⁵

Osmanlı'nın nihai şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi, "ref (katına yükseltme)" ifadesini doğrudan Hz. İsa'nın bedenlen semaya yükselmesi şeklinde anlamış ve herhangi bir tevile ihtiyaç olmadığını söylemiştir.³⁶⁶

Zâhid Kevserî de, Nisâ sûresi 158. âyetteki ref kelimesini mecaz manaya hamletmeyi gerektirecek bir karinenin olmadığını ve bu sebeple "Hz. İsa'nın sadece ruhu ile yükselmiştir." denilemeyeceğini söylemiştir. Yine Kevserî, Hz. İsa'nın semâya yükseltilişinin ruhen olamayacağını şöyle açıklar: "Âyet, Yahudilerin: 'biz İsa'yı öldürdük' sözlerine cevap mahiyetinde gelmiştir. Hz. İsa'nın öldürülmeyip semaya kaldırıldığını ifade eder. Bazılarının dediği gibi Hz. İsa'nın öldürülüp semaya ref edilenin ruhu olduğunu iddia etmek, Yahudilerin iddiasını reddetmek değil, onları desteklemek olur. Halbuki âyet onların iddiasını çürütmek için gelmiştir. Hz. Allah, Hz. İsa'yı, bedeni ve ruhu ile birlikte 'ruh maa'l-cesed' semaya yükseltmemiş olup sadece onu ruhu ile yükseltmiş olsaydı, bu Hz. İsa'nın öldürülmesine aykırı olmazdı, der. O'na göre nice peygamberler öldürülmüş, şehit edilmiş sonra da ruhları yükseltilmiştir. Hâlbuki bu âyette Hz. İsa'nın yükseltilip kaldırılması öldürülmesine zıt olarak gösterilmiş, öldürülmediğine delil gösterilmiştir. Bu durum gösteriyor ki, Hz. İsa'nın

³⁶³ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 1, s. 426.

³⁶⁴ Mukâtil bin Süleymân, a.g.e., c. 1, s. 268.

³⁶⁵ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 2, s. 702.

³⁶⁶ İbrahim Bayram, "Mustafa Sabri Efendi'nin Mahmûd Şeltût'un Hz. İsa'nın Ref ve Nüzûlü Hakkındaki Fetvasına Eleştirileri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, c. 1, sy. 1 (2014), s. 131.

yükseltilmesi ruh ve bedeni ile yükseltilmesidir. Hz. İsa'nın ölmediğini, hayatta olduğunu göstermektedir.”³⁶⁷

2.1.2. “Ref” Olayının Manevi Olduğunu Savunanlar

Mustafa el Merâgi, Hz. İsa'nın ref'inin ruh ve bedenle birlikte gerçekleştiğine dair Kur'an-ı Kerim'de sarıh delil bulunmadığını savunur. Âl-i İmrân sûresi 55. âyeti, Allah'ın Hz. İsa'yı eceline yetirip öldürdüğü sonra da ref ettirdiği şeklinde anlamamız gerektiğini söyler. O'na göre: “Ref, ölümden sonra ruh için olur ve Allah katında derece yükselmesi manasına gelir. Hz. İdris hakkında da Allah teâlâ, ‘Biz İdris'i yüce bir dereceye yükselttik.’ ifadesini kullanmaktadır.”³⁶⁸ Bazı âlimlere göre, Allah Hz. İdris'i normal bir şekilde öldürdü sonra kendi katındaki yüce bir dereceye yükseltti. Hz. İdris, şehitler ve diğer peygamberler gibi ölmüştür, fakat ruhen diridir. Buna göre Hz. İsa'nın canlı olarak bedeniyle beraber göğe yükselmesine inanmamak vacip değildir. Bunu inkâr eden dinden çıkmış sayılmaz.”³⁶⁹

Süleyman Ateş'e göre Âl-i İmrân sûresi 55. âyette “seni bana yükselteceğim” ifadesindeki yükseltilen ruhtur. Zira ruh beşerin gerçeğidir, cesed yani cisim ise ona emanet edilen bir elbise gibidir. O'na göre, Hz. İsa'nın yükseltildiği gök ma'nevî göktür ve oraya cesedler gidemez, ruhlar gidebilir. Zira orası maddî değildir. Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini söylemeyerek, Allah'a yükseltildiğini söylüyor. Allah'a yükselmek, nezdinde yüksek mevki elde etmek manasına gelir.

Yine Süleyman Ateş'e göre: “Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kanununda değişiklik bulunmadığını söylüyor. İsa'nın, cismiyle göğe yükseltilmesi, Allah'ın arzdan çıkan maddelerin tekrar arza dönecekleri şeklindeki kanununa aykırıdır. Madde, madde olarak ve tabiatında bir değişiklik olmadan, haricî tesirler bulunmadan yukarı kalkmaz. Hiçbir beşere böyle bir şey olmamıştır.”³⁷⁰

Muhammed Esed'e göre: “Bir insanın ref edilme (yukarı çıkartma/yükseltme) fiili Allah'a atfedildiği zaman, mutlaka ‘onurlandırma’ yahut ‘yüceltme’ manalarına gelir.

³⁶⁷ Osman Oral, “Muhammed Zahidü'l-Kevserî'nin Ref ve Nüzül-i İsa Görüşünün Kelâmi Açıdan Değerlendirilmesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c. 13, sy. 1 (2015), s. 361.

³⁶⁸ Meryem, 19/57

³⁶⁹ Seyit Ali Cantürk, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” Adlı Eserinde Hıristiyanlıkla İlgili Değerlendirmeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 55.

³⁷⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, c. 1, ss. 378-79.

Kur’ân-ı Kerîm’in hiçbir yerinde, Allah’ın Hz. Îsâ’yı yaşarken bedensel olarak cennete ‘yükselttiği’ biçimindeki yaygın inancı destekleyen bir açıklama yoktur. Bu ifade Hz. Îsâ’nın Allah’ın özel rahmeti mertebesine yükseltildiğini gösterir ki bu, bütün peygamberlerin faydalandıkları bir lütuftur.”³⁷¹

Mahmut Şeltut’a göre, ölümden sonra gerçekleşen ref’ (yükseltme), cesedin yükseltilmesi değil, derece açısından yükseltilmedir. Yani mânevî bir şeref ve yüceltme işidir. Yine O, âyette geçen “ona” (ileyhi) kelimesini “semâ” (gökyüzü) olarak anlamının, bu Kur’ânî ifadeye bir zulüm olduğunu belirtmiştir.³⁷²

Görüldüğü üzere müfessirlerin çoğunluğu, “*Bilakis Allah, onu kendine yükseltti. Allah, mutlak galip, yüce hikmet sahibidir.*” âyeti ve Hz. Îsâ’nın ölmediğini, canlı olduğunu, kıyametten önce gelip haçı kırarak, domuzu haram kılarak, adaletle hükmedeceğini bildiren hadis-i şerifleri dikkate alarak, Hz. Îsâ’nın ruh ve bedeniyle beraber semâya yükseltildiğinde hemfikirdirler.³⁷³ Bununla beraber Hz. Îsâ’nın öldüğünü ve sadece ruhunun yükseltildiğini, bu yükseltilmenin mânevi bir yüceltme olduğunu söyleyen âlimler de mevcuttur.

Sonuç olarak, Hz. Îsâ’nın ref’i ve nüzûlü hususunda Kur’ân-ı Kerîm’de de Resulüllah’ın hadislerinde de net bir bilgi yoktur. Bu sebeple bu hususları inkar etmek kişiyi imandan çıkarmaz.³⁷⁴

2.1.3. Taberî’nin Değerlendirmesi

Taberî Nisâ sûresinin 156-158. âyetlerindeki izahlarından sonra “Hazreti Îsâ’nın Göğe Yükselişi” diye ayrı bir başlık atmış ve Hz. Îsâ’nın başından geçenleri özetle tekrardan anlatmıştır. Buna göre Yahudiler, Allah teâlâ’nın Hz. Îsâ’yı peygamber olarak göndermesini ve çeşitli mucizeler vermesini çekememişlerdir. Bunlardan dolayı onu yalanlamış ve türlü eziyetler yapmışlardır. Bunun sonucunda o, Yahudilerle beraber yaşayamayıp annesiyle gezmeye başlamıştır. Yahudiler Hz. Îsâ’yı, o dönemdeki putperest Şam genel valisine şikayet etmişlerdir. Hz. Îsâ’nın insanları yoldan çıkardığını ve onları

³⁷¹ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsiri*, çev. Cahit Koçak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret, 1999, c. 1, s. 177.

³⁷² Mahmut Şeltut, “İsa’nın Ref’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Ethem Ruhi Fırlah, c. 23, sy. 1 (1978), ss. 322-23.

³⁷³ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, s. 21.

³⁷⁴ Şeltut, “İsa’nın Ref’i”, s. 324.

idarecilere karşı kışkırttığını söylemişlerdir. Şam valisi buna çok kızmış ve Kudüs'teki temsilcisine mektup yazarak, Hz. İsa'ya karşı tedbir almasını, onu asarak başına dikenler koymasını ve insanları ondan kurtarmasını emretmiştir. Kudüs'teki temsilci, valinin emirlerine uyararak Yahudiler'den bir grubu da yanına alıp, Hz. İsa'nın ve (sayısı belli olmayan) arkadaşlarının bulunduğu eve gitmiştir. Bu gidenler evi kuşatmışlardır. Evin içindeki havarilerden biri ise Hz. İsa'ya benzetilmiş ve bu kişi öldürülüp sonra da asılmıştır. İsa peygamberi ise Allah Teala kendi katına yükseltmiştir. Bu hadise bir Cuma günü ikinci vakti başlayıp Cumartesi gecesi devam etmiştir.³⁷⁵

Taberî, Hz. İsa'nın uyutularak veya öldürülerek değil, ruhen ve bedenen Allah katına yükseltildiğine ve hala hayatta olduğuna inanmaktadır. Zira bu hususta Hz. İsa'nın tekrardan yeryüzüne ineceğine, Deccal'i öldüreceğine, belli bir müddet yaşadktan sonra öleceğine ve Müslümanların onun cenazesini kılıp defnedeceklerine dair Resulullah'tan mütevatir haberlerin bulunduğunu zikretmiş ve bunlara tefsirinde yer vermiştir. O'na göre, Eğer Allah Teâlâ Hz. İsa'yı öldürmüştü olsaydı, onu bir daha öldürmesi mümkün olmazdı. Çünkü Allah, herhangi bir kulunu iki kere öldürmez.³⁷⁶

2.2. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i

İsa'nın göğe yükselmesinden yalnızca Markos'ta "Rab İsa, onlara bu sözleri söyledikten sonra göğe alındı ve Tanrı'nın sağında oturdu."³⁷⁷ şeklinde, Luka'da ise, "Ve onları kutsarken yanlarından ayrıldı, göğe alındı."³⁷⁸ şeklinde bahsedilmektedir. Markos ve Luka dışında ne Matta ne de Yuhanna İsa'nın göğe çekilişinden bahsetmez.

Markos İncilindeki İsa'nın göğe yükseltilmesiyle ilgili bölümün sıhhati hususunda bazı şüpheler dile getirilmiş ve sonradan yapılan bir ekleme olarak değerlendirilmiştir. Eğer bu şüpheler doğruysa, İncillerdeki İsa'nın göğe yükselişi ile ilgili mevcut ve sağlam tek rivâyet Luka İncilindedir ki onun da anlattığı olayları görüp görmediği hususu şüphelidir.³⁷⁹ Luka İncili'ne göre İsa dirildiği gün göğe yükseltilmiştir.³⁸⁰

³⁷⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 165-66.

³⁷⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 272-74.

³⁷⁷ Markos, 16:19

³⁷⁸ Luka, 24:51

³⁷⁹ Maurice Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, 2. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987, s. 167.

³⁸⁰ Luka, 24:50-53

Barnabas İncili'nde İsa'nın göğe yükseltilmesi şu cümlelerle anlatılır: “O zaman kuluna gelen tehlikeyi gören Allah, elçileri Cebrail, Mikâil, (İs)rafil ve Uriel'e İsa'yı dünyadan almalarını emretti. Kutsal melekler gelip, İsa'yı güneye bakan pencereden çıkardılar. Onu götürüp, üçüncü göğe, daima Allah'ı tesbih ve takdis etmekte olan meleklerin yanına bıraktılar.”³⁸¹

Son zamanlarda İsa'nın göğe kaldırılması inancına eleştiriler yapılmıştır. İsa aslında fiziksel manada göğe kaldırılmamış, zira Tanrı yukarıda olmadığı gibi, aşağıda da değildir.³⁸² Bir başka dikkat çekilmesi gereken hususta, İsa'nın dirilişinin yalnızca -bir süre sonra ölümün takip edeceği- bir dirilme olmayıp, tersine Tanrı'nın sağ yanına oturmak için -ki bu sembolik bir olaydır- göğe yükselişiyse sıkı bir biçimde birleşmiş olmasıdır.³⁸³

3. HZ. İSA'NIN NÜZÜLÜ

3.1. Nüzûl-i İsa'ya Delil Olarak Gösterilen Âyetler

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. İsa'nın hayat hikayesi farklı sûrelerde zikredilmiştir. Hz. İsa'nın akıbeti ve bunun sonucunda ortaya çıkan Hz. İsa'nın kıyametin kopmasına yakın vakitte yeniden yeryüzüne geleceğine ilişkin anlayışın Kur'ân'da bulunup bulunmadığı konusu ise onun hakkında ittifak edilemeyen meselelerden biri olmuştur. Nüzûlün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ya da gerçekleşecekse, bunun mahiyetinin ne şekilde vuku bulacağı meselesi geçmişte tartışıldığı gibi günümüzde de hala tartışılmaktadır. Hz. İsa'nın nüzûlünün gerçekleşeceğini söyleyenler, bu konuya ilişkin bazı âyetleri delil olarak öne sürmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm'de sarîh bir şekilde Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne geleceği açıklanmamasına rağmen, bazı âyetlerin nüzul hadisesine dair işaretler içerdiği savunulmaktadır. Nüzûl-i İsa'yı çağrıştıran ve bu hususta delil olarak kullanılan üç âyet mevcuttur. Biz burada nüzûlü kabul eden ve etmeyenlerin görüşlerini belirttikten sonra Taberî'nin bu konu hakkındaki yorumunu aktarmaya gayret edeceğiz.

³⁸¹ Barnaba İncili

³⁸² Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân*, s. 168.

³⁸³ W. Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, 2. bs., İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 167.

3.1.1. “O, Salihlerden Olarak Beşikte İken ve Yetişkinlikte İken İnsanlarla Konuşacak” Ayeti

Hiz. İîsâ'nın nüzûlüne ilişkin tartişılan âyetlerin ilkinin meali şudur: “O, salihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik (kehl) halinde insanlarla konuşacak.”³⁸⁴ Bu âyetin tefsirini yaparken tüm klasik müfessirler, Hiz. İîsâ'nın nüzûlüne gönderme yapmışlar; bu mevzuyla ilgili Rasûlüllah'tan gelen rivâyetlere de bakarak Hiz. İîsâ'nın yetişkin iken insanlıkla konuşmasının (kehl kelimesinden hareketle), Hiz. İîsâ'nın nüzulü sırasında gerçekleşeceğini açıklamışlardır.³⁸⁵

Taberî'ye göre de ilgili âyet, Hiz. İîsâ'nın hayatta olduğunun açık bir kanıtıdır. Çünkü âyette Hiz. İîsâ'nın kemâle ermiş ve yaşlı bir insan iken, diğer insanlarla konuşacağı açıklanmıştır. Bu ise âhir zamanda, Hiz. İîsâ gökten indikten sonra gerçekleşecektir.³⁸⁶

“Kehl” kelimesinden hareketle, İîsâ peygamberin yeniden yeryüzünde bulunacağına ilişkin açıklamanın tatmin edici bir değerlendirme olmadığı da zaman zaman söylenmiştir. Buna göre, Hiz. İîsâ'nın yetişkinlik zamanındaki normal konuşmasını, nüzûl zamanındaki konuşma şeklinde yorumlamak sağlam bir delile dayanmamaktadır. Yetişkinlik halinde yaptığı konuşması peygamberlik yaptığı kısa dönemdeki konuşması olabilir. Bundan dolayı bu âyetten İîsâ peygamberin tekrar yeryüzüne geleceği neticesine ulaşmak metni zorlamaktır.³⁸⁷ Mukâtil b. Süleymân ilgili âyeti bu şekil düşünerek, Hiz. İîsâ'nın yetişkin iken konuşmasını; semâya yükseltilmeden önce, güç ve kuvvetinin kemâle erdiği zamanda insanlarla konuşması olarak yorumlamış ve nüzûle atıfta bulunmamıştır.³⁸⁸ Bu hususta Zemahşerî de, Hiz. İîsâ'nın çocukluk dönemindeki konuşmasıyla, aklının başında olduğu, rüş çığına ulaştığı yetişkinlik dönemindeki konuşmasının arasında bir fark olmadığını, ikisinde de insanlarla peygamber kelâmı ile konuştuğunu belirtmiştir.³⁸⁹

3.1.2. “Ehl-i Kitaptan Her Biri Ölümünden Önce O'na İman Edecektir” Ayeti

³⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/46

³⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l- Kur'ân*, 1997, c. 4, s. 210; (Âl-i İmrân, 3/46).

³⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 264; (Âl-i İmrân, 3/46).

³⁸⁷ Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, s. 196.

³⁸⁸ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 1, s. 264; (Âl-i İmrân, 3/46).

³⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 942; (Âl-i İmrân, 3/46).

Îsâ peygamberin nüzulüne atıfta bulunulan âyetlerin ikincisi: “Ehl-i Kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”³⁹⁰ Müfessirler bu âyeti çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır. Bunun nedeni ise âyette zikredilen iki adılın mercii hususundadır.³⁹¹

Müfessirlerden bazıları, ilgili âyetteki “leyü’minenne bihi” ve “gable mevtihi” ifadelerindeki zamirlerin Hz. Îsâ’ya ait olduğunu belirterek, burada nüzule dair delil olduğunu beyân etmişlerdir. Buna göre anlam, “Kıyâmet günü (alâmet olarak) Hz. Îsâ indiği zaman yaşayan bütün insanlar, onun ölümünden önce muhakkak ona iman edecektir.” şeklinde olmalıdır.³⁹²

İlgili âyette “bihi” ibaresinin Hz. Îsâ’ya, “gable mevtihi” ibaresinin ise Yahudi ve Hıristiyanlara raci olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: “Yahudiler ve Hıristiyanlar, ölüm onlara gelip çatığında, Hz. Îsâ’yı yalanladıkları hususlarda iman ettim der ve böylece ehl-i kitap Hz. Îsâ’nın Allah’ın peygamberi olduğuna iman etmiş olur; fakat onlara bu imanları fayda vermez.”³⁹³

İbn Kesîr, âyetle ilgili çeşitli rivâyetleri zikrettikten sonra, “mevtihi” ifadesinin Hz. Îsâ’ya râci olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Îsâ, kendisi hakkında tefrite düşerek ona ve annesine iftira atan Yahudileri ve ifrâta düşerek onda olmayanı kendisine nispet edip övgüde mübâlağa eden Hıristiyanları yalanlamak için kıyâmet gününden önce yeryüzüne inecektir.³⁹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen de tefsirinde “mevtihi” ibaresinin Yahudi ve Hıristiyanlara yani bütün ehl-i kitaba râci olduğu ve Hz. Îsâ’ya râci olduğundaki manaları rivâyet etmiştir.³⁹⁵

Mukâtil b. Süleymân buradaki ehl-i kitapla kastedilenin Yahudiler olduğunu ve Yahudiler’in kendi ölümlerinden evvel Îsâ peygamberin nebî-rasûl olarak gönderildiğine iman edeceklerini ancak imanlarının onlara bir fayda vermeyeceğini belirtmiştir. Hz. Îsâ ineceği zaman ise Yahudilerden hayatta olanların ona iman edeceklerini belirtmiştir.

³⁹⁰ Nisâ, 4/159

³⁹¹ Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih’in Dönüşü*, ss. 196-97.

³⁹² Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’an*, 1997, c. 5, ss. 552-53; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, ss. 330-32; (Nisâ, 4/159).

³⁹³ Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu’l-Gayb*, c. 8, ss. 409-410; (Nisâ, 4/159).

³⁹⁴ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsîri*, c. 5, s. 1990; (Nisâ, 4/159).

³⁹⁵ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 2, s. 703; (Nisâ, 4/159).

Ayrıca Hz. İ̇sâ'nın saçlarını yağlamış, kırmızı renkte bir elbise giymiş ve kendisiyle Deccal'i öldüreceği bir harbe ile birlikte Efik denilen bir tepeye ineceğini söylemiştir.³⁹⁶

Taberî müfessirlerin ilgili âyet-i kerimeyi çeşitli şekillerde açıkladıklarını belirtmiştir. Buna göre müfessirlerin bazıları bu âyeti: "İ̇sâ, Deccal'ı öldürmek için tekrar yeryüzüne indiğinde Ehl-i kitaptan herkes ona iman edecektir." şeklinde, bazıları "Bütün Yahudiler, ne şekilde olursa olsun, kendi ölümlerinden önce isteyerek veya istemeyerek Hz. İ̇sâ'ya imân edecektir. Hıristiyanlar da böyledir." şeklinde ve diğer bazıları ise "Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların hepsi, kendi ölümlerinden önce Hz. Muhammed'e imân edecektir." şeklinde açıklanmıştır. Taberî, tercihe şayan görüşün birinci görüş olduğunu söylemiştir. Çünkü ikinci görüşte olanlara göre tüm ehl-i kitab, İ̇sâ peygambere inanmasının akabinde ölecektir. Bunu esas aldığımızda ise ehl-i kitaptan ölen kişi için, Müslüman muamelesi uygulamak gerekirdi. Halbuki bütün Müslümanlar Hz. Muhammed'e ve getirdiklerine iman etmeden önce ölen bir ehl-i kitaba, Müslüman değil ehl-i kitab hukuku uygulanacağı hususunda ittifak içindedirler. Çünkü İ̇sâ'ya hakkıyla inanan kişinin Hz. Muhammed de dahil diğer tüm peygamberlere de imân etmesi ve Müslüman olması gerekirdi. İkisinden birine inanan kişinin, diğerini yalanlaması mümkün olmadığına göre, ölen her ehl-i kitaba Müslüman muamelesi uygulanarak, onun yıkanması, cenaze namazının kılınması ve mallarının ergenlik çağına gelmemiş olan çocuklarına veya ergenlik çağına ermiş olan Müslüman çocuklarına bölüştürülmesi, eğer küçük çocuğu veya ergenlik çağına gelmiş Müslüman çocuğu yoksa malının, böyle olan Müslümanlar gibi Beytü'l Mal'a aktarılması gerekirdi. Taberî'ye göre bu da ikinci görüşün yanlış olduğunu göstermiştir. İlgili âyette kastedilenin ise Hz. İ̇sâ'nın Deccal'i öldürmek için yeryüzüne indiği sırada mevcut olan ehl-i kitab olduğunu ve bunların hem Hz. İ̇sâ'ya hem de Hz. Muhammed'e iman edeceklerini söylemiştir. Ayrıca Hz. İ̇sâ gökten inince bütün bâtlı dinlerin ortadan kalkacağını, insanların İslam dininde birleşeceklerini böylece ehl-i kitaptan herkesin Hz. İ̇sâ'ya iman edeceğini belirtmiştir. Müfessirimiz tefsirinin bu bölümünde İ̇sâ peygamberin nüzulü hakkındaki hadis-i şeriflerden birkaç tanesine yer vermiştir. Taberî, üçüncü görüşün doğru olmadığını, ikinci görüşün yanlış olduğunu belirten açıklamalardan anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca ilgili âyetten önceki âyetlerde Hz. Muhammed'den değil, Hz. İ̇sâ, Hz. Meryem ve Yahudilerden bahsedildiği

³⁹⁶ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 1, ss. 426-427; (Nisâ, 4/159).

için “bihi” ifadesindeki zamirin Hz. İsa’yı gösterdiğini söylemenin daha isabetli olduğunu belirtmiştir.³⁹⁷

3.1.3. “O Kıyâmete Bir Alamettir” Ayeti

İsa peygamberin nüzulüne işaret ettiği düşünülen üçüncü âyetse, “O, kıyâmete bir alâmettir...”³⁹⁸ Müfessirler âyet-i kerimedeki “İnnehû” zamirinin mercii ve “Leilmün Lissâati” ibaresi noktasında farklı görüşler ileri sürmüşler ve bazıları bu zamiri, Hz. İsa’nın nüzulüne delil olarak kullanmışlardır.³⁹⁹

Taberî, âyet-i kerimedeki “O” kelimesi ile kastedilenin, bazı müfessirlere göre Hz. İsa olduğunu ve diğer bazı müfessirlere göre Kur’ân-ı Kerîm olduğunu belirtmiştir. “O” kelimesini, Hz. İsa kabul edenlere göre âyetin anlamı “Hz. İsa’nın gökten inmesi kıyâmet alametlerindedir.” şeklinde; Kur’ân-ı Kerîm kabul edenlere göre ise âyetin anlamının “Şüphesiz ki bu Kur’ân, kıyametin kopmasını, alametlerini ve dehşetlerini öğretir.” şeklindedir. Taberî burada, kendisine göre tercihe şayan görüşü söylememekle beraber, âyet-i kerimenin mealini verirken “O” kelimesinden sonra parantez içinde “İsa” yazmış ve aslında görüşünü belirtmiştir.⁴⁰⁰

Mukâtil b. Süleymân da bu âyetteki “O” kelimesini Hz. İsa’nın semâdan nüzülü/inişi olarak yorumlamış, bunun saatin bir ilmi yani kıyâmet için bir alâmet olduğunu söylemiştir.⁴⁰¹

Mevdûdî’ye göre ise bu âyetin siyak ve sibakı dikkate alındığında en makbul görüş: “Hz. İsa’nın babasız doğuşu, çamurdan kuş yapıp ona can üflemesi ve ölüleri diriltmesi vb. mucizelerinin kıyametin alametlerinden olmasıdır.” Bu âyeti, Hz. İsa’nın ikinci gelişinin kıyametin kopacağını gösteren bir âlamet olması şeklinde tefsir eden müfessirlerin yorumlarını kabul etmenin güç olduğunu da belirtmiştir.⁴⁰²

Hayrettin Karaman’a göre: “Kıyamete ait bilgi, ifadesi ve ‘O’ zamiri ile kastedilen Hz. İsa veya onun nüzülü değildir. Çünkü Hz. İsa’dan bahseden âyetler bittikten sonra, 40-

³⁹⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 166-69; (Nisâ, 4/159).

³⁹⁸ Zuhuf, 43/61

³⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1997, c. 4, ss. 527-28; Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu’l-Gayb* c. 19, ss. 540-541; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 7, s. 48 ; (Zuhuf, 43/61).

⁴⁰⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 7, s. 337; (Zuhuf, 43/61).

⁴⁰¹ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, 2006, c. 3, ss. 617-18; (Zuhuf, 43/61).

⁴⁰² Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân: Kur’ân-ın Anlamı ve Tefsiri*, c. 5, s. 285 ; (Zuhuf, 43/61).

44. âyetlerde anlatılan ‘son peygambere tâbi olmanın gerekliliği’ konusuna geçilmiş ve hatta diğer peygamberler de örnek olarak zikredilmiştir. Ayrıca âyetin müşrikler için bir şey ifade etmesi, ‘kıyamet bilgisi veya alameti’nin, görüp anlayabilecekleri bir şey olmasına bağlıdır. Bu âyetler inerken Hz. İsa henüz gelmiş olmadığı için, bu da Hz. İsa değil, Kur’ân-ı Kerim ve Hatemü’l Enbiyâ olan Hz. Muhammed’dir. Müşriklerin yapması gereken ise şeytana değil, kıyametten önce gelen son peygambere kulak verip doğru yolu bulmalarıdır.”⁴⁰³ Süleyman Ateş de ilgili âyet-i kerime için bu minvalde açıklamalar yapmıştır.⁴⁰⁴

3.2. Nüzûl Olayını Kabul Etmeyenler

Nüzûl-i İsa’nın gerçekleşeceği âyetlerde net ve kesin bir biçimde ifade edilmemiştir. Bu sebeple Hz. İsa’nın nüzûlü hakkında lehte ve aleyhte birçok görüş ortaya atılmış ve yorum yapılmıştır. Konunun Kur’ân-ı Kerim’de belirleyici olmaması, hadislere başvurmayı gerektirmiştir. İsa peygamberin nüzûlü hakkındaki hadislerde de ihtilaf ve tartışmalar vardır. Bu tartışmalar rivâyetlerin mütevatir mi, ahad mı olduğu noktasında yoğunlaşmıştır. Rivâyetlerin ahad olduğunu savunanlar, yalnızca bunu savunmakla kalmışlar ve rivâyetlerin birbirleriyle çelişkili olduğunu belirtmişler; fakat savlarını kapsamlı tetkik yaparak ortaya koymamışlardır.⁴⁰⁵

İsa peygamberin nüzûlünü reddedenler umumiyetle aklın bu olayı olanaksız gördüğünü belirtmişlerdir. Bu şekilde düşünenler, Nüzûl-i İsa inancının yabancı kültürlerin etkisiyle İslam’a sızmasını ve Hz. Muhammed’in Hatemü’l Enbiya sıfatına aykırı olmasını gerekçe olarak gösterirler.

Çağdaş düşünürlerden Fazlurrahman, Nüzûl-i İsa fikrinin hicri ikinci yüzyıldan itibaren sünnî inanç sistemi içine girmeye başladığını ve bu inancın İslam’da ilk olarak Şîlik ve Sûfîlik ile birlikte benimsendiğini söylemiştir. Ona göre, o dönemdeki siyasî ve ahlaki açıdan sıkıntılı halk kitlelerini teselli ve memnun edip ümit vermek isteyen bazı kişiler tarafından kurtarıcı Mesih fikri ortaya atılmıştır. Daha sonrasında da ehl-i sünnet tarafından İsa peygamberin ikinci yere dünyaya geleceği benimsenmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 4, s. 782; (Zuhuf, 43/61).

⁴⁰⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990, c. 8, s. 260.

⁴⁰⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, “Hz. İsa’yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, *İslamiyat*, c. 3, sy. 4 (2000), s. 148.

⁴⁰⁶ Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, 3. bs., İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993, s. 341.

Muhammed Hamidullah, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Îsâ'nın Allah tarafından yükseltildiği zikredilmekle beraber, onun tekrardan yeryüzüne ineceğinin anlatılmadığını düşünmektedir. Ona göre, Hz. Îsâ kıyametten önceki zamanda imamlık yapmayacaktır, çünkü onun ilâhi tebliğ görevi Hz. Muhammed'in risaletiyle sona ermiştir.⁴⁰⁷

Hüseyin Atay'a göre, Hz. Muhammed'in vefatının akabinde Hıristiyan kültüründen ve kültüründen İslam kaynaklarına geçen hikayelerden biri de: "Hz. Îsâ'nın ölmediği, göğe çıkarıldığı ve kıyamet kopmadan önce Şam'daki minareden dünyaya ineceğidir. Burada Hıristiyan mitolojisi İslamlaştırılmış ve Müslümanların itikadı arasına girmiştir." Ona göre bazı Müslümanlar, Hz. Muhammed'in büyüklüğünü ortaya koyabilmek için, Hz. Îsâ sağ kalırsa Hz. Muhammed'in ümmetinden olacak şeklinde düşünmüş ve hata etmişlerdir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Îsâ'nın tekrar dünyaya geleceğine dair net bir bilgi yoktur. Hadislerle de iman esasları sabit olmaz. Ayrıca Atay'a göre, Hz. Muhammed geleceğine dair haber vermemiştir.⁴⁰⁸

Ethem Ruhi Fığlalı, siyasi ve idari düzensizlikler, haksızlıklar ve zulümler sebebiyle halkların kendilerini bu durumlardan kurtaracak bir "kurtarıcı" düşüncesi ile yaşadıklarını belirtmektedir. Bu halklara göre ise hayal ettikleri bu kurtarıcının birtakım olağanüstü özellikler taşıması gerekir ki, bunlardan biri de o kurtarıcının ölümünden sonrasının diğer insanlar gibi olmamasıdır. Bu gibi düşünceler gerçekle bir alakası olmamasına rağmen, halk kitlelerini psikolojik açıdan rahatlatır. Bu hal olayların neden sonuç alakasını oluşturamayan toplumlar için genellikle gerçekleşen değişmez olaydır.⁴⁰⁹

Süleyman Ateş'e göre, Hz. Îsâ'nın göğe çıktığına ve kıyamete yakın bir zamanda ineceğine dair yakîn (kesin bilgi) ifade edecek bir haber yoktur ve bu husustaki rivâyetlerin hepsi âhâd haberlerden ibarettir. Kesinlik içermeyen bu haberlerle ise itikad sabit olmaz. Ateş Hz. Îsâ'nın ineceğine ve İslâm şeriatıyla amel edeceğine dair hadisler doğru ise bunlar şöyle te'vil edilebileceğini belirtir: "Bir peygamberin dini yaşadıkça kendisi manen yaşamaktadır ve Îsâ'nın fikriyatını Yahudiler öldürememişlerdir. Bilakis onun tebliğleri yayılmış, Yahudiliğe hakim olmuştur. Onun ruhunu temsil eden ümmeti, bir gün ismen olmasa bile manen Hz. Muhammed'in fikriyatını benimseyecek, onları

⁴⁰⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara: İrfan Yayıncılık, 2003, c. 1, ss. 634-35.

⁴⁰⁸ Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar 1*, Ankara: Atay Yayınevi, 1997, ss. 43-54.

⁴⁰⁹ Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 315.

uygulayacaktır. Nitekim XX. asrın son yarısında Avrupa’da İslâm’ın sesi yavaş yavaş duyulmaya başlamıştır. Afrika’da İslâmiyet süratle yayılmaktadır. İslâm olduğu gibi anlatıldığı takdirde Avrupa’da ve dünyanın her tarafında hakim duruma geçeceğine şüphe yoktur. Ateş, sahih âyetleri ahad haberlere dayanarak te’vil etmek yerine bu hadisleri te’vil etmenin daha doğru olduğunu belirtmiştir.”⁴¹⁰ Ateş sözlerine devam ederek: “Bizim gökten İsâ’nın inmesini, ortadan kaybolmuş imamın çıkmasını veya mehdinin gelmesini beklemeye ihtiyacımız yoktur. İslâm kıyamete kadar baki olan son din, onun güçlenmesine yardım eden ve onun uğrunda canını feda etmeye hazır her Müslüman İsâ, imam veya mehdidir.” Ateş, Hz. İsâ’nın bugün geldiğini varsaysak bile, ona Müslümanların da Hıristiyanların da inanmayacağını, insanların yerleşmiş inançlarının kolayca bırakmayacağını bundan dolayı da İsâ veya Mehdi beklemeye gerek olmadığını savunmuştur.⁴¹¹

Müfessirlerin geneli, Hz. İsâ’nın ölmediği ve Allah’ın onu yanına yükselttiği görüşünü savunurlar. Bazı yazarlar bunun Kur’ân-ı Kerim ile bağdaşmadığını düşünürler. Zira Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de Âl-i İmrân suresi 55. ve Mâide suresi 117. Âyetlerde Hz. İsâ’yı öldürdüğünü açıkça zikretmektedir. Enbiyâ suresi 34. âyetindeki “Ey Muhammed, senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik” cümlesi de Hz. İsâ’nın öldüğünü net bir şekilde kanıtlamaktadır. O halde Hz. İsâ’nın ölmediğini ve ahir zamanda yeryüzüne ineceğini savunmak, Kur’ân-ı Kerim’e karşı durmak sayılabilir.⁴¹²

Bütün bunlarla beraber İslâm âlimleri pek çok ilmi araştırmada nüzul-i İsâ’dan bahsetmiş ve bazıları şu noktada birleşmişlerdir: “Nüzûl-i İsâ meselesi haktır. Kur’ân ve sünnet ile sabittir. Kıyamet alâmetlerinden birisidir. Gelecekle ilgili bir haberdir. Hz. Peygamber ve sahabe zamanından günümüze kadar sahih itikat şeklinde gelmiştir. Bu yüzden İsâ’nın (a.s.) nüzûlüne inanmak vaciptir. Kainattaki birtakım garip olaylara ve tabii güzelliklere bakan bir kimsenin nüzûl olayını tuhaf karşılaması mümkün değildir. Sahih bir akılda bunu muhal görmemektedir...”⁴¹³

⁴¹⁰ Ateş, *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, c. 1, ss. 383-84; (Âl-i İmrân, 3/55).

⁴¹¹ Ateş, *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, c. 1, ss. 669-70.

⁴¹² Salih Akdemir, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim’e Göre Hz. İsâ*, 1. bs., İstanbul: Kuramer, 2016, s. 187.

⁴¹³ Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih’in Dönüşü*, s. 241.

Görüldüğü gibi nüzul-i İsa meselesi eskiden olduğu gibi günümüzde de çözüme kavuşturulmuş değildir. Biz burada konu hakkındaki görüşleri ve Taberî'nin görüşlerini vermekle yetindik. En doğrusunu Allah bilir.

3.3. İnciller'e Göre Hz. İsa'nın Nüzûlü

Matta İncili İsa'nın ikinci gelişinden açıkça bahsetmektedir: "O günlerin sıkıntısından hemen sonra, güneş karacak, ay ışık vermez olacak, yıldızlar gökten düşecek, göksel güçler sarsılacak. O zaman insanoğlunun belirtisi gökte görünecek. Yeryüzündeki bütün halklar ağlayıp dövünecek, insanoğlunun gökteki bulutlar üzerinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler."⁴¹⁴ Bu olaylar İsa'nın geliş belirtileri olarak belirtilmiş ve onun beklenmedik bir saatte geleceği zikredilmiştir.⁴¹⁵ İnciller'de İsa'nın gelişinin, hem yakın bir zamanda olacağı,⁴¹⁶ hem de uzak bir tarihte savaşlar, kıtlıklar ve depremler gibi kozmik hadiseler olduğunda, putperestlik yaygınlaştığında gerçekleşeceği belirtilmiştir.⁴¹⁷

Yuhanna İncili'nde ise İsa'nın ikinci gelişinden açıkça bahsedilmemekle beraber İsa, Mesih⁴¹⁸ ve kurtarıcı⁴¹⁹ olarak sunulmuştur. Pavlus'un bazı mektuplarında İsa'nın ikinci geliş hakkında bilgiler vardır.⁴²⁰ Pavlus İbraniler'e mektubunda Mesih'in gelişinin yakın olduğunu belirtmiştir.⁴²¹

Pavlus'un Selanikliler'e birinci mektubunda: "Rabb'in kendisi, bir emir çağrısıyla, başmeleğin seslenmesiyle ve Tanrı'nın borozanıyla gökten inecek. Önce Mesih'e ait ölümler dirilecek. Sonra biz yaşamakta olanlar, hayatta olanlar, onlarla birlikte Rabb'i havada karşılamak üzere bulutlar içinde alınıp götürüleceğiz. Böylece sonsuza dek Rab'le birlikte olacağız."⁴²² şeklinde anlatılan İsa'nın tekrar gelişinin, doğuda çakıp batıya kadar

⁴¹⁴ Matta, 24:29-30; Markos, 13:24-26

⁴¹⁵ Matta, 24:44; Luka, 12:40

⁴¹⁶ Matta 3:2; 4:17; 10:7

⁴¹⁷ Matta, 24:4-16; Luka, 21:7-27

⁴¹⁸ Yuhanna, 12:34

⁴¹⁹ Yuhanna, 12:47

⁴²⁰ Pavlus'tan Selanikliler'e 1. Mektup, 4:15-16; Pavlus'tan Romalılara Mektup, 13:11; Pavlus'tan Filipinliler'e Mektup, 1:10-11

⁴²¹ İbraniler'e Mektup, 10:37

⁴²² Pavlus'tan Selanikliler'e 1. Mektup, 4:15-16

her taraftan görülen şimşekler gibi gerçekleşeceği söylenen Matta'nın aksine,⁴²³ gizli gerçekleşeceği belirtilmiştir.

Îsâ, Yüksek Kurulun önüdeyken Başkahin ona “Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?” diye sorduğunda O, söylediklerinin doğru olduğunu, üstelik bundan sonra insanoğlunun Kudretli olanın sağında oturduğunu ve göğün bulutları üzerinde geldiğini göreceklarını söylemiştir.⁴²⁴

Hıristiyanlıkta Îsâ'nın dünyanın sonuna doğru geleceğine, kendisine inanan taraftarlarını başarıya ulaştıracağına inanılmaktadır. Günümüzde bile çağdaş Batı toplumlarında, kalan vazifesini tamamlamak için Îsâ'nın tekrar dünyaya gelmesi beklenen Mesih olduğu inancı canlılığını korumaktadır.⁴²⁵

4. HZ. ÎSÂ'NIN MESİHLİĞİ

Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde Hz. Îsâ için Mesih sıfatı zikredilmiştir.⁴²⁶ Taberî'ye göre Hz. Îsâ için Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen “Mesih” sıfatı, onun günahlarından arındığını ve kötülüklerinin silinip temizlendiğini belirtmek için verilmiştir.⁴²⁷

Taberî, Mesih kelimesi üzerinde çok ince tahliller yapmıştır. Taberî'ye göre Mesih sıfatı, dokunma ve silme anlamına gelen “مسح” (Me-Se-Ha) kökünden türetilmiştir. Bazı müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'de geçen İsmail, İshak, Musa ve İsa gibi peygamberlerin isimlerinin Arapça'ya diğer dillerden geçtiğini delil göstererek; Mesih kelimesinin etimolojisinin, İbranice veya Süryanice “Meşih” kelimesi olduğunu; fakat Arapça'ya “Mesih” olarak geçtiğini söylemişlerdir. Fakat Taberî Mesih kelimesinin isim değil sıfat olduğunu ve Kur'ân-ı Kerîm'de Arapça'nın haricinde herhangi bir lügatteki sıfat bulunmadığını belirterek, bu yabancı etimolojiyi kabul etmemiştir. Zira ona göre Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça göndermiştir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan ve Arapça olmayan kelimelerse Arap olmayan peygamberlerin isimleridir, sıfatları değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı dillerden alınan isimlerin zikredilmesinde ise bir sakınca yoktur. Fakat burada “Mesih” kelimesinin Arapça değil başka bir dilden

⁴²³ Matta, 24:27

⁴²⁴ Matta, 26:63-64

⁴²⁵ Abdurrahman Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, ts, s. 108.

⁴²⁶ Âl-i İmrân, 3/45; Tevbe, 9/30-31; Mâide, 5/75; Nisâ, 4/171-172.

⁴²⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 2, s. 263, (Âl-i İmrân, 3/45); et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 177, (Nisâ, 4/171).

olduğunu söylenirse, Allah'ın Araplara anlamayacakları bir sıfatı zikrettiğini söylemiş olunur ki bu da, konuşan bir şahsın kendisini dinleyenlere anlamayacakları şeyleri söylemesi olur. Bu ise Yüce Allah'a yakışmaz.⁴²⁸

Taberî'nin Mesih kelimesine yüklediği mana, Yahudi ve Hıristiyanların eski ve yeni ahitte kelimeye yükledikleri manaları dışarıda bırakmıştır. Taberî'nin bu kelime üzerinde yaptığı yorum, tamamen bir Müslüman yorumudur.⁴²⁹

Ateş'e göre, ilk defa Âl-i İmrân suresi 45. âyette Hz. İsa, Mesih sıfatıyla anılmıştır. Mesih kelimesinin Arapça olduğunu kabul eden Müfessirler, bu kelimeye çeşitli anlamlar vermişlerdir. Hz. İsa'ya, "ayağının altı dümdüz olduğu, hiç çukurluk bulunmadığı için, çok seyahat ettiği için, elini sürdüğü her hastayı şifaya kavuşturduğu için, kendisi bereketle meshedildiği için, meshedilerek kirlerinden arındığı için, annesinden yağ sürülmüş olarak doğduğu için" Mesih dediği rivâyetler arasındadır. Bu manaları tefsirinde zikretmekle beraber Ateş, Mesih kelimesinin İbranice meşih veya mesiya kelimesinden geldiği görüşünü daha doğru bulmaktadır. Peygamber Samuel, Allah'ın emriyle kral yaptığı Saul'un (Tâlut) başına yağ döküp meshetmiş: "Kendi mirası üzerine reis olarak Rab seni meshetti" demiştir. O günden sonra bu uygulama âdet olmuş ve İsrail krallarına Mesih ünvanı verilmiştir. Yahudiler Hz. İsa'ya da alay etmek için Mesih demişlerdir.⁴³⁰

Çalışmamın ikinci bölümünde üç büyük dinde de ihtilafli bir husus olan Hz. İsa'nın akıbetini Taberî'nin tefsirine göre ve diğer bazı müfessirlerin düşüncelerine de yer vererek açıklamaya çalıştım. Çalışmamın üçüncü ve son bölümünde ise Taberî'nin tefsirinde Hıristiyanlar ve Hıristiyanlık ile ilgili özellikle eleştirdiği hususları ele alacağım.

⁴²⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 177-78; (Nisâ, 4/171).

⁴²⁹ Aydın, "Taberî Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış", s. 21.

⁴³⁰ Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, c. 1, ss. 375-76; (Âl-i İmrân, 3/45).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ'NİN TEFSİRİNDE HİRİSTİYANLIK ELEŞTİRİSİ

1. HZ. İSA'NIN TANRISALLIĞI VE TESLİS DOĞMASI

Teslîs, sözlükte “üçleme” manasını; İslâm geleneğinde Hıristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) ilahlık anlayışını ifade eder. Kitâb-ı Mukaddes'te teslis kelime veya doktrin olarak mevcut değildir. “Teslîs kelimesi ilk defa Antakya Patriği Teofilos tarafından yaklaşık 180 senesinde bugün anlaşılan anlamda teslis doktrinini kastetmeden Tanrı, Tanrı'nın kelimesi ve Tanrı'nın hikmeti (ruhu) biçiminde kullanılmıştır. İlk kilise babalarından Irenaeus (II. Yüzyıl), oğul ve ruhu tek bir Tanrı'nın (baba) farklı görünüşleri biçiminde yorumlamıştır. İlk Latin kilise babası Tertullian (ö. 225), bir asır sonra doktrin haline gelecek olan teslis inancını belirleyecek şekilde ilahlıktaki üç unsurdan bahsetmiş, bunların özde bir; fakat şahsiyet olarak ayrı olduğunu ve bu şahsiyetlerden her birinin kâinatın yaratılışında farklı birer vazife icra ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre ilk şahsiyetin (baba) görevi yaratma, ikinci şahsiyetin (oğul) görevi kurtarma, üçüncü şahsiyetin (kutsal ruh) görevi ise kutsamadır. İmparator Konstantinos kararıyla, 325 yılında İznik'te tüm piskoposların katılımıyla (ekümenik) bir konsil toplanmış ve bu konsilde oğulun baba ile aynı tabiata sahip olduğu dolayısıyla da ilah olduğu tezi kabul görmüştür. Arius bu tezi reddetmiş ve tek mutlak ilâhi ilke olarak babanın yani tekin hakimiyetini esas alan bir ilahlık anlayışını savunmuştur. Ona göre oğulun ezeli olması mümkün değildir. Bu şekilde Arius teslisteki ilk ilkenin mutlak ilahlığını ve ezeliğini savunmuş, ikinci ilkenin baba ile aynı tabiata değil sadece benzer tabiata sahip bulunduğunu söylemiştir. Arius'un bu düşünceleri Ariusçuluk adı altında VI. yüzyıla kadar varlığını devam ettirdikten sonra tarihe karışmıştır. Hıristiyanlığı resmî din haline getiren İmparator I. Theodosios döneminde İstanbul'da toplanan ikinci ekümenik konsilde (381) teslîsdeki üçüncü unsur olan kutsal ruhun da oğul gibi ilâhî tabiata sahip bulunduğu görüşü karara bağlanmıştır. Bu ilk iki konsilin kararları neticesinde teslîsi meydana getiren baba, oğul ve kutsal ruhun aynı özden geldiği ve hepsinin birer ilah olduğu tezi kabul edilmiştir. Kadıköy konsilinde ise İsa'nın tek bir

şahsiyette ilâhî ve insanî iki ayrı tabiata sahip bulunduğu, yani aynı anda hem tam bir insan hem tam bir ilah ve Meryem'in de Tanrı'nın annesi olduğu görüşü kabul edilmiştir.”⁴³¹

Yahudilik'te tektanrıcılık etkinliğini göstermesine karşın bunun gibi bir anlayıştan çıkmış Hıristiyanlık'ta teslisin bulunması İsa'nın tanrılaştırılmasının teolojik bir sonucu olarak görülmektedir. Kutsal Ruh'un da ayrı bir ilâhî varlık olarak kabul edilmesi, üç ayrı tanrı meydana getirmiştir. Bu duruma çare bulmak için, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir uluhiyetin üç ayrı tezahürü olduğunu içeren teslis formülü bulunmuştur. Hıristiyanlara göre bu formül yalnızca beşer aklıyla değil; sadece ilhamla anlaşılabilir gizemdir. Bu sebeple teslîs, “izah edilmesi zor, fakat inanılması gerekli bir sır” şeklinde kurallaştırılmıştır. Burada şunu belirtmekte de fayda vardır ki teslis, Hıristiyanların ilk defa buldukları bir doktrin de değildir. Hıristiyanlıktan önce Sümerlerde Anu-Enlil- Ea; Mısır'da Osiris-Isis-Horus; Hinduizmde Brahma-Vişnu-Şiva; Tibet'te Om-Ha-Hum ve Eski Yunan'da Zeus-Hera-Apollo biçiminde bazı dinlerde ve felsefi-teolojik cereyanlarda dikkat çekmektedir.⁴³² Görüşlerinin benzerliğinden dolayı Teslis akidesinin kaynağının, Yeni Eflatunculuk olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Bu felsefi akımın kainatın oluşu ve meydana gelişiyle ilgili düşünceleri şöyledir: “Allah, eşyayı tesis edendir. Yarattıklarının özelliklerinden bir özellik ile vasıflandırılmaz. Cevher ve araz değildir. Bizim fikrimiz gibi bir fikir ve irademiz gibi bir irade değildir. Kendisine layık olan bütün kemal sıfatları ile muttasıftır. Vücut nimetini bütün eşya üzerine akıtmıştır. Bir mucide ihtiyacı yoktur. Allah'tan ilk sadır olan, ondan doğuma benzer şekilde ortaya çıkan 'akıl'dır. Bu aklın üretim kuvveti vardır; ancak kendisinden sadır olduğu Allah gibi değildir. Akıldan bütün ruhların birliği olan 'ruh' sadır olmuştur. Allah-akıl-ruh şeklinde bu üçten, diğer şeyler ve onlardan da diğerleri sadır olmuştur.”⁴³³

Hıristiyanlar, bir insanın babası olmadan dünyaya gelmesinin, anadan doğma körü, alacalıyı iyileştirmesinin ve ölüleri diriltmesinin mümkün olmadığını düşündükleri için

⁴³¹ Waardenburg, “Teslis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, c. 40, ss. 548-549.

⁴³² Küçük, Tümer, *Dinler Tarihi*, ss. 252-53.

⁴³³ Abdülvahid Vafi, “Hıristiyan İnançının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Hidayet Işık, sy. 6 (1996), ss. 391-92.

Hız. İsa'ya tanrılık atfetmişlerdir. Oysaki mucizeler peygamberlerin risaletini kanıtlamak için, Allah'ın izni ve yaratması ile meydana getirdikleri olağanüstü hadiselerdir.⁴³⁴

Günümüzdeki Hıristiyanlar'ın Hız. İsa hakkındaki genel kanaati şöyledir: İsa, baba, oğul ve Ruhul Kudüs şeklinde isimlendirilen üç unsurdaki oğul unsuru olarak kabul edilmekte ve üç ilahtan biri sayılmaktadır. Hıristiyanlar İsa'nın hem ilah olduğunu, hem de yiyip içtiğini, yatıp uyduğunu ve en sonunda da asılıp öldürüldüğünü kabul ederler ki bu Taberî'ye göre bu acayip derecede şaşırılacak bir durumdur. Çünkü bu sayılanlar bir ilahın değil bir insanın sıfatıdır. Yine Hıristiyanlar, Hız. İsa'nın önce Hız. Meryem'in rahminde oluşup sonra doğduğuna inanırlar. Fakat nasıl bir ilah bir kadının rahminde oluşup, sonra da doğabilir, bunu düşünmezler. Taberî, İslam dininin ise bütün aşırılıkları yasaklayıp, hakkaniyet ve insafa uyulmasını emrettiğini söylemiştir.⁴³⁵

Hız. İsa, Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından farklı şekillerde algılanan dinî bir figürdür. Hıristiyanlara göre teslisin ikinci unumu ve Allah'ın oğul olarak kabul edilen Hız. İsa; Müslümanlarca insanoğul ve Allah'ın insanlara gönderdiği peygamberlerden biri olarak kabul görmektedir.

Son dönemlerde yapılan araştırmalar İsa'nın bizzat kendisinin "Tanrı veya Kutsal Teslis'in ikinci şahsı olan Tanrı'nın Oğul" olmadığını, bilakis "insanoğul" olduğunu öğrettiğini ortaya koymuştur. Hız. İsa'nın bizzat kendisinin Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu bildirdiği Müslüman polemikçilerin temel tezlerinden biri olmuştur.⁴³⁶

Yeni Ahit metinlerinden Sinoptik İncillerde teslise dair tek cümle, Matta İncili'ndeki: "Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin."⁴³⁷ şeklinde bulunan cümledir. Teslisin öğelerinin açık bir şekilde beraber zikredildiği bu cümlenin, Matta İncili'nin genel yapısıyla çok uyumlu olmadığı ve büyük ihtimalle İsa'nın ölümünden sonra, teslis akidesinin ortaya çıktığı bir dönemde İncil metnine katıldığına yönelik çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.⁴³⁸

⁴³⁴ Veli Ulutürk, *Kur'an'da Ehl-i Kitab*, 1. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, s. 26.

⁴³⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 179.

⁴³⁶ İbrahim Kaplan, "Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Polemik Geleneği", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy. 5 (2010), ss. 178-80.

⁴³⁷ Matta, 28:19

⁴³⁸ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 62.

Sinoptik İncillerden Markos'ta ise cümle şeklinde değil, fakat “Tanrı'nın oğlu İsa Mesih” biçiminde hitap olarak geçer.⁴³⁹

İnciller'de -Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi-, baştan sona Allah'tan başka ilah olmadığı ve dolayısıyla O'na ortak koşmanın en büyük günah olduğu inancı vurgulanmaktadır. Hz. İsa da aynı hakikati bildirmiştir. Fakat Pavlus'la beraber başlayan kurtuluş geleneğine göre, Hz. İsa yalnızca bir beşer veya Allah'ın elçisi değil; Allah'ın oğlu olması sebebiyle aynı zamanda bir ilahdır. Pavlus özellikle öğrencileri Luka ve Markos aracılığıyla kurtuluşla ilgili düşüncelerini İnciller'e yansıtmıştır. Bununla beraber Sinoptik İncil yazarlarının Hz. İsa'yı ilah olarak addetmekten şiddetle kaçınmaları dikkat çekicidir. Hz. İsa'dan ilah olarak bahseden tek İncil Yuhanna İncilidir. Yuhanna İncili dışında Pavlus'un ve İnciller'deki diğer bazı kişilerin mektuplarında da Hz. İsa'nın Tanrı olarak adlandırıldığını görülmektedir.⁴⁴⁰

Hıristiyan kutsal kitabında Teslis akidesinin kaynağı olarak kabul edilen cümleler şunlardır:

“Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı.”⁴⁴¹ Kilise için Söz ile kastedilen İsa'dır ki, onun tanrılığı cümlede apaçık belirtilmiştir.⁴⁴²

“Söz, insan olup aramızda yaşadı. O'nun yüceliğini –Baba'dan gelen, lütuf ve gerçeğe dolu biricik Oğul'un yüceliğini- gördük.”⁴⁴³

“Nasıl ki ey Baba sen bendesin ve ben sendeyim, onlar da bizde olsunlar da beni sen gönderdiğinde dünya iman etsin.”⁴⁴⁴

Hıristiyanlar, İncillerde İsa için zikredilen “Allah'ın oğlu” tabirinden hareketle Allah'ın, Hz. İsa'nın bedenine girerek oraya yerleştiğini ve İsa'nın vücudunda insanlara tecelli ederek görüldüğünü, dolayısıyla Hz. İsa'nın ilahlaştığını kabul etmektedirler. Halbuki şunu belirtmek gerekir ki, İncillerde İsa kastedilerek kullanılan “Allah'ın oğlu” ifadesi,

⁴³⁹ Markos, 1:1

⁴⁴⁰ Salih Akdemir, *Hıristiyan Kaynaklarına ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, ss. 92-93.

⁴⁴¹ Yuhanna, 1:1-3

⁴⁴² Akdemir, *Hıristiyan Kaynaklarına ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, s. 94.

⁴⁴³ Yuhanna, 1:14

⁴⁴⁴ Yuhanna, 17:21

onun ilah olduğunu göstermez. Çünkü İncillerdeki, “Allah’ın oğlu” ve “Babanın oğlu” gibi bu ifadeler yalnızca Hz. İsa için değil, herkes için de kullanılmaktadır. Örneğin: *“Düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki göklerde olan babanızın oğulları olasınız.”*⁴⁴⁵ Yani “Allah’ın oğlu” veya “Baba’nın oğlu” olmak sadece Hz. İsa için geçerli olan bir ayrıcalık değil, tüm inananlara aittir. İncillerde İsa kastedilerek, ilahlığı ve beşeriliği gösteren birçok işaret bulunmaktadır. Fakat İsa’nın beşeriliğini gösteren emareler daha inandırıcıdır. Nitekim İmam-ı Gazzali, Hz. İsa için kullanılan bu tabirleri incelemiş, “İnsanoğlu” ibaresinin zahiri manasını almış ve “Allah’ın oğlu” ibaresini tevil etmek gerektiğini saptamıştır. Bu tespit sonucu İncillerde geçen “Allah’ın oğlu” deyimiyle mecazen, O’nun yegâne sevgili kulu denilmek istenildiğini belirtmiştir.⁴⁴⁶

Teslis akidesi, İslâm tevhid inancına zıt düştüğü için reddedilmiş ve bu husus her zaman Hıristiyanlığa karşı yapılan eleştirilerin başında gelmiştir. Taberî ise, tefsirinde Hz. İsa’nın Tanrısallığı ve Teslis doğması üzerinde detaylıca durmuştur. Kur’ân’da: *“Şüphesiz ki: ‘Allah ancak Meryemoğlu İsa Mesih’tir.’ diyenler kafir olmuşlardır. Ey Muhammed, de ki: ‘Allah, Meryemoğlu İsa Mesih’i, anasını ve bütün yeryüzündekileri helak etmek isterse ona kim engel olabilir? Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah’a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir.”*⁴⁴⁷ Taberî ilgili âyetin tefsirinde, Hıristiyanların Meryemoğlu İsa Mesih’in Tanrılığını savunarak hakikati gizlemeye çalıştıklarının ve böylelikle Allah’a iftirada bulduklarının bildirildiğini söylemiştir. Ardından İsa’nın, ilahlaşmasının aklen imkansız olduğu bildirilmiştir. Eğer İsa iddia edildiği gibi Allah olsaydı, elbette ki Allah’ın yok etme emrine karşı gelirdi. Ama o, diğer insanlar gibi bir insandır.⁴⁴⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de, Mâide sûresi 75. âyette: *“Meryemoğlu İsa Mesih de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dosdoğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz. Sonra bak nasıl yüz çeviriyorlar?”*⁴⁴⁹ buyrulmuştur. Taberî, âyetin tefsirinde Hz. İsa’nın da diğer peygamberlerin bir anneden doğdukları gibi bir anneden doğduğunu, onun Meryem’in

⁴⁴⁵ Matta, 5:44-45

⁴⁴⁶ Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, s. 325.

⁴⁴⁷ Mâide, 5/17

⁴⁴⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 253.

⁴⁴⁹ Mâide, 5/75

ođlu olduğunu ve bir anneden doğmanın yaratan Allah için değil yaratılan insan için söz konusu olduğunu belirtmiştir. Yine Allah'ın onun vasıtasıyla birtakım mucizeler gösterdiğini, Hz. İsa'nın da Hz. Meryem'in de yaşamlarını devam ettirebilmek için yiyip ićen ve beşeri ihtiyaçlarını gidermek zorunda olan varlıklar olduklarını ve böyle varlıkların ilah kabul etmenin şaşkınlık ve sapıklık olduğunu belirtmiştir. Taberî kafir olan Yahudi ve Hıristiyanlar'ın, Allah'ın peygamberleri hakkında iftiralar attıklarını belirtmiştir.⁴⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de Mâide sûresi 73. Âyetinde: “Şüphesiz ki: ‘Allah, üç ilahın üçüncüsüdür.’ diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa tek bir ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse şüphesiz onlardan, inkâr edenlere can yakıcı bir azap isabet edecektir.”⁴⁵¹ buyrulmuştur. Taberî, Hıristiyanların Yakubiler, Melkaniler ve Nasturiler biçiminde üç mezhebe ayrılmadan önce “Tanrı üç ilahın üçüncüsüdür.” diye düşündüklerini söylemiştir. Onlara göre kadim olan ilah, bir cevher ve üç unsurdan oluşmaktadır. Üç unsurdan biri, başka birinden doğmayan, fakat çocuk sahibi olan “baba”, diğeri babadan meydana gelen, fakat çocuk sahibi olmayan “oğul”, üçüncüsü ise baba ile oğul arasında araç olan “eş”(zevc)tir.⁴⁵² Taberî, burada Doğu-Batı kiliseleri arasında 1054 senesine kadar gelen, iki kilise arasında bölünmeye götüren ve çok önemli bir Hıristiyan teolojisi problemi olan filique problemine işaret etmiştir. Bu problemin sonucu olarak Doğu kiliseleri, kutsal-ruhun sadece Babadan çıktığına; Batı kiliseleri ise kutsal-ruhun hem Babadan hem de oğuldan çıktığına inanmaktadır. Taberî'nin bu âyet-i kerimenin tefsirindeki görüşü ise Katolik Hıristiyanlığının yani Batı kiliselerinin kabul ettiği görüşle uyum göstermektedir.⁴⁵³

Kur'an-ı Kerim'de: “Allah, ‘Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin.’ dedin?’ buyurduğu zaman o şu cevabı verir: ‘Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.’”⁴⁵⁴ buyrulmuştur. Taberî'ye göre Allah Teâlâ Hz. İsa'ya bu soruyu göğe kaldırdığı zaman sormuş ve dolayısıyla da âyette

⁴⁵⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 353-54.

⁴⁵¹ Mâide, 5/73

⁴⁵² et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 352-53.

⁴⁵³ Aydın, “Taberî Tefsiri’ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış”, s. 23.

⁴⁵⁴ Mâide, 5/116

geçmişte yaşanmış bir olay bizlere bildirilmiştir. Yine Taberî, Allah Teâlâ'nın bu âyetteki sorunun cevabını bildiği halde neden Hz. İsa'ya bunu sorduğunu iki şekilde izah etmiştir. Buna göre Allah, Hz. İsa'ya kavminin kendinden sonraki ahvalini bildirmek için veya Hz. İsa'yı bu gibi şeylerin çok tehlikeli olduğunu hatırlatarak sakındırmak için bu soruyu sormuştur. Bu âyet-i kerimenin yorumunda Taberî, Hz. Meryem'i Hz. İsa ile birlikte teslisin bir uknumu kabul etmiştir. Yani Taberî'ye göre bu âyet, tüm Hıristiyanların Teslis inancının Baba-Oğul-Meryem biçiminde olduğunu söylemektedir. Bu görüş Hıristiyanların günümüzdeki teslis inancını tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu âyet-i kerimenin teslisle ilgili olduğunu düşünenler mevcuttur; fakat Taberî, tefsirinde bu hususta ileriye gitmemiş ve bu âyetin genel anlamda teslis credosunu veya Hıristiyan mezheplerindeki teslis inançlarının değişimini gösteren bir âyet olmadığını düşündüğünü tefsirinde okuyucuya hissettirmiştir.⁴⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de Nisâ sûresi 171. âyette: *“Ey kitap ehli, dininiz hususunda aşırı gitmeyin, Meryemoğlu İsa Mesih Allah'ın sadece peygamberidir. Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve ondan bir ruhtur. Allah'a ve peygamberine iman edin. 'Allah üçtür' demeyin. Bundan vazgeçin. Sizin için daha hayırlıdır. Allah ancak bir tek ilahdır. O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Vekil olarak Allah yeter.”*⁴⁵⁶ buyrulmuştur. Taberî âyetin tefsirinde, Hıristiyanların “İsa, Allah'ın oğludur.” sözünün bâtil ve haddi aşma olduğunu belirtmiştir. Yine Allah'ın ne çocuğunun olduğunu, ne de babasının olduğunu, O'nun çocuk edinmekten münezzehtir olduğunu ve Hz. İsa'nın yalnızca peygamber olduğunu belirtmiştir. Âyet-i kerîmede Hıristiyanlara ilahlarının üç olduğunu söyleyerek Allah'a karşı yalan söylemekten vazgeçmeleri de söylenmiştir.⁴⁵⁷

Kur'an-ı Kerim'de, *“Şüphesiz: 'Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir.' diyenler kâfir oldular. Oysa Mesih onlara: 'Ey İsrailoğulları, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları da yoktur.”* buyrulmuştur.⁴⁵⁸ Taberî, âyet-i kerîmede “Allah Meryemoğlu İsa Mesih'tir.” diyenlerin Hıristiyanların Yakubiler fırkası olduğunu belirtmiştir. Yakubiler'in, kul olan, soyu belli,

⁴⁵⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 455-56.

⁴⁵⁶ Nisâ, 4/171

⁴⁵⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 177.

⁴⁵⁸ Mâide, 5/72

annesi belirli beşer Hz. İsa'ya ilahlık ve Allah'a da babalık isnad ettiklerini ve İsrailoğullarının Allah'a verdikleri sözü bozduklarını belirtmiştir. Ayrıca İslam inancına göre, başka bir dini kabul eden herkesin kafir olduğunu, dolayısıyla Hıristiyanlar'ın da kafir olduklarını söylemiştir.⁴⁵⁹

Kur'an-ı Kerim'deki: *"Allah çocuk edinmemiştir. Onunla birlikte başka bir ilah da yoktur. Eğer öyle olsaydı, her ilah kendi yarattığına hükmedip onu istediği yöne götürürdü. Ayrıca onların bir kısmı diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah, müşriklerin taktıkları sıfatlardan münezzehtir."*⁴⁶⁰ âyeti, *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, mutlaka göklerin de yerin de (düzeni bozulur) fesada uğrarlardı. Arşın rabbi olan Allah, müşriklerin uydurdukları sıfatlardan münezzehtir."*⁴⁶¹ âyeti, *"De ki O Allah birdir."*⁴⁶² âyeti, *"Bizim rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir; O'ndan başkasına asla tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz."*⁴⁶³ âyeti ve *"Şüphesiz ki ben Allah'ım, benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et. Beni anmak için namaz kıl."*⁴⁶⁴ âyeti de teslis inancını açık bir şekilde reddetmektedir.

Taberî, Hıristiyanların Hz. İsa hakkında üç gruba ayırdıklarını söylemiştir. Bunlardan Nasturiler'in, "İsa aramızda Allah'ın oğluydu, sonra Allah onu alıp kendisine yükseltti." dediklerini, Yakubiler'in "Allah, İsa'nın şeklinde içimize gelmişti. Sonra göğe çıktı." dediklerini ve gerçekten iman edenlerin ise "İsa aramızda Allah'ın kulu ve peygamberiydi. Sonra Allah onu yükseltip kendisine aldı." dediklerini belirtmiştir. Taberî üzümlere, inanmayan ilk iki grubun inananları yenerek ortadan kaldırdığını söylemiştir.⁴⁶⁵

Taberî'ye göre Melkitler, Décé'nin öğrencileridir. Taberî, bunların İsrail'li Hıristiyanlar olduğunu söylemektedir. Taberî Melkitler'in: "İsa için üçüncüsüdür. Bizzat o, bir Tanrıdır. Annesi bir Tanrıdır ve Allah bir Tanrı'dır." şeklinde inanca sahip olduklarını da belirtmektedir. Fakat Taberî'nin Melkitler hakkında verdiği bilgilerin, kilise tarihindeki Melkitler hakkında verilen bilgilerle uyumlu olmadığını; Yakubiler ve Nasturiler hakkında verdiği bilgilerin ise tartışmalı olduğunu söyleyenler mevcuttur.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 351-52.

⁴⁶⁰ Mü'minûn, 23/91

⁴⁶¹ Enbiyâ, 21/22

⁴⁶² İhlas, 112/1

⁴⁶³ Kehf, 18/14

⁴⁶⁴ Tâhâ, 20/14

⁴⁶⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, s. 166.

⁴⁶⁶ Aydın, "Taberî Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış", s. 25.

2. İNCİL'İN TAHRİFİ MESELESİ

İslâm literatüründe tahrif, sonraki dönemlerde Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade etmek için kullanılır.⁴⁶⁷ İslam dinine göre hem Tevrat hem de İnciller tahrif edilmiş kitaplardır. Fakat bunların tahrifi kısmî tahriftir. Tevrat ve İnciller'in yüzde kaç tahrif edildiğini veya değiştirilmediğini belirleyebilecek nesnel ölçütümüz mevcut değildir. Müslümanlar açısından Tevrat ve İnciller'in sağlamlığı ise Kur'ân-ı Kerîm'deki mesajlar ile uygun olmalarıyla sınırlıdır.⁴⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de tahrif konusunda şöyle buyrulmaktadır: *“Verdikleri sözü bozdukları için onları lanetledik. Ve kalplerini katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştirdiler. Uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular...”*⁴⁶⁹ ve *“ Onlardan bir cemaat, kitaptan olmadığı halde, tahrif ettiklerini kitaptan sanasınız diye kitabı dilleriyle eğip bükerler ve ‘Bu, Allah katındadır.’ derler. Halbuki o, Allah katından değildir. Böylece bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”*⁴⁷⁰ *“Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.”*⁴⁷¹ ve *“Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah’ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi.”*⁴⁷² ve *“Fakat içlerinden zalim olanlar, kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de, zulmetmeleri sebebiyle üzerlerine gökten azap indirdik.”*⁴⁷³ Zikredilen bu âyet-i kerîmelerin muhatabı Yahudiler'dir.

Taberî Yahudilerin, Allah'ın Hz. Musa'ya gönderdiği Tevrat'ı değiştirerek yerine kendi elleriyle başka şeyleri yazdıklarını ve içlerinden cahil olanlarına da kendi yazdıkları bu

⁴⁶⁷ Muhammed Tarakçı, “Tahrif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, s. 422.

⁴⁶⁸ Muhammed Tarakçı, “Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”, *Usûl İslam Araştırmaları*, c. 2, sy. 2 (2004), ss. 53-54.

⁴⁶⁹ Mâide, 5/13

⁴⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/78

⁴⁷¹ Bakara, 2/59

⁴⁷² Bakara, 2/75

⁴⁷³ En'am, 7/162

Tevrat'ın, Allah'ın katından indirilen Tevrat olduğunu söylediklerini belirtmiştir. İşte Yahudiler Tevrat'ı bu şekilde tahrif edip bozmuşlardır.⁴⁷⁴

Kur'ân-ı Kerîm'deki tahrif konusu ile alakalı tenkitler Yahudilere yöneliktir ve bu hususta Hıristiyanlara yönelik doğrudan bir itham bulunmamaktadır. Fakat bundan İnciller'in tahrif edilmediği sonucu çıkmaz. Kur'ân-ı Kerîm'deki birtakım dolaylı cümlelerden Hıristiyanların da tahrifi sonucuna varılır. Önceden bahsi geçen Hz. İsa'nın uluhiyeti, çarmıh ve teslisle ilgili âyetler, İncil'in tahrif edildiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki Hz. Peygamber'in geleceğinin İncil'de yazılı olduğuna dair bilginin İnciller'de bulunmaması da, İncil'in tahrifine bir işaret olarak gösterilebilir.⁴⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm ve İnciller arasındaki en büyük tezat çarmıh hadisesidir. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini söylerken⁴⁷⁶; İnciller İsa'nın çarmıhta öldüğünü ve öldükten üç gün sonra dirildiğini iddia etmektedir.⁴⁷⁷ Yuhanna İncili'nde (1:1) zikredilen "Kelâm'ın Tanrı ile birlikte olduğu" iddiası da Kur'ân-ı Kerîm'in tevhid doktrini ile çelişmektedir. İslâmî anlayışa göre, Kur'ân-ı Kerîm ile önceki iki kitap arasındaki bu zıtlıkların vahyin kaynağından, yani Tanrı'dan kaynaklanması mümkün değildir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'deki tashih âyetleri Tevrat ve İnciller'de metin tahrifi yapıldığını gösteren işaretler olarak değerlendirilebilir.⁴⁷⁸

Hıristiyanlar da Müslümanlar gibi, Hz. İsa'nın herhangi bir kitap yazmadığına ve yazdırmadığına, İnciller'in kendisinden sonra ve onun gözetim ve kontrolü olmadan kaleme alındığına inanırlar. Hıristiyan teolojisinde İnciller'in otantikliği ilham anlayışına dayandırılır. Buna göre İncilleri yazan kişiler eserlerini kutsal ruhun gözetiminde yazmış ve kutsal ruh sayesinde bu İnciller otantikliğini korumuştur. İslam'a göre ise herhangi bir kitabın ilham ile yazıldığı iddiası, o kitaba kutsallık veya otantiklik kazandırmaz. Bundan dolayı da elimizdeki İnciller gerçek İncil değildir. Öte yandan yapılan son araştırmalar, İnciller'in en eskileri kabul edilen Matta ve Markos'un dahil, hiçbir İncil'in havariler tarafından kaleme alınmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Müslümanlara göre hem Tevrat hem de İnciller tahrif edilmiş kitaplardır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 3, ss. 247-48.

⁴⁷⁵ Ömer Faruk Harman, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, c. 22, s. 275.

⁴⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/55; Nisâ, 4/157-158

⁴⁷⁷ Markos, 16:1-10

⁴⁷⁸ Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", s. 49.

⁴⁷⁹ Tarakçı, "Tahrif", DİA, c. 39, s. 424.

Cüveynî, İnciller'in Hz. İsa'dan çok sonra yazıldığına dikkat çekmiş, Matta'nın Hz. İsa'nın göğe yükselişinden 9 sene, Markos'un 12 sene, Yuhanna'nın 30 sene, Luka'nın 22 sene sonra yazıldığını zikretmiştir. Günümüzde İnciller üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncillerinin M. 70 ile 110 seneleri arasında oluşturulduğunu göstermiştir ki bu tarihler, Cüveynî'nin söylediği tarihlerden bile çok daha sonradır. Cüveynî, Hz. İsa ve İnciller arasındaki bu tarihsel boşluğun, Hıristiyanlara savunma olanağı sunmadığını belirtmiş ve İncil'i yazan kişilerden hiçbirinin hayal gücünden faydalanarak, Hz. İsa'ya gönderilen İncil'in indiği biçimde yazıldığını savunamayacağına da işaret etmiştir.⁴⁸⁰

3. TEBŞİRAT (PEYGAMBERİMİZİN MÜJDELENMESİ) MESELESİ

Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında ittifak edilemeyen hususlardan biri de tebşirat yani peygamberimizin müjdelenmesi meselesidir. Hıristiyanlar tebşiratı ve Hz. Muhammed'in risaletinden ve İslam'dan bahseden Kitab-ı Mukaddes cümlelerini kesinlikle kabul etmezler. Kuşkusuz bu husustaki tartışmalar Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in ismi Tevrat ve İncil'de yazılıdır.⁴⁸¹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in risaletinin Tevrat ve İncil'de müjdelendiği, *"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları, okuyup yazması olmayan Allah'ın elçisi peygambere tâbi olurlar. O peygamber ki onlara iyiliği emreder..."*⁴⁸² âyeti ve *"Bir zaman Allah, peygamberlerden ahit almıştı: 'Ne zaman size bir kitap ve hikmet veririm ve sonra da size bir peygamber gelip o yanınızda bulunana tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz. İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?' demiş, onlar da: 'İkrar ettik.' demişler. Allah da 'Şahit olun. Ben de sizlerle beraber şahitlerdenim.' demişti."*⁴⁸³ âyeti ve *"Hani bir zaman Meryemoğlu İsa da: 'Ey İsrailoğulları, şüphesiz ki ben Allah'ın size gönderdiği, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek 'Ahmet' adında bir peygamberi müjdeleyen bir peygamberim.' demişti. Fakat O peygamber kendilerine apaçık delillerle gelince: 'Bu getirdiklerin apaçık bir sihirdir.' dediler."*⁴⁸⁴ âyeti ve *"Kendilerine kitap verdiklerimiz,*

⁴⁸⁰ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 155.

⁴⁸¹ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, s. 216.

⁴⁸² A'raf, 7/157

⁴⁸³ Âl-i İmrân, 3/81

⁴⁸⁴ Saff, 61/6

*peygamberi, oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Onlar, nefislerini hüsrana uğratanlardır. Onlar iman etmezler.*⁴⁸⁵ âyetiyle apaçık zikredilmektedir.

Taberî, A'raf suresi 157. âyetinin tefsirinde Resulullah'ın Tevrat'ta zikredilen özelliklerine dair bir hadise yer vermiştir. Buna göre "... Ey peygamber, 'Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı ve okuma yazma bilmeyenleri himaye eden olarak gönderdik. Sen benim kulumsun ve peygamberimsin. Ben seni 'Mütevekkil' diye adlandırdım. Sen sert, katı kalpli biri değilsin. Çarşıda pazarda bağırıp çağıran da değilsin. Sen kötülüğü kötülükle gideren değilsin, fakat sen, affeden ve bağışlayansın.' Allah onunla, eğrilen dini doğrultup, insanlar, 'Lailahe illallah' demedikçe ve bu sözle kör gözleri, sağır kulakları ve perdeli kalpleri açmadıkça onun ruhunu almayacaktır.'⁴⁸⁶

Taberî'ye göre, yukarıda zikredilen Âl-i İmrân sûresi 81. âyette kendilerinden söz alınan kişiler peygamberler ve ümmetleridir. Allah (c.c.) gönderdiği elçilerden karşılıklı olarak inanmaları ve yardımcı olmalarına dair söz almış, peygamberler de ümmetlerinden aynı hususta söz almışlardır. Onlar da bunu kabul etmişlerdir. Taberî ise tefsirinde okuyuculara şu soruyu yöneltmiştir: "Bütün peygamberler birbirlerine iman edip birbirlerini destekledikleri halde Hz. Musa'nın ümmetinden olan Yahudilere ve Hz. İsa'nın ümmetinden olan Hıristiyanlara ne oluyor da kendi peygamberlerinin iman ettiği Hz. Muhammed'e iman etmiyor ve onu desteklemiyorlar? Onlar bu davranışlarıyla kendi dinlerine de ters düşüyorlar."⁴⁸⁷

Taberî, Saff sûresinin 6. âyetinin tefsirinde Hz. İsa'nın Resulullah'ın geleceğini müjdelediğini açıklayan hadis-i şeriflere yer vermiştir. Bu hadislerden birisi şöyledir: "Âdem (a.s.) çamurunun içinde yatarken ben, Allah katında peygamberlerin sonuncusuydum. İlk ortaya çıkışımı size haber vereyim. Ben, atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve annemin gördüğü rüyayım. Peygamberlerin anneleri böyle rüyalar görürler." Taberî, tefsirinde Necaşi'nin Habeşistan'a hicret eden Müslümanlarla konuşmasını ve sonuçta iman ettiğini bildiren hadis-i şerife de bu bağlamda detaylıca yer vermiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ En'âm, 6/20

⁴⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 4, ss. 131-32.

⁴⁸⁷ *a.g.e.*, c. 2, ss. 302-4.

⁴⁸⁸ *a.g.e.*, c. 8, ss. 274-77.

Taberî, En'âm suresinin 20. âyetinin tefsirinde ise Müslüman olan Yahudi asıllı insanların, “Allah’a yemin olsun ki, bizim Muhammed’i tanımamız oğlumuzu tanımamızdan daha sağlamdır. Çünkü Muhammed’in bütün sıfatlarını Tevrat’ta okuduk.” dediklerini rivâyet etmiştir.⁴⁸⁹

Burada En'âm suresinin 20. âyeti ile paralellik arz eden âyet-i kerimeyi de zikretmek istiyoruz: “*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu (Peygamberi) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanurlar. Yine de onlardan bir cemaat, bile bile gerçeği gizlerler.*”⁴⁹⁰ Bu âyet-i kerimenin tefsirinde de, Yahudi ve Hıristiyan bilginlerin Hz. Muhammed’in Allah’ın peygamberi olduğunu veya Kâbe’nin peygamberin kiblesi olduğunu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi bildikleri ve Tevrat ve İncil’de yazılı bulunduğu halde Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve kible meselesini bile bile gizledikleri beyân edilmiştir.⁴⁹¹

Bakara suresinin 140. âyetinde, “*Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların, Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz. Onlara de ki: ‘Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah’ın indirdiği o yanındaki gerçeği gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.’*” buyrulmuştur. Taberî bu ifadelerle dinlerinin eskiye dayanması nedeniyle üstte olduklarını savunan Yahudi ve Hıristiyanların kınandığını; Yahudilik ve Hıristiyanlığın zikredilen peygamberlerden sonra ortaya çıktığının ve bunların Müslüman olduklarının ispatlandığını belirtmektedir. İsmi zikredilen peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan şeklinde vasıflandırılmaları âyet-i kerime ile reddedilmiştir. Yine Katade ve İbn-i Zeyd’e göre ise, âyetteki Allah’ın indirdiği o yanındaki gerçeği gizleyen kişiler Yahudilerdir. Allah tarafından kendilerine Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğu bildirilmiş; fakat Yahudiler bunu bile saklamışlar ve Allah tarafından “Zalimler” olarak sıfatlandırılmışlardır.⁴⁹²

Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen bu haberin Tevrat ve İncil’de mevcudiyeti konusu İslam alimleri tarafından araştırılmıştır. İslam âlimleri, Hıristiyanlık için yazdıkları reddiyelerde, Hz. İsa’ya vahyedilen İncil’de Hz. Muhammed’in gelişi ile ilgili haberin bulunduğunu; fakat tahrif sonucunda bu haberin İncilden çıkarıldığını belirtmişlerdir.

⁴⁸⁹ a.g.e., c. 3, s. 476.

⁴⁹⁰ Bakara, 1/146

⁴⁹¹ et-Taberî, a.g.e., c. 1, ss. 367-68.

⁴⁹² et-Taberî, a.g.e., c. 1, ss. 354-55.

Bununla birlikte âlimlerden bazıları Hz. Muhammed’le ilgili bu müjdeyi mevcut İncil metinlerinde aramışlardır. Yuhanna İncilinde geçen “paraklet” ifadesinin Kur’ân-ı Kerim’deki bu müjdeye işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁹³

İncil’in eski Yunanca tercümelerinde kullanılan bu kelimenin Periklitos olduğu ileri sürülmüştür ki bu da Arapça “Ahmed” kelimesinin tam karşılığıdır. Dolayısıyla Parakletos ve Periklotos kelimeleri Hz. Muhammed’in peygamberliğini ifade etmektedir.⁴⁹⁴

Hıristiyanlar ise, İncillerdeki tebşirat ile ilgili mevcut olan ifadeleri farklı yorumlamışlardır. İncillerdeki: “Ben de baba’ya yalvaracağım ve o size başka bir parakleti, hakikat ruhunu verecektir, ta ki daima sizinle beraber olsun.”⁴⁹⁵ ve “Fakat benim isimle babanın göndereceği paraklet, Rûhulkudüs, o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırıma getirecektir.”⁴⁹⁶ ve “Babadan size göndereceğim paraklet, babadan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman benim için o şahadet edecektir.”⁴⁹⁷ ve “Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem paraklet size gelmez, fakat gidersem onu size gönderirim.”⁴⁹⁸ ifadeleri tebşirat hususuyla alakalı tartışma yaratmaktadır. Hıristiyanlar, Hz. İsa’nın geleceğini müjdelediği Parakletos’un Rûhulkudüs olduğunu düşünürler. Onlara göre İsa Mesih’in aralarından ayrılması nedeniyle üzülen havarilere bir teselli olarak Rûhulkudüs gelmiştir. Bu sebeple İncillerde kelime genellikle “teselli veren” şeklinde tercüme edilmiştir.⁴⁹⁹

Hıristiyanlar, İsa’nın geleceğini haber verdiği Parakletos’un (Paraklit) Kutsal Ruh olduğunu ve onun yardımcılık vazifesini üstleneceğini savunurlar. Oysaki Kutsal Ruh, bu vazifeyi gerçekleştirirken işitip konuşabilecektir. İşitme ve konuşmayı ise somut varlıklar gerçekleştirebilir. Bundan dolayı bu fiilleri Kutsal Ruh için kullanmak yanlıştır. Yuhanna İncilindeki “Parakletos” ifadesini de “İsa gibi bir insan” açısından değerlendirmek lazımdır. Bu insan aynı İsa gibi işitebilen, konuşabilen ve görebilen bir varlıktır. O halde İsa’nın bildirdiği müjdeyi şöyle değerlendirmek gereklidir: “Allah bu dünyaya,

⁴⁹³ Mehmet Aydın, “Faraklit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, s. 165.

⁴⁹⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 641.

⁴⁹⁵ Yuhanna, 14:15-16

⁴⁹⁶ Yuhanna, 14:26

⁴⁹⁷ Yuhanna, 15:26

⁴⁹⁸ Yuhanna, 16:7

⁴⁹⁹ Aydın, “Faraklit”, DİA, c. 12, s. 165.

Yuhanna'da zikredilen vazifeyi, yani Allah'ın sesini işiten, Allah'ın söylediklerini insanlara iletip tekrar eden ve elçilik görevini üstlenecek bir peygamber gönderecektir.” Yuhanna İncili'ndeki kelimelere gerçek anlamları verildiğinde en akla yatan yorum bu şekilde olacaktır.⁵⁰⁰

Sonuç olarak Hıristiyanlar, “Parakletos” yani “Hakikat Ruhu'nun” Kutsal Ruh olduğunu iddia ederken, Müslümanlar Hz. Muhammed'in risaleti olduğunu savunmaktadırlar. Bundan dolayı Hıristiyanlık'taki Kutsal Ruh inancı, İslam'daki Rûhu'l-Kudüs inancı bütünüyle zıtlık oluşturmaktadır.

4. KEFÂRET PROBLEMİ

Asli günah ve bunun sonucu olarak kefareti doktrini Hıristiyanlığın en önemli inanç esaslarından birisidir. Aslı günah, Hıristiyanlık'ta Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın cennetteki “yasak meyve”yi yemesi sonucu işlediklerine ve nesilden nesile tüm insanoğluna geçtiğine inanılan suçtur.⁵⁰¹ Hıristiyan ilahiyatına göre Hz. Âdem'in işlemiş olduğu bu günah nedeniyle tüm beşer, atalarından miras kalan günahla dünyaya gelmiş ve canını vermiştir.⁵⁰² Hz. İsa ise, insanlığın bu günahına “Kefâret” olmak için gönderilmiş ve bu sebeple de “Çarmıh”a gerilmiştir. Hıristiyanlıktaki bu ilkenin kaynağını İnciller oluşturmaktadır: İncilde geçen, “Çünkü bir adamın söz dinlemeziği yüzünden nasıl birçoğu günahkar kılındıysa, bir adamın söz dinlemesiyle birçoğu da doğru kılınacaktır.”⁵⁰³ ifadesi bu inançların kaynağını oluşturmaktadır. Yine İnciller, İsa'nın insanoğlunun günahlarına kefareti olmak için geldiğini⁵⁰⁴ ve O'nun Baba'nın gözünde tek şefaati olduğunu⁵⁰⁵ haber verir.⁵⁰⁶ İsa'nın kefaretinin özünde ise Baba'nın insanlığa duyduğu sevgisi vardır.⁵⁰⁷ Hıristiyan inancına göre İsa, hizmet edilmek için değil insanlığa hizmet etmek ve canını onlara fidiye etmek için gelmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁰ Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, ss. 172-76.

⁵⁰¹ Günay Tümer, “Aslı Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, c. 3, s. 496.

⁵⁰² Mustafa Erdem, *Hz. Adem: (İlk İnsan)*, 6. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 91.

⁵⁰³ Pavlus'tan Romalılara Mektup, 5:19

⁵⁰⁴ Yuhanna'nın 1. Mehtubu, 2:2

⁵⁰⁵ Yuhanna'nın 1. Mektubu, 2:1

⁵⁰⁶ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 162.

⁵⁰⁷ 1. Yuhanna, 4:10

⁵⁰⁸ Matta, 20:28; Markos, 10:45

Hıristiyanlıktaki bu doktrin M. 325 yılında gerçekleştirilen I. İznik Konsili'nde "İsâ'nın kefarete olarak gelme" esası, "İsâ, bütün insanlığın kurtuluşu için gökten inmiştir ve cesetlenip insan olmuştur." biçiminde resmen kabul edilmiştir. M. 451 yılında Kadıköy Konsili'nde ise bu doktrin yinelenmiştir.⁵⁰⁹

Hıristiyanlıktaki "asli suç" doktrini "kefarete" prensibini beraberinde getirmiştir. Hıristiyanlar insanoğlunu içine düşmüş olduğu asli suçtan kurtaracak, tam bir ilah ve tam bir insan olması gereken kurtarıcıyı aramaya başlamışlardır. Onlara göre bu kurtarıcı, Allah'ın adalet, rahmet ve muhabbet sıfatlarını kendisinde barındıran, insanlar gibi yaşayan ve Allah'ın insan biçimini alan tek oğlu İsâ'dır. Çünkü insanlar, Allah'ın adalet sıfatı gereği, Adem'in işlediği suç sebebiyle günahkar olmuş ve cezalandırılmıştır. İnsanların affedilebilmesi için Allah'ın rahmet ve muhabbet sıfatlarına da ihtiyacı vardır. İşte Allah da, bu üç sıfatı kendinde bulundurduğu için insanları kurtarmak için İsâ'yı göndermiştir.⁵¹⁰

Hıristiyanlıktaki kefarete inancına göre İsâ, Allah'a eşit bir durumdayken Allah'ın oğlu olarak babasının yanında bulunmuş ve Allah'ın emri ile gökten inerek, insanları kurtarmak amacıyla onlara benzer hale getirilmiştir. Çünkü Hıristiyan inancına göre beşeriyet kaçınılması mümkün olmayan bir kaderin baskısı altındadır. Bu kader, Hz. Adem'in işlemiş olduğu günahla, onun soyuna geçmiş olan şeytanın egemenliği problemidir. Bu sebeple insanoğlunun bedeninde Allah'ın düşmanı ve günahkar olan kötü şeytan oturmaktadır. Şeytanın iradesi insanı köleleştirmiştir. Şeytanın bu egemenliği karşısında, insanın iyiliklere yönelme çabası ve mücadelesi, boşuna ve faydasızdır. Bundan dolayı insanoğlu bedeninde taşımış olduğu günahkarlığa karşı istenen bedeli ağır bir şekilde ödemektedir.⁵¹¹

Hıristiyanların iman esasına göre, insanlığı üzerindeki bu yükten kurtarmak için Dâvud soyundan Allah'ın oğlu gönderilmiş, bizim vücudumuza benzeyen vücutla dünyada yaşamış, insanların uyması gereken kurallara uymuştur. Ama Allah'ın oğlunda diğer insanlarda bulunan günah yükü mevcut değildir. Zira onun günahının gücü kırılmıştır, bu

⁵⁰⁹ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991, ss. 13-18.

⁵¹⁰ Erdem, *Hz. Adem: İlk İnsan*, s. 92.

⁵¹¹ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, ss. 162-63.

sebeple günahı olmadan doğmuştur.⁵¹² İsa, Tanrı'nın isteğine uyararak, beşeriyetin kaderine masum olsa da itaat etmiştir. Netice olarak İsa, insanlık adına kefarete kurban edilmiş, zatında insanların “günah yükü-asli suç” ortadan kaldırılmıştır. İsa, Âdem'den itibaren insanların taşıdığı günahı, canını vermek suretiyle ödemiş, çarmıh'a gerilmiş, gömülmüş⁵¹³, öldükten üç gün sonra dirilerek vazifesinin tamamlamış ve Allah'ın sağına oturmuştur.⁵¹⁴

Asli günah inancı ile Hıristiyanların sakramentlerinden biri olan vaftiz ayininin yakın bir ilişkisi vardır. Hıristiyanlık'taki vaftiz ayini, İsa Mesih'e katılmayı, iman etmeyi ve bundan dolayı kurtuluşu ifade etmektedir. Ayrıca Âdem'den miras kalan asli günaha ve bunun sonucunda ortaya çıkan ölüme karşı takınılması lazım gelen bir tavır ortaya çıkarmaktadır. Fakat vaftiz ayini bütünüyle günahı temizleme manasına gelmeyip, günaha karşı kurtuluş yolunu tercih etmeyi simgelemektedir.⁵¹⁵

Hıristiyanlığı ve âlimleri meşgul eden asli günah ve kefarete doktrini, zıtlıklarla doludur. Hz. Âdem, kimi zaman ilk insan olarak kabul edilmiş, kimi zaman da ona mitolojik görünüm verilmiştir. Bir yandan insanlar işlemediği bir günahın kurbanı olarak görülürken, diğer yandan herkesin yaptığının karşılığını göreceği söylenmektedir. Bu nedenle, bu inancı akli, dini ve ilmi bir gerçek olarak kabul etmek mümkün değildir.⁵¹⁶

İlahi adalete, sorumluluğun bireyselliğine ve kesbiliğine karşı olan asli günah inancı, “kişi sadece kesbettiği ve fiilen işlediği şeylerden mükelleftir” genel kuralını kapı dışarı bırakmıştır. Bu inanç akli bir çıkmaza sürüklemiş, batı dünyasında dinden soğumaya neden olmuş ve inançsızlığın kaynağını oluşturmuştur.⁵¹⁷

İslam dini ise asli günah doktrinini net bir şekilde reddetmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in tövbe etmesi üzerine Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i affettiği ve ondan ne oğullarına ne de kendisinden sonraki nesillere hiçbir günahın geçmediği belirtilmektedir.⁵¹⁸ Çünkü Kur'an-ı Kerim'de hiçbir insan başka birinin günahını

⁵¹² Pavlus'tan Romalılar'a Mektup, 8:3; Pavlus'tan Korintlilere Mektup, 5:21

⁵¹³ Matta, 17:23; Luka, 23:46; Yuhanna, 19:17

⁵¹⁴ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, s. 163.

⁵¹⁵ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 142.

⁵¹⁶ Erdem, *Hz. Adem: (İlk İnsan)*, ss. 91-96.

⁵¹⁷ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya: Hibaş Yayınları, 1984, s. 298.

⁵¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20, sy. 1 (1972), s. 94; Bakara, 2/35-37.

yüklenemez ve ondan sorumlu olamaz.⁵¹⁹ Nitekim: “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”⁵²⁰ ve “...Herkesin yaptığıının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...”⁵²¹ buyrulmuştur.

5. MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN MÜNASEBETLERİ

“Arap Yarımadasına Hıristiyanlık, miladi dördüncü asır itibariyle kuzeyde Şam beldeleri, güneyde ise Habeşistan üzerinden girmiştir. Genellikle Arabistan’a ulaşan ilk Hıristiyan grupları, Doğu Kiliseleri arasındaki mezhep ihtilafları sebebiyle İmparatorluk topraklarında barınamayan muhalif gruplara mensup Hıristiyanlardır. Daha sonrasında Hıristiyanlık, Irak ve Suriye yörelerinde Hireliler ve Gassaniler yanında Tenûh, Behrâ, İyâd, Âmile, Lahm, Cüzam, Tağlib, Bekr gibi birçok Arap kabilesi arasında yayılmaya başlamıştır.⁵²² Bunun dışında Kureyş kabilesinin de Hıristiyanlığı benimsemiş olan Habeşistan’la ticari manada münasebetleri olmuştur. Ayrıca Hıristiyanların varlığı Müslümanları rahatsız etmemiş, hatta Müslümanların Habeşistan’a hicretlerinde yararları da olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de Hıristiyan olanlar diğer inançlara kıyasla daha yakın ve ılımlı görülmektedir.”⁵²³

Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle itikadi hususlarda sürekli tenkit edilen Hıristiyanlığa, Ehl-i Kitap statüsünde özel bir yer de ayrılmıştır. İlgili âyetler üzerinde yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda Hıristiyanların Müslümanlara, Müşriklerden ve yine Ehl-i Kitap statüsünde bulunan Yahudilerden daha yakın oldukları da görülmektedir.⁵²⁴

5.1. Yahudi ve Hıristiyanları Dost Edinmeme

⁵¹⁹ Necm, 53/38; İsrâ, 17/15; Sebe, 34/25

⁵²⁰ Zilzâl, 99/7-8

⁵²¹ En’âm, 6/164

⁵²² Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 3. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016, ss. 244-46.

⁵²³ Hüseyin Alan, *Siyerin Gölgesinde 1: Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, İstanbul: Beyan, 2012, ss. 376-377.

⁵²⁴ Yasin Öner, *Mevdudi’nin Tefhimü’l-Kur’ân Adlı Eserinde Hıristiyanlıkla İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2018, s. 85.

Kur’ân-ı Kerîm’de: “*Ey iman edenler, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz onlardan olur. Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.*” buyrulmuştur.⁵²⁵

Taberî tefsirinde bu âyetin nüzulüne sebep olan kişilerin kimler olduğuna dair rivâyetlere yer vermiş; fakat bunlar arasından birinin delil sayılacak kadar doğruluğu tespit edilemediği için âyeti genel anlamda anlamamız gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber Taberî, âyetin başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahudi ve Hıristiyanları dost edinen bir münafık hakkında indiğinin kesin olduğunu söylemiştir. Buna göre Yüce Allah tüm müminlere, Yahudi ve Hıristiyanları, müminlere ve peygambere karşı dost edinmeyi ve onlarla antlaşmalar yapmayı yasaklamıştır. Buna mukabil yine Kur’ân-ı Kerîm’de: “*Sizin dostunuz sadece Allah, onun peygamberi ve namazı kılan ve Allah’a boyun eğerek zekatı veren müminlerdir.*”⁵²⁶ buyrulurak Müslümanların dostlarının kim olduğu zikredilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in Ehl-i Kitap’a karşı böyle bir tavır sergilemesinin nedenlerinden biri, “*Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır...*”⁵²⁷ âyetinde zikredildiği üzere onların Müslümanlara karşı olan tavırlarının din üzerine inşa edilmesidir.

5.2. Hıristiyanlarla Mübahale (Lanetleşme)

Kur’ân-ı Kerîm’de, “*Kim, sana ilim geldikten sonra seninle, onun hakkında mücadele ederse, ona şöyle de: ‘Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım sonra yalvaralım da yalancılara üzerine Allah’ın lanetini dinleyelim.*”⁵²⁸ buyrulmuştur. Âyette Resulullah’a Hz. Îsâ’nın, Allah’ın kulu olduğu bildirildikten sonra, Hz. Îsâ hakkında onunla tartışmaya girenlere mübahale cümlelerinin sarf edilmesi gerektiği zikredilmiştir. Taberî, bu âyet-i kerimenin tefsirinde “Mübahale” kavramını ve onun nasıl yapıldığını açıklamıştır. Buna göre “Mübahale” lanetleşme demektir ki, o dönemlerde mübahale şöyle yapılırmış; iki tarafın kadınları ve çocukları aynı mekanda toplanır, kendi akide ve iddialarının hakikatini savunur, sonra da “Allah’ın laneti yalancının üzerine olsun.” derlermiş. Necranlı Hıristiyanlar da bu geleneğe uyarak Resulullah’a mübahale yapmayı teklif etmişler. İşte bu âyet Necran’dan

⁵²⁵ Mâide, 5/51

⁵²⁶ Mâide, 5/55

⁵²⁷ Bakara, 2/120

⁵²⁸ Âl-i İmrân, 3/61

gelen ve Resulullah'la Hz. İsa hususunda münakaşa etmeyi talep eden bu Hıristiyan heyet hakkında inmiştir. Taberî, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivâyetle Resulullah'ın, "Bu âyet-i kerime nâzil olunca Resulullah Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı ve dedi ki: 'Ey Allah'ım, işte benim ehlim bunlardır.'" dediğini aktarmıştır. Fakat sonrasında Hıristiyanlar, mübahalenin sonucundan korkarak kendi tekliflerinden vazgeçmişler. Yine Abdullah b. Abbas'tan rivâyet ederek "Şayet Resulullah'ı mübahaleye çağıran insanlar mübahaleye çıkmış olsalardı, geri döndüklerinde ne ailelerini ne de mallarını bulabilirdiler." demiştir.⁵²⁹

5.3. Kitap Ehliyle Tartışma Metodu

Kur'ân-ı Kerîm'de Müslümanların, Yahudi ve Hıristiyanlarla tartışırken nasıl davranmaları gerektiği hususunda şu âyet son derece önemlidir: "*İçlerinde zulmedenler hariç, kitap ehliyle en güzel şekilde mücadele edin ve şöyle deyin: 'Biz, bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz yalnız ona boyun eğerez.'*"⁵³⁰ Taberî, bu âyette zikredilen kitap ehlerinden zulmeden kişilerin, cizye vermeyi kabul etmeyen ve Müslümanlara karşı savaşanlar olduğu görüşünü tercih etmiştir. Kitap ehlerinden zulmeden bu kişilerle Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar savaşılacağı ve onlarla güzel sözlerle tartışılmayacağını söylemiştir. Kitap ehlerinden böyle olanlar hariç Yahudi ve Hıristiyanlarla güzel sözlerle mücadele etmemiz ve ilahi delillerle onları Allah'a davet etmemiz gerektiğini söylemiştir. Taberî'ye göre âyet-i kerimenin devamındaki bölümde ise kitap ehlerinden olanlar, kendi dinlerindeki bilgileri müminlere anlattıklarında, müminlerin anlatılanları tasdik ya da inkar etmeden dikkatle karşılamları gerektiği anlatılmak istenmiştir.⁵³¹

Bu konuyla ilgili bir diğer âyet ise, "*De ki: 'Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda müsavi olan bir söze gelin. Yalnız Allah'a kulluk edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bir kısmımız Allah'ı bırakıp diğer bir kısmımızı rabler edinmesin.'* Eğer yüzçevirirlerse deyin ki '*Şahit olun bizler Müslümanlarız.*"⁵³² Taberî'ce, âyetteki Yahudi ve Hıristiyanlarla Müslümanların arasında müsavi yani aynı olan bir sözden kasıt: Allah'tan başka bir ilah olmadığı, sadece O'na kulluk edilmesi gerektiği ve Put, Haç ve Tağut gibi şeylerle O'na

⁵²⁹ et-Taberî, a.g.e., c. 2, ss. 277-78.

⁵³⁰ Ankebût, 29/46

⁵³¹ et-Taberî, a.g.e., c. 6, ss. 381-382.

⁵³² Âl-i İmrân, 3/64

ortak koşulmaması gerektiğidir.⁵³³ Buradan şunu anlıyoruz ki ehl-i kitapla iletişimimizde öncelikle ortak hususlardan başlamamız gereklidir.

6.HİRİSTİYANLARIN CENNETE GİRMESİ

Kur’ân-ı Kerîm’de, “*Şüphesiz iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiûlerden, Allah’a, ahiret gününe iman edenler ve salih amel işleyenlerin, rableri katında mükafaatları vardır. Onlar için bir korku yoktur. Onlar üzülmeyecekler de.*” buyrulmuştur.⁵³⁴

Taberî, âyette zikredilen “Nasârâ” sözcüğü üstünde durmuş ve bu sözcüğü lengüistik bakımdan açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Hıristiyanlara “Nasrani” denilmesi, onların birbirlerine yardım etmeleri veya Hz. Îsâ’nın “Nasıra” denilen bir köyde doğmuş olması ya da Hz. Îsâ havarilerine, “Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?” sorusunu yönelttiğinde havarilerin, “Allah’ın dininin yardımcıları biziz.” şeklinde cevap vermeleri sebebiyledir.

Bu âyet-i kerimenin Selman-ı Fârisi’nin arkadaşları hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Selman-ı Fârisi Resulullah’a, Hıristiyan arkadaşlarının kendisini görmediklerini, onu beklediklerini ve eğer görselerdi ona iman edeceklerini söylemiştir. Resulullah da onların İslam dini üzere ölmediğini söylemiş ve Selmân-ı Fârisi buna çok üzülmüştür. Bunun ardından bu âyetler indirilmiş ve buna göre, Hz. Îsâ peygamber gelinceye kadar Hz. Musa’nın dininde olanlar ve Hz. Muhammed gelinceye kadar da Hz. Îsâ’nın dininde olanların kurtuluşa ermiş olacakları bildirilmiştir. Ancak kendileri hayatta bulunurken, kendi peygamberlerinden sonra gelen peygambere iman etmezlerse helak olacakları beyan edilmiştir. Yani Hz. Îsâ’nın dinine tabi olan Hıristiyanlardan Resulullah’ı görmeden ölenler kurtuluşa ermiş olacakları; fakat Resulullah’ı görüp de iman etmeyenlerin helak olacakları beyan edilmiştir. Zira Taberî’ye göre Yahudiler, Hz. Îsâ gelinceye kadar Tevrat’a bağlı kaldıkları; Hıristiyanlar da Hz. Muhammed gelinceye kadar Hz. Îsâ’ya uydıkları müddetçe mümin sayılırlar. Onların Allah katında salih amellerinin sevapları vardır ve kıyametin dehşetinden de korkuları yoktur. Onlar geride

⁵³³ et-Taberî, a.g.e., c. 2, ss. 279-80.

⁵³⁴ Bakara, 2/62

bıraktıkları dünyaya ve ondaki yaşayışlarına üzülmeceklerdir. Fakat bu şekilde davranmayan Yahudi ve Hıristiyanlar hüsrandırlar.⁵³⁵

Süleyman Ateş bu konu hakkında Nisâ sûresinin “*Biz, Nuh’a ve ondan sonra gelen bütün peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.*” meâlindeki 163. âyeti delil göstererek bütün peygamberlerin getirdiği dinin aynı din olduğunu, diğer bazı ayetlere göre ise Allah’a şirksiz, Âhirete şeksiz inanan ve salih amel işleyen her ilahi din mensubunun cennetle müjdelendiğini, Kur’ân-ı Kerîm’e ve Kur’ân-ı Kerîm’in kendisine indirildiği Hz. Muhammed’e iman etmenin cennete girme şartlarından olmadığını ve ister Yahudi, ister Hıristiyan, isterse sabî olsun herkese cennet kapılarının açık olduğunu savunmuştur. Ateş bunların aksini savunarak Allah’ın geniş rahmetini daraltmaya hakkımız olmadığını ve cennetin kimsenin tekelinde olmadığını da belirtmiştir.⁵³⁶ Talat Koçyiğit ise Süleyman Ateş’in delil olarak zikrettiği âyetlerin siyak ve sibakını dikkate almadığını söyleyerek ona karşı çıkmıştır. Koçyiğit, Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli yerlerinde son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)’e imanı emrettiği gibi pek çok yerde de itaati emrettiğini ve bu itaati kendisine itaatle bir tutarak bundan yüz çevirenleri küfürle tavsif ettiğini belirtmiştir. Yine Allah’ın Muhammed (s.a.v.)’e ve Kur’ân-ı Kerîm’e imanı İslam’ın esası kılmış ve bütün insanları gerçek manada Müslüman olmaları için bu iki esasa iman etmeye çağırdığını belirterek cennetin müminlerin tekelinde olduğunu savunmuştur.⁵³⁷

⁵³⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. 1, ss. 227-31.

⁵³⁶ Süleyman Ateş, “Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sy. 1 (1989), ss. 7-9.

⁵³⁷ Talât Koçyiğit, “Cennet Mü’minlerin Tekelindedir”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sy. 3 (1989), ss. 1-10.

SONUÇ

Taberî, H. 3. yüzyılda yaşamış, yazmış olduğu eserlerin yanı sıra, yaptığı faaliyetlerle de kendi dönemine damga vurmuş ve kendisinden sonraki pek çok fikir adamını da etkilemiş önemli şahsiyetlerden biridir. Taberî'nin ciltler halinde kaleme aldığı tefsiri ise, kendi zamanında telif edilen en iyi çalışmalardandır. Taberî, Hıristiyanlıktan bahseden âyetlerin tefsirindeki açıklamalarında pek çok rivayete yer vermiştir ki bu rivâyetler âyetleri anlamada bizlere büyük katkı sağlamaktadır.

Taberî'nin tefsirinde âyetlere dayalı olarak verdiği bilgilere göre, Âl-i İmrân suresinde bahsedilen İmrân ailesinden kasıt, Hz. Meryem'in babası olan İmrân'dır. İmrân'ın eşi Hanne Allah Teâlâ'ya kendisine evlat vermesi için dua etmiş, duası kabul olmuş ve Hz. Meryem'e hamile kalmıştır. Hanne doğmamış çocuğunu muharrar olarak yani sadece Allah'a kulluk etmesi için adamıştır. Hanne Meryem'i mabede götürmüş ve oradaki din adamlarına teslim etmiştir. Din adamları Hz. Meryem'in bakımını kimin üstleneceğine karar vermek için kura çekmiş ve kurada Hz. Zekeriyâ çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Meryem'in bakımını Hz. Zekeriyâ üstlenmiştir. Hz. Zekeriyâ, Meryem için mabedde mihrap denilen, yiyecek ve içecek getirebildiği ve sadece kendisinin girebildiği, çıkarken de kapılarını kilitlediği bir oda yaptırmıştır. Hz. Meryem'in bu odada ibadet etmek için çok fazla ayakta durduğu, bundan dolayı ayaklarının şiştiği, iltihaplandığı ve onlardan irin aktığı kaydedilmektedir.

Taberî'ye göre Hz. Zekeriyâ, Allah'ın kendisine evlat vermesini istemiş; kendisinin yaşı ilerlemiş, hanımı da kısır olmasına rağmen, Allah Teâlâ'nın her şeye kâdir olduğu inancıyla dua etmiştir. Hz. Zekeriyâ'ya ayakta namaz kılarak melekler tarafından "Yahyâ" adında bir çocuğunun olacağı müjdesi verilmiştir. Hz. Zekeriyâ, gerçekleşmesi zor olan bu durum için Allah Teâlâ'dan bir alamet istemiştir. Allah da ona dili alınmadığı, sapasağlam olduğu halde, işaretle anlaşmak dışında, üç gün boyunca insanlarla konuşamayacağını alamet olarak vermiştir. Bu alamet gerçekleşmiş ve Hz. Zekeriyâ'nın eşi hamile kalmıştır. Taberî, gerçekleşen bu alametleri Zekeriyâ'nın çocuğu olacağına dair alamet istemesinin bir nevi cezası olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Hz. Meryem'in babası olmadan İsâ'ya hamile kalabileceğini de tasdik etmiştir.

Bir gün Cebrail (a.s.) normal bir insan sûretinde Hz. Meryem'e görünmüş ve Hz. İsa'yı müjdelemiştir. Taberî'ye göre Cebrail Meryem'e, Rabbinin ona bir çocuk bağışlayacağını ve çocuğun olması için entarisinin cebinden üfleyeceğini söyleyince Meryem, cebini ve kendisini Cebrail'den korumuş, istemese de hamile kalmıştır. Hz. Meryem'in hamile olduğu anlaşılınca dedikodular çıkmış ve bundan dolayı da Meryem kavminden uzakta bulunan "Beytü'l Lahm" adlı bir bölgeye gitmiştir. Sonrasında Hz. Meryem'i doğum sancısı tutmuş ve Hz. Meryem orada doğum yapmıştır. Hz. Meryem, kendisinin bu doğumdan sonra büyük sıkıntılar çekeceğini düşünerek doğum yapmadan önce ölmüş olmayı ve unutulup gitmeyi dilemiştir. Taberî Allah Teâlâ'nın, Hz. İsa'yı konuşturarak Hz. Meryem'e üzülmemesini, verdiği rızıklardan yiyip içmesini, çocuğuna iyi bakmasını ve kendisini kınayacak olanlara konuşmama orucu tuttuğunu söylemesini emretmesinin ardından, Hz. Meryem Allah'ın buyruklarına uymuş ve İsa ile birlikte kavmine gitmiştir. Böylece Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı babasız bir şekilde doğurması İsrailoğulları için bir ibret olmuştur.

Taberî, Hz. İsa'nın babasız bir şekilde dünyaya gelmesini mucize bağlamında değerlendirmiştir. Taberî, Hz. Âdem'in hem babasız hem de annesiz yaratılmasının, Hz. İsa'nın babasız yaratılmasından daha önemli bir hadise olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hıristiyanların Hz. İsa'ya babasız yaratılmış olması hasebiyle "Allah'ın oğlu" demelerinden dolayı, hem annesiz hem babasız yaratılmış olan Hz. Adem'i nasıl izah ettiklerini de sormuştur.

Taberî'nin Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili değerlendirmeleri âlimlerin bu husustaki genel kanaati ile paralellik göstermektedir. Taberî, Yahudilerin Hz. İsa'yı çarmıha germediklerini, dolayısıyla öldürmediklerini; ama öldürülen kişinin İsa'ya benzetildiğini savunmaktadır. Hıristiyanların da İsa'nın öldüğünü zannettiklerini, aslında Hz. İsa'nın göğe çekildiğini belirtmiştir. Taberî, Hıristiyanların İsa'nın çarmıha gerilip öldürüldüğü, mezara konulduğu ve daha sonra dirildiği şeklindeki düşüncelerine kabul etmemiştir. Taberî'ye göre, Hz. İsa uyutularak veya öldürülerek değil, ruhen ve bedenlen, canlı bir şekilde Allah katına yükseltilmiş yani ref edilmiştir. Taberî, Hz. İsa'nın hayatta olduğunu, ahir zamanda tekrardan yeryüzüne nüzül edeceğini, Deccal'i öldüreceğini, belli bir müddet yaşadktan sonra öleceğini ve Müslümanların onun cenazesini kılıp defnedeceklerini kabul etmiştir. Taberî'ye göre Hz. İsa için Kur'an-ı Kerim'de zikredilen "Mesih" ifadesi, onun günahlarından arındığını ve kötülüklerinin silinip temizlendiğini

belirtmek için ona verilmiş bir sıfattır. Taberî “Mesih” kelimesinin, Eski ve Yeni Ahitteki bir grup insanın kurtarıcısı veya özgürlüğe kavuşturucusu şeklindeki manalarını kabul etmemiştir.

Taberî, tefsirinde Hz. İsa'nın Tanrısallığı ve Teslis doğmasını şiddetle eleştirerek reddetmiştir. Taberî, Meryemoğlu İsa'nın ilah veya Tanrı olmasının aklen imkansız olduğunu, onun diğer insanlar gibi bir insan olduğunu ve Hz. İsa iddia edildiği gibi Allah olsaydı, Allah'ın herhangi bir yok etme emrine karşı gelebileceğini söylemiştir. Taberî, Hz. İsa'nın da diğer peygamberlerin bir anneden doğdukları gibi bir anneden doğduğunu, onun Meryem'in oğlu olduğunu ve bir anneden doğmanın yaratan Allah için değil yaratılan insan için söz konusu olduğunu belirtmiştir. Yine Allah'ın onun vasıtasıyla birtakım mucizeler gösterdiğini, Hz. İsa'nın da Hz. Meryem'in de yaşamlarını devam ettirebilmek için yiyip içen ve beşeri ihtiyaçlarını gidermek zorunda olan varlıklar olduklarını ve böyle varlıkları ilah kabul etmenin şaşkınlık ve sapıklık olduğunu belirtmiştir. Yine Allah'ın ne çocuğunun olduğunu, ne de babasının olduğunu, O'nun çocuk edinmekten münezzeh olduğunu, Hz. İsa'nın da sadece Allah'ın peygamberi olduğunu belirtmiştir.

Taberî'ye göre, Hz. İsa yalnızca Allah'ın “Ol” demesiyle, babasız bir şekilde Hz. Meryem'in rahminde oluştuğu için, O'na “Allah'ın sözü” yani “Kelimetullah” adı verilmiştir. Taberî, Hıristiyanların buradan hareketle Hz. İsa'ya tanrısallık atfetmelerini eleştirmiştir.

Taberî, tefsirinde tüm Hıristiyanların Teslis inancının Baba-Oğul-Meryem biçiminde olduğunu söylemiştir. Bu görüş Hıristiyanların günümüzdeki teslis inancı ile aynı değildir. Taberî, bu hususta ileriye gitmemiş ve bu düşüncesinin genel anlamda teslis credosunu veya Hıristiyan mezheplerindeki teslis inançlarının değişimini gösteren bir düşünce olmadığını tefsirinde okuyucuya hissettirmiştir. Yine Taberî, Hıristiyanların Yakubiler, Melkaniler ve Nasturiler biçiminde üç mezhebe ayrılmadan önce “Tanrı üç ilahın üçüncüsüdür.” diye düşündüklerini söylemiştir. Onlara göre kadim olan ilah, bir cevher ve üç unsurdan oluşmaktadır. Üç unsurdan biri, başka birinden doğmayan, fakat çocuk sahibi olan “baba”, diğeri babadan meydana gelen, fakat çocuk sahibi olmayan “oğul”, üçüncüsü ise baba ile oğul arasında araç olan “eş”(zevc)tir. Taberî'nin tefsirindeki

bu görüşü ise Katolik Hıristiyanlığının yani Batı kiliselerinin kabul ettiği görüşle uyum göstermektedir.

Taberî, tefsirinde Hıristiyan ilahiyatının en önemli hususlarından biri olan “Asli Günah” doktrinine yer vermemiştir. Bu son derece dikkat çekici bir husustur. Taberî, tebşirat problemine de son derece az yer ayırmış ve bu da Yahudilerin kutsal metinleriyle alakalı olmuştur. Tefsirinde Resulullah’ın Tevrat’ta zikredilen özelliklerine dair bir hadise ve Resülullah’ın geleceğini müjdeleyen hadislere yer vermiştir. Yine Müslüman olan Yahudi asıllı insanların Hz. Muhammed’i oğullarından daha iyi tanıdıklarına; çünkü Hz. Muhammed’in bütün sıfatlarını Tevrat’ta okuduklarına dair bir rivâyete de yer vermiştir. Taberî, İncil’in tahrifi meselesine de değinmemiştir. Yahudilerin Tevrat’ı değiştirip kendi elleriyle başka şeyleri yazdıklarını ve bu şekilde tahrif ettiklerini söylemiştir. Taberî’nin tefsirinde tebşirat ve tahrif hususunda Yahudiler ile ilgili bilgilere yer verip, Hıristiyanlar’la ilgili bilgilere yer vermemesinin sebebi ise o dönemlerde İncil’in ilk nüshalarına ulaşma zorluğundan kaynaklanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Taberî tefsirinin Hıristiyanlığa bakışı, Kur’ân-ı Kerîm merkezli bir durum sergilemektedir. Bunda Taberî’nin, Kur’ân-ı Kerim ayetlerini lafzî manalarına bağlı kalarak açıklamasının büyük payı vardır. Bununla birlikte Hıristiyan kaynaklarındaki bazı bilgilerin, Taberî’nin Hıristiyanlıkla ilgili vermiş olduğu bazı bilgiler tarafından desteklenmediği tespit edilmiştir. Şunu da belirtmeliyiz ki zaten Taberî tefsirinde gerçek Hıristiyanlığın ortaya konulması gibi bir çabaya da rastlanmamıştır. Taberî’nin görüşlerinin genellikle İslâm âlimleri ile aynı düşüncede olduğu görülmüştür. Taberî bazı konularda teferruatlı açıklamalar yaptığı halde, bazılarında ise fazla ayrıntıya girmemiştir. Her şeye rağmen Taberî’nin tefsiri, kendi dönemindeki Müslümanların Hıristiyanlığa bakış açısını yansıtan orijinal düşünceler taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ Mustafa Yasin, *Hadis Edebiyatında Kitâbu't- Tefsîrler ve Taberî Tefsiri ile Karşılaştırılması*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020.
- AKBEN Mehmet, *Hz. İsa'nın Nüzûlü Meselesi: Dini ve Politik Yaklaşımlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.
- AKDEMİR Salih, *Hristiyan Kaynaklarına ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- , *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, 1. bs., İstanbul: Kuramer, 2016.
- ALAN Hüseyin, *Siyerin Gölgesinde 1: Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 1. bs., İstanbul: Beyan, 2012.
- ALBAYRAK Halis, "Taberî'nin Kıraatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 42, sy. 1 (2001), s. 98, doi:http://dx.doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000536.
- ALİYEV Kamil, *Kehf Suresi Ekseninde Taberî Tefsirinde İsrailiyat*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2017.
- AMEDOV Şenol, *Mukâtil b. Süleyman Tefsiri'nde Hristiyanlık*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2011.
- APAK Adem, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 3. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- ATAR Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, 10. bs., İstanbul, 2013.
- ATAURRAHİM Muhammed, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, çev. Gülsüm Mehdiyev, 4. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- ATAY Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar 1*, Ankara: Atay Yayınevi, 1997.
- ATEŞ Süleyman, "Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sy. 1 (1989), ss. 7-9.
- , *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- , *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- AYDIN Atik, *İbn Cerîr et-Taberî'nin Kur'an Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.
- , *Taberî'nin Kur'an-ı Yorumlama Yöntemi*, t.y.
- AYDIN Mahmut, "Yahyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, c. 43, ss. 232-34.

- AYDIN Mehmet, “Faraklit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, c. 12, ss. 165-66.
- , *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
- , “Menar Tefsirinde Hıristiyanlık”, *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, sy. 21 (2016), ss. 13-14.
- , “Taberî Tefsiri’ndeki Hıristiyanlığa Bir Bakış”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 22 (2016), ss. 9-26.
- BAYAR Fatih, *Taberî’nin Tefsir Metodolojisi*, (Doktora Tezi Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2008.
- BAYBAL Sami, *İbrahimi Dinlerde Mesih’in Dönüşü*, 1. bs., Konya: Yediveren Kitap, 2002.
- BAYRAKCI Nizamettin, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur’an İlimleri Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010.
- BAYRAM İbrahim, “Mustafa Sabri Efendi’nin Mahmûd Şeltût’un Hz. İsâ’nın Ref’ ve Nüzûlü Hakkındaki Fetvasına Eleştirileri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, c. 1, sy. 1 (2014), ss. 110-35.
- BEYDÂVÎ Kâdı, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri (Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl)*, çev. Şadi Eren, 2. bs., İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- BİLGE Mustafa L., “Âmül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, c. 3, s. 99.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 8 cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- BUCAİLLE Maurice, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur’ân*, çev. Mehmet Ali Sönmez, 2. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- BULUT Halil İbrahim, “Mûcize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, c. 30, ss. 350-52.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu’l Beyân Tefsîri*, 10 cilt, 8. bs., İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.
- , *Muhtasar Rûhu’l Beyân Tefsîri*, 10 cilt, 8. bs., İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.
- CANTÜRK Seyit Ali, *Elmahlı Muhammed Hamdi Yazır’ın “Hak Dini Kur’an Dili” Adlı Eserinde Hıristiyanlıkla İlgili Değerlendirmeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- CERRAHOĞLU İsmail, “Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, c. 7, ss. 105-7.
- , “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20, sy. 1 (1972), s. 94.

- , “Muhammed İbn Cerîr Et-Taberî Ve Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sy. 1 (1968), ss. 79-101.
- , *Tefsir Tarihi*, 2 cilt, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- CİLACI Osman, “Havâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, c. 16, ss. 513-16.
- ERBAŞ Muammer, “Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberî’nin ‘Tarîhu’l-Ümem Ve’l-Mülûk’ İsimli Eseri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 31 (2010), s. 43.
- ERDEM Mustafa, “Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 34 (1997), ss. 136-38.
- , *Hz. Adem: (İlk İnsan)*, 6. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- ESED Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsiri*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret, 1999.
- FATIŞ Emrullah, “Hz. İsa’nın Mehdi ve Deccalle İlişkilendirilmesi Üzerine”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 33 (2012), ss. 175-90.
- FAYDA Mustafa, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, ss. 314-18.
- FAZLURRAHMAN, *İslam*, çev. Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, 3. bs., İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999.
- , “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 15 (1981), s. 187.
- GÜNALTAY Mehmed Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, 1. bs., İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Hıristiyanlık*, 1. bs., İstanbul: İsam/İslam Araştırmaları Merkezi, 2006.
- , *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, 1. bs., Ankara: Ankara Okulu, 2001.
- GÜVENÇ Mustafa, *Taberî Tefsirinde Ahkâm Ayetlerine Yaklaşımlar*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2020.
- HAMEVÎ Yakut el, “Mu’cemu’l-Udebâ”, *Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib (et-Taberî)*, çev. Fethi Ahmet Polat, Kahire: Dârü’l Fikr, 1980, c. 18, ss. 40-94.
- , “Muhammed B. Cerîr B. Yezîd [et-Taberî]”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Fethi Ahmet Polat, c. 30, sy. 30 (2010), ss. 261-92.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara: İrfan Yayıncılık, 2003.

- HARMAN Ömer Faruk, “İncil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, c. 22, ss. 270-76.
- , “Îsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, c. 22, ss. 465-72.
- , “Men ve Selvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, c. 29, ss. 107-8.
- , “Meryem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, c. 29, ss. 236-42.
- ISFAHANÎ Rağıb EL-, *Müfredât- Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İŞILTAN Fikret, “Taberî”, *İslâm Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: Miili Eğitim Basımevi, 1979, c. 11, ss. 594-98.
- İBN KESÎR, *El-Bidâye ve’n-Nihâye : Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, Ts., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- , *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsîri*, 16 cilt, çev. Bekir Karlıağa, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- İBN MANZÛR, *Lisânü’l Arab*, 18 cilt, İran: Edebi’l Havze, 1984.
- İBNÜ’L CEVZÎ, *Zadü’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir*, 6 cilt, çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İBNÜ’L ESÎR, *el-Kâmil fi’t-Târih*, çev. Ahmet Ağrakça, Ts., İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008.
- İBNÜ’N NEDÎM, *el-Fihrist*, 1. bs., Beyrut: Dârü’l Mağrife, 1994.
- KAPLAN İbrahim, “Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Polemik Geleneği”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy. 5 (2010), s. 180.
- KARAMAN Hayrettin v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- KILIÇ Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, 1. bs., Konya: Hibaş Yayınları, 1984.
- KIRBAŞOĞLU M. Hayri, “Hz. Îsâ’yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, *İslamiyat*, c. 3, sy. 4 (2000), s. 148.
- KOÇ Mehmet Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri: İbn Ebi Hatim Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi*, Ts., Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003.
- , “Taberi Tefsir’ini Anlamak Üzerine - I”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 51, sy. 1 (2010), ss. 79-92, doi:10.1501/Ilhfak_0000001015.
- KOÇYİĞİT Talât, “Cennet Mü’minlerin Tekelindedir”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sy. 3 (1989), ss. 1-10.

- KÖKSAL M. Âsım, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2 cilt, İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999.
- KURT Hasan, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1991.
- KURTUBÎ İmam, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân*, 20 cilt, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- , *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân*, 20 cilt, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- KUTUP Seyyid, *Fi Zilâl-il Kur'ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980.
- KUZGUN Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, 2. bs., Ankara: Ertem Matbaa, 1996.
- , “Kur'an-ı Kerim'e Göre Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar”, İslami İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993, s. 68.
- KÜÇÜK Abdurrahman, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, ts.
- KÜÇÜK Abdurrahman, Günay TÜMER, *Dinler Tarihi*, 2. bs., Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- MÂTÜRÎDÎ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Bekir Topaloğlu, Kemal Sandıkçı, 1. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- MEHMET AYDIN, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- MEHMET VEHBİ EFENDİ, *Hulasât'ül Beyân Fî Tefsîr'il Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, 1966.
- MEVDÛDÎ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- MEVDÛDÎ Ebu'l-A'lâ, *Tefhimü'l Kur'ân: Kur'ân-ın Anlamı ve Tefsiri*, 7 cilt, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr., İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- MUKÂTİL BİN SÜLEYMÂN, *Tefsîr-i Kebîr*, 4 cilt, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- , *Tefsîr-i Kebîr*, 4 cilt, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs., İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- MUSTAFA FAYDA, “Taberî, Muhammed B. Cerîr - Tdv İslâm Ansiklopedisi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (14.07.2021), <https://islamansiklopedisi.org.tr/taberi-muhammed-b-cerir>.
- NURBAKİ Halûk, *Kur'ân-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 4. bs., Ankara: Trükiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- OKÇU Abdülmecit, *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2000.

- ORAL Osman, “Muhammed Zahidü'l-Kevserî'nin Ref' ve Nüzül-i Îsâ Görüşünün Kelâmi Açıdan Değerlendirilmesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c. 13, sy. 1 (2015).
- ÖNER Yasin, *Mevdudî'nin Tefhimü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Hıristiyanlıkla İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2018.
- ÖZAFŞAR Mehmet Emin v.dğr., *Hadislerle İslam 1*, 7 cilt, 4. bs., İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- ÖZDEMİR Ali İhsan, “Ebû Ca'fer et-Taberî ve 'Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân' Adlı Tefsirinin Özellikleri”, *Journal of Islamic Research*, c. 14, sy. 1 (2001), s. 151.
- ÖZSOY Ömer, İlhami GÜLER, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, 12. bs., Ankara: Fecr Yayınevi, 2006.
- PARLAK Şükran, *İnciller'de ve Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa İle İlgili Olağanüstü Haller*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- RÂZÎ Fahrüddîn, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, 23 cilt, çev. Suat Yıldırım v.dğr., 1. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 4. bs., Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- , *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 2. bs., Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2009.
- SİNANOĞLU Mustafa, “Kelime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, c. 25, ss. 212-14.
- SUYÛTÎ İmam Celaleddin ES-, *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân- Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi*, 2 cilt, çev. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Ön Asya Yayıncılık, 1968.
- ŞELTUT Mahmut, “İsa'nın Ref'i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, c. 23, sy. 1 (1978).
- TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir ET-, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân-Taberî Tefsiri*, 9 cilt, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- TARAKÇI Muhammed, “Tahrif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, c. 39, ss. 422-44.
- , “Tevrat ve İncil'in Tahrîfi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”, *Usûl İslam Araştırmaları*, c. 2, sy. 2 (2004).
- TÜMER Günay, “Aslî Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, c. 3, s. 496.

- , *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem*, 3. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- ULUTÜRK Veli, *Kur'ân'da Ehl-i Kitab*, 1. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- ÜNAL Mustafa, “Kur'ân'da Hıristiyanlar'a Yönelik Teolojik Eleştirilerin Tipolojisi, Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları”, *Türkiye DİNler Tarihi Derneği Yayınları*, 2004.
- VAFİ Abdülvahid, “Hıristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Hidayet Işık, sy. 6 (1996), ss. 391-92.
- WAARDENBURG Jacques, “Teslîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, c. 40, ss. 548-49.
- WATT W. Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, 2. bs., İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- YAZIR Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 10 cilt, 3. bs., İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- YILDIRIM Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- YÜKSEK Ali, “Taberi Mezhebinin Ortaya Çıkışı ve Karakteristik Özellikleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 26 (2015), ss. 455-82.
- ZEMAŞERÎ, *Keşşâf*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun v.dğr., 1. bs., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- ZUHAYLI Muhammed, *el-İmam et-Taberî*, Dımeşk: Dâru'l Kalem, 1990.